

KAUKAISEN RAUHAN PUOLESTA

Rauhanvälitys Vuoristo-Karabahin konfliktissa vuosina 1992–1996
suomalaisen diplomatian silmin

Tiia Ylä-Peräinen

Pro gradu -tutkielma

Filosofian, poliittisen historian ja
valtio-opin laitos

Poliittinen historia

Turun yliopisto

Syksy 2022

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Filosofian, poliittisen historia ja valtio-opin laitos/
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

YLÄ-PERÄINEN TIIA: Kaukaisen rauhan puolesta – Rauhanvälitys Vuoristo-Karabahin konfliktissa vuosina 1992–1996 suomalaisen diplomatian silmin

Pro gradu -tutkielma, 87 s., 1 liites.
Poliittinen historia
Syksy 2022

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan suomalaisten diplomaattien näkemyksiä Vuoristo-Karabahin konfliktin rauhanvälityksestä vuosina 1992–1996. Tarkoituksena on selvittää, millaiset lähtökohdat rauhanvälityksellä oli suomalaisten silmissä, millaisista asioista konfliktista ja osapuolista ylipäätään raportoitii sekä millainen merkitys toiminnalla oli sekä Suomelle itselleen että rauhanprosessille.

Vuoristo-Karabah on yksi monista Etelä-Kaukasian konfliktialueista, jolle ei tähän päivään mennessä ole solmittu pysyvää rauhaa. Etyjin puitteissa toimiva Minskin ryhmä on toiminut Armenian ja Azerbaidžanin välillä Vuoristo-Karabahin konfliktin rauhanvälittäjänä vuodesta 1992 asti. Suomi toimi prosessissa toisena puheenjohtajanaan Venäjän kanssa vuosina 1995 ja 1996. Tutkimuksessa analysoidaan ulkoministeriön arkistolähteitä vuosilta 1992–1996 koskien Armeniaa ja Azerbaidžania. Lisäksi on haastateltu kahta Suomen puheenjohtajuusryhmässä toiminutta diplomaattia.

Tutkimuksessa on käytetty temaattista analyysia, jonka avulla aineistosta on tunnistettu rauhanvälitykseen liitetyt lähtökohdat. Ensimmäinen niistä on konfliktin erityispiirteet, jotka sen historia, osapuolten politiikka ja intressit sekä alueen kehitys muodostavat. Toiseksi suomalaiset korostivat Etyjin roolia rauhanvälittäjänä, sekä viittasivat omiin vahvuuksiin ja heikkouksiin toimia prosessissa. Yhteistyö Venäjän kanssa nousi esiin kolmantena lähtökohtana rauhanvälitykselle. Eri maiden alueellisten intressit korostuivat tutkimuksessa myös yhtenä lähtökohtana. Viimeisenä teemana suomalaiset viittasivat ylipäätään konfliktin mahdollisuuksiin ratketa.

Raporttien ja haastattelujen perusteella kävi ilmi, että Suomi ei etukäteen juurikaan tuntenut aluetta, minkä takia sekä konfliktista että osapuolista pyrittiin luomaan kokonaiskuvaa koko raportoinnin ajan. Suomen motiivit ryhtyä rauhanvälitystehtävään liittyivät erityisesti Venäjän kanssa tehtävään yhteistyöhön ja Venäjän ulkopolitiikan tarkkailuun. Rauhanvälittäjänä toimiminen ja rauhan edistäminen sopivat lisäksi laajempaan käsitykseen Suomen ulkopolitiikasta, vaikka rauhanvälitys nousi virallisesti sen osaksi vasta 15 vuotta myöhemmin. Toimiminen Vuoristo-Karabahin rauhanvälittäjänä voidaan nähdä yhtenä ensimmäisinä askelina tässä kehityksessä. Itse Vuoristo-Karabahin konfliktin suomalaiset näkivät 1990-luvulla vaikeana ja toistaiseksi ratkeamattomana, mikä on osoittautunut oikeaksi myös nykypäivän valossa.

Asiasanat

Vuoristo-Karabah, Suomi, Venäjä, Minskin prosessi, rauhanvälitys, diplomatia

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1 Tutkimusaihe	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja aikaisempi tutkimus	3
1.3 Käsitteet ja teoreettiset lähtökohdat	7
1.4 Lähdeaineisto	10
1.5 Tutkimuksen metodi ja rakenne.....	14
2. Eteläkaukasialainen konflikti – mikä Suomea kiinnostaa?	19
2.1 Etelä-Kaukasia ennen Neuvostoliiton hajoamista	20
2.2 Kansanmurha, diaspora ja pragmaattis-ideaalinen Armenia	23
2.3 Öljy, sisäpoliittiset jännitteet ja Azerbaidžan	30
2.4 Kaiken taustalla Vuoristo-Karabahin konflikti	36
2.5 ”Muna vai kana?” – ehdot rauhanprosessille	41
3. Suomi mukana prosessissa – lähtökohdat rauhanvälitykselle	45
3.1 Etyjin ja Minskin prosessin vakiintuminen rauhanvälittäjäksi.....	46
3.2 Suomen motiivit, vahvuudet ja haasteet.....	52
3.3 ”Erinomaisen vaativa haaste” – yhteistyö Venäjän kanssa	58
3.4 Suuri peli Kaukasiassa – geopolitiikan vaikutus rauhan löytymiseen.....	61
3.5 Ei sotaa, ei rauhaa	67
4. Johtopäätökset.....	74
LÄHTEET	81
LIITE	88

1. Johdanto

1.1 Tutkimusaihe

Suomen kaltaiselle pienelle valtiolle suuret kansainvälisen järjestyksen muutokset tuovat aina epävarmuutta. Suomi korosti jo kylmän sodan aikana puolueettomuuttaan suurvaltojen välissä tasapainottelevana valtiona, ja kylmän sodan jälkeen kansainvälinen vakaus on yksi ulkopoliittikan tavoitteista. Konfliktien ehkäisy ja rauhanvälitys sopivat tähän tavoitteeseen ja niistä on viime vuosikymmeninä tullut selkeä osa ulkopoliittikkaa. Suomi on osallistunut kylmän sodan jälkeen lukuisiin rauhanvälitystehtäviin aina Pohjois-Irlannista Afrikan sarveen, joissa onnistumiset ovat tuoneet Suomelle uskottavuutta rauhanvälittäjänä. Samalla rauhanvälitys itsessään on saanut selkeämmät ohjeet ja tavoitteet kansainvälisissä organisaatioissa.¹

Osallistuminen Etelä-Kaukasiassa sijaitsevan Vuoristo-Karabahin² konfliktin ratkaisuun oli Suomelle ensimmäisiä rauhanvälitystehtäviä kylmän sodan jälkeen. Vuoristo-Karabahin konflikti on yksi useista kylmän sodan päättyessä erityisesti entisen Neuvostoliiton alueella syttyneistä alueellisista ja etnisistä konflikteista, joista moneen ei lukuisista neuvotteluyrityksistä huolimatta olla löydetty ratkaisuja tähänkään päivään mennessä. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella suomalaista diplomatiaa kylmän sodan päättyttyä Vuoristo-Karabahin konfliktin ja sen eteen tehdyn rauhanvälitystyön kautta. Tavoitteena on luoda käsitys sekä suomalaisten diplomaattien lähtökohdista rauhanvälityksessä että yleisesti tarkastella rauhanvälityksen mahdollisuuksia Vuoristo-Karabahissa suomalaisen lähdemateriaaliin nojaten. Useimmat rauhanvälitystehtävät, joihin Suomi on osallistunut, ovat kohdistuneet alueille, jotka ovat hyvin kaukana Suomesta, eivätkä alueet ole suoraan Suomen ulkopoliittikan kohteina. Koska myös Vuoristo-Karabah on Suomelle kaukainen ja tuntematon alue, tutkimuksen tarkoitus on myös selvittää, miksi Suomi osallistui

---

¹ Joenniemi 2013, 54; Lindgren 2018, 118; UM, Rauhanvälitys ulkopoliittikan vahvistavana painopisteenä; YK, United Nations Guidance for Effective Mediation.

² Johdonmukaisuuden vuoksi tutkimuksessa käytetään kiista-alueesta yleisesti suomeksi käytettyä nimeä Vuoristo-Karabah, pois lukien suorat sitaatit. On kuitenkin hyvä huomauttaa, että pelkästään konfliktin nimeen liittyy paljon erimielisyyttä ja politiikkaa. Englanninkielisestä nimestä Nagorno Karabakh johdettu Nagarno-Karabah esiintyy tutkimuskirjallisuudessa ja arkistolähteissä jonkin verran, toisinaan puhutaan myös alueella itsenäiseksi julistautuneesta Artsakhin tasavallasta (vuodesta 2017 eteenpäin).

kyseisen konfliktin rauhanvälitykseen ja millainen merkitys toiminnalla oli nähtiin olevan esimerkiksi ulkopoliitikalle.

Vuoristo-Karabahin alue on noin 4 400 km² ja 1990-luvulle asti suurimmaksi osin etnisten armenialaisten asuttamaa. Neuvostoliiton osana alueen hallinto kuului Azerbaidžanin sosialistiselle neuvostotasavallalle, mutta kiista siitä ja sen asemasta kärjistyi sodaksi vuonna 1988. Vuoristo-Karabah itse halusi irtaantua Azerbaidžanista ja liittyä Armeniaan, Azerbaidžan pyrki säilyttämään alueen aseman oman hallintonsa alaisuudessa, ja Armenia vuosien saatossa joko yhdistämään alueen itseensä tai ajamaan sen autonomiaa. Neuvostoliiton hajottua konfliktin luonne muuttui, kun Armenia ja Azerbaidžan itsenäistyivät ja sitoutuivat useiden kansainvälisten sopimusten myötä kunnioittamaan toistensa rajoja ja suvereniteettia.³ Alueelle solmittiin aselepo vuonna 1994, jonka jälkeen Vuoristo-Karabahiin on yritetty neuvotella rauhaa useaan otteeseen ja useiden eri tahojen toimesta. Konflikti on monella tapaa mielenkiintoinen lähtökohta tarkastella 1990-luvun uutta kansainvälistä ilmapiiriä ja rauhanvälitystä siinä, sillä Etelä-Kaukasia on sekä maantieteellisesti että kulttuurillisesti niin Euroopan, Aasian kuin Lähi-Idän välissä. Konflikti on saanut kansainvälistä huomiota ja sen ratkaisuja ovat yrittäneet löytää lukuisat eri organisaatiot ja valtiot Yhdysvalloista Turkkiin. Myös Suomi on antanut panoksensa rauhanprosessille.

Konfliktille on etsitty ratkaisua nyt jo yli 25 vuotta. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen merkittävimmän roolin neuvotteluissa otti Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö (Etyj)⁴, jonka nimissä rauhaa on neuvotellut niin kutsuttu Minskin ryhmä. Etyj on ollut Vuoristo-Karabahin konfliktin rauhansovittelijana vuodesta 1992, jolloin kiistan osapuolet liittyivät järjestöön. Minskin ryhmä koottiin yhdestätoista jäsenvaltiosta, joiden oli määrä oli valmistella rauhankonferenssia, jota suunniteltiin nimensä mukaan Minskiin. Ryhmään kuuluvat nykyään Suomen lisäksi Ranska, Venäjä, Yhdysvallat, Valko-Venäjä, Saksa, Italia, Ruotsi, Turkki sekä Armenia ja Azerbaidžan. Vuoristo-Karabah osallistuu ryhmän toimintaan asianomaisena osapuolena (*interested party*). Minskin ryhmällä on yhteispuheenjohtajuus tällä hetkellä Venäjän, Ranskan ja Yhdysvaltojen kesken. Suomi

---

³ Dehdashti 1997, 459–460.

⁴ Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökongferenssi vaihtui järjestöksi Budapestin huippukokouksessa 1994. Tässä tutkimuksessa viitataan ETY-kongferenssiin (Etyk), kun kyseessä on tapahtumat ennen vuoden 1994 loppua, ja ETY-järjestöön (Etyj), kun kyseessä on tapahtumat vuodesta 1995 alkaen. Käytännössä nimen muutoksella ei tutkimuksen kannalta ole merkitystä, yleisellä tasolla viitataan Etyjiin sen nyky muodossaan järjestönä.

toimi vuosina 1995 ja 1996 Venäjän ohella toisena puheenjohtajamaana, jolloin se oli Vuoristo-Karabahin konfliktin eteen tehdyn rauhanvälitystyön johdossa.

Suomen ulkoministeriölle raportoitiin alueen maista tasaisesti, mutta niukasti jo ennen vuotta 1995, alkaen erityisesti Neuvostoliiton hajoamisesta loppuvuodesta 1991. Kun Suomi aloitti Minskin ryhmän toisena puheenjohtajana, raportointi ulkoministeriölle kuitenkin lisääntyi huomattavasti. Vaikka Suomi on maantieteellisesti hyvin etäällä Etelä-Kaukasiasta eikä sillä ole alueen valtioiden kanssa juurikaan kanssakäymistä, Minskin ryhmän kautta Vuoristo-Karabah tuli esille myös Suomessa. Kun Suomen diplomaatit raportoivat ulkoministeriölle Vuoristo-Karabahista ja muiden valtioiden toimista rauhanprosessin eteen, ilmenee raporteista niin Suomen oma politiikka kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa kuin esimerkiksi Venäjän uusi, neuvostoajan jälkeinen ulkopoliittika. Vaikka Etelä-Kaukasia ei pintapuolisesti vaikuta ensisijaiselta lähtökohdalta tarkastella kylmän sodan jälkeistä kansainvälistä politiikkaa, konfliktin rauhanneuvotteluissa huomio kiinnittyy osanottajavaltioiden rooliin Etelä-Kaukasialla, Venäjän ja lännen suhteisiin sekä Suomen uuteen ulkopoliittikkaan EU:n viitekehyksessä. Tästä syystä Vuoristo-Karabah tarjoaa mielenkiintoisen lähtökohdan tutkimukselle kylmän sodan jälkeisestä rauhanvälityksestä ja suomalaisesta diplomatiasta.

1.2 Tutkimuskysymykset ja aikaisempi tutkimus

Tarkastelen tutkimuksessa suomalaista diplomatiaa Vuoristo-Karabahin eteen tehdyn rauhanvälitystyön kautta. Tässä yhteydessä sivuan laajemmin niin kylmän sodan jälkeistä rauhanvälitystä, sen viitekehyksiä ja merkitystä Suomelle, kuin toisaalta itse konfliktia ja Etelä-Kaukasian asemaa Euroopassa Neuvostoliiton hajottua. Koska lähtökohdaksi tutkimukselle on valittu Suomen osallisuus rauhanvälityksessä, lähestytään diplomatian tutkimusta aiheen kannalta uudemmassa suunnasta. Lisäksi konfliktin ajankohta 1990-luvun alussa asettaa tutkimuksen rauhanvälityksen näkökulmasta mielenkiintoiseen valoon, sillä Suomen ulkopoliittika oli Neuvostoliiton hajottua murroksessa eikä rauhanvälitys ollut konseptina vielä noussut sen osaksi. Suomen osallisuus rauhanprosessissa tarjoaa mahdollisuuden tutkia Neuvostoliiton hajoamisen jälkeistä rauhanvälitystä, josta on myöhemmin tullut yksi Suomen ulkopoliittikan selkeä painopiste⁵.

---

⁵ UM, Rauhanvälitys ulkopoliittikan vahvistuvana painopisteenä.

Suomalaiseen lähdeaineistoon nojaten tutkimus tuo esille siten yksittäisen konfliktin kautta suomalaisten esittämiä arvioita ja käsityksiä rauhanvälityksen mahdollisuuksista sekä vallitsevasta kansainvälisestä järjestyksestä, joka oli edellisten vuosien aikana kokenut suuria muutoksia ennen kaikkea kylmän sodan päättymisen myötä. Aineistosta korostuvia teemoja voidaan pitää rauhanvälityksen puitteissa tehdyn suomalaisen diplomatian lähtökohtina.

Ensisijainen tutkimuskysymys on:

1. Millaiset lähtökohdat Minskin ryhmän puitteissa tehdyllä rauhanvälityksellä Vuoristo-Karabahin konfliktissa oli suomalaisten diplomaattien näkökulmasta?

Lisäksi tutkimus vastaa seuraavin laajempiin kysymyksiin:

2. Mistä asioista ja miten suomalaiset diplomaatit raportoivat Armeniasta, Azerbaidžanista ja Vuoristo-Karabahin konfliktista?

3. Mitkä teemat raportoinnissa korostuvat ja toistuvat Suomen toimiessa Minskin ryhmän puheenjohtajana?

4. Miksi Suomi osallistui Vuoristo-Karabahin rauhanvälitykseen ja miten toiminta sopi ulkopoliittikkaan? Millainen merkitys omalle toiminnalle annettiin?

Suomalaisten raporttien aiheet ja raportointitapa Etelä-Kaukasiasta toimivat pohjana tutkimukselle ja keskittymällä tähän luodaan tausta sekä Vuoristo-Karabahin konfliktille että suomalaisten rauhanvälitykselle alueella. Koska tutkimuksen tavoitteena on tarkastella diplomatian lähtökohtia tapausesimerkin kautta, itse tapaus ja sen erityispiirteet ovat jo itsessään yksi lähtökohta. Tämän takia on oleellista tuoda esille, minkälaiset asiat saivat huomiota ja mikä näiden huomioiden tekemiseen vaikutti. Tämä toimii myös aiheen perustutkimuksena, sillä sitä ei Suomen näkökulmasta vielä ole. Olemassa oleva taustakirjallisuus Vuoristo-Karabahin konfliktista keskittyy yksinomaan konfliktiin sekä laajemmin esimerkiksi Etyjin rauhanvälitystoimiin, joten tässä tutkimuksessa esille nostetut suomalaisten arviot ja korostamat teemat voidaan suhteuttaa siihen. Vaikka muualta maailmasta tehdyistä suomalaisraporteista ulkoministeriölle on olemassa jonkin

verran tutkimusta, suomalaisten raportoinnista Etelä-Kaukasiasta ei kuitenkaan ole. Tähän merkittävimmät syyt ovat alueen valtioiden lyhyt itsenäisyys, alueen etäisyys ja asiakirjojen 25 vuoden salaus. On siis oleellista tarkastella *millaisista asioista, miten ja miksi* ulkoministeriölle raportointiin Etelä-Kaukasiasta.

Alueellisen konfliktin ja Suomen ulkomaanraportoinnin lisäksi rauhanvälitys itsessään on tutkimuksessa läpileikkaava teema, johon erityisesti kolmas tutkimuskysymys painottuu. Etyjin ja muiden organisaatioiden toimintaa rauhanvälittäjinä on tutkittu niin ikään paljon, huomiota on saanut myös juuri Vuoristo-Karabahin konfliktin eteen tehty rauhanvälitys. Tässä tutkimuksessa tullaan tarkastelemaan rauhanvälitystä Vuoristo-Karabahissa suomalaisten osallistumisen kautta, jolloin keskitytään ennen kaikkea suomalaiseen diplomatiaan esimerkiksi kysymällä millaisia mahdollisuuksia suomalaiset näkivät rauhanvälityksellä olevan ja kenellä heidän näkemyksen mukaan oli mahdollisuus neuvotella rauhaa Vuoristo-Karabahiin. Lisäksi merkittäviä teemoja ovat Suomen motiivit toimia rauhanvälitystehtävässä ja toiminnan merkitys niin konfliktin ratkaisulle kuin esimerkiksi omalle ulkopoliitikalle.

Rauhanvälitykseen liittyvä tutkimus on varsin uutta, vaikka diplomatian tutkimus on hyvin perinteisesti ollut kiinnostunut juuri sodasta ja rauhasta. Suomessa Tampereen yliopiston Peace Research Institute (TAPRI) ja Ulkopoliittinen instituutti (UPI) ovat keskittyneet jossain määrin rauhanvälityksen tutkimukseen, mutta perustavan laatuinen rauhanvälityksen tutkimus on vielä alkutekijöissä⁶. Rauhanvälitys on saanut selkeämpiä määritelmiä ja noussut osaksi Suomen ulkopoliitikkaa vasta 2010-luvun taitteessa. Rauhanvälitykseen nojaavan politiikan kehityksen taustalla oli erityisesti maakuvan rakentaminen presidentti Martti Ahtisaaren vuonna 2008 voittaman Nobel-palkinnon innoittamana. Ahtisaaren saaman tunnustuksen myötä julkinen keskustelu Suomen mahdollisuuksista ja kokemuksesta rauhanvälityksessä kasvoi, ja rauhanvälityksen mahdollisuudet vakauden edistämiseksi saivat lisää painoarvoa muun muassa ulkoministeriön julkaiseman *Rauhanvälityksen toimintaohjelman* (2011) muodossa.⁷ Rauhanvälitys diplomatiana on siis vielä jäänyt vähälle tutkimukselle⁸, vaikka diplomatia itsessään on myös Suomessa tutkittu aihe. Rauhanvälityksen kannalta tämä tutkimus vastaa teemaa koskevan

---

⁶ Aggestam 2016, 221; Lehti & Saarinen 2014, 14–15.

⁷ Joenniemi 2013, 54–55; Palosaari 2013, 2; Rantanen 2014, 28–29; UM, Rauhanvälityksen toimintaohjelma 12/2011.

⁸ Esim. Kabanen 2021.

tutkimuksen vähäisyyteen aiheella ja lähdemateriaalilla, jota ei ole aiemmin tutkittu. Ajallisesti aihe sijoittuu myös rauhanvälityksen kehityksen alkuun, sillä erityisesti 1990-luvun jälkeen Suomen rauhanvälitystehtävien määrä lisääntyi merkittävästi. Diplomatian tutkimuksen kannalta tämä tutkimus tarjoaa ennen kaikkea lähistoriallista näkökulmaa, mutta rauhanvälityksen kehityksen kannalta kyseessä on ennemminkin varhaishistoria.

Suomeksi Arne Wuorimaan teos vuodelta 1949 *Mitä diplomatia on* on ensimmäisiä suomenkielisiä teoksia diplomatiasta. Wuorimaa toimi itse diplomaattina muun muassa Saksassa vuosina 1933–1940 ja tarkastelee diplomatiata hyvin perinteisestä lähtökohdasta, erityisesti diplomaattisten instituutioiden kuten lähetystöjen, suurlähettiläiden, konsulaattien ja jopa etiketin kautta. Diplomatia ja ulkopolitiikan suhde on myös havaittavissa, kun diplomatiata tarkastellaan suhteessa ulkoasiainministeriin ja -hallintoon.⁹ Suomalainen diplomatian tutkimus Wuorimaasta alkaen noudattaa muutenkin universaalia kehitystä tutkimusalalla. Perinteiset aiheet kuten sota ja rauha ovat pitkäkestoisia teemoja, ja kuten ulkopolitiikan tutkimuksessakin, valtionjohtajien ja diplomaattien toiminta on pitkään ollut tutkimuksen keskiössä.¹⁰ Tähän peilaten tutkimus suomalaisesta rauhanvälityksestä noudattaa tutkimusalan perinteistä linjaa. Erityisesti maailmansotien jälkeen diplomatian tutkimuksen tavoitteena oli reflektoida nykydiplomatiata sen kautta, miten diplomatiata aiemmin harjoitettiin ja toivottavasti myös oppia esimerkiksi sotaan johtaneista epäonnistumisista diplomatiassa. Viime vuosikymmeninä diplomatian tutkimus on kuitenkin laajentunut sodan ja rauhan lisäksi myös muihin teemoihin. Hyvänä esimerkkinä tästä toimii 1970-luvun niin sanottu pöytätennisdiplomatia^{11,12} Diplomatian toimikentän laajentuminen esimerkiksi ei-valtiollisiin toimijoihin näkyy myös suomalaisessa tutkimuksessa, kun viime vuosina tutkimuksessa on näkynyt monipuolistuneeseen käsitykseen viittaavia termejä kuten kulttuuri-, julkisuus-, sauna- ja urheilun diplomatia.

Oman gradututkimukseni sijoittuu toisaalta hyvin perinteiseen diplomatian tutkimukseen, mutta toisaalta väitän sen myös olevan diplomatian monipuolistuneen käsityksen rajapinnassa.

---

⁹ Wuorimaa 1949.

¹⁰ Hakovirta 1981, 45.

¹¹ Pöytätennisdiplomatia viittaa alun perin Yhdysvaltojen ja Kiinan välisten suhteiden parantumiseen pöytätenniksen kautta 1970-luvulla. Maiden urheilijoiden ja joukkueiden muiden edustajien kohtaamiset lajin maailmanmestaruuskilpailuissa vuonna 1971 johtivat yhdysvaltalaisjoukkueen kutsuun matkustaa Kiinaan ja lopulta valtioiden virallisten suhteiden parantumisen; Eckstein 1993, 327.

¹² Bjola & Kornprobst 2013, 44–45; Black 2011, 12–13; Constantinou, Kerr & Sharp 2016, 1.

Tutkimuksen lähdeaineistona on diplomaattiraportit ulkoministeriön arkistosta, joten diplomatian toimijoina ovat diplomatian perinteisen käsityksen mukaan valtion edustajat valtion ulkopolitiikan puitteissa. Rauhanvälitys on kuitenkin vasta viimevuosikymmeninä muodostunut selkeäksi käsitteeksi, ja kuten tullaan huomaamaan, myös ei-valtiolliset toimijat ovat oleellinen osa kokonaisvaltaista rauhanprosessia. Rauhanvälityksen ja ulkopolitiikan yhteys on myös näkökulma, joka tulee tutkimuksessa oleellisesti ilmi. Suomalainen ulkopolitiikka perustuu usein lähtökohdalle, jonka mukaan Suomi on pieni valtio ja siten keskimääräistä alttiimpi kansainvälisen politiikan vaikutukselle.¹³ Tällaisesta tutkimuslähtökohdasta rauhanvälityksen voi katsoa tarjoavan Suomelle mahdollisuuden vaikuttaa kansainvälisiin asioihin. Rauhanvälityksen taustalla on siis oleellista ymmärtää Suomen kylmän sodan jälkeistä ulkopolitiikkaa, millaisessa ympäristössä tulkintoja tehtiin, mitkä oman maan intressit ajoivat toimintaa sekä miten nähtiin niin läheiset kuin kaukaisetkin ulkomaat. Myös Suomen ulkopolitiikka on hyvin tutkittu aihe. Aiheiden puolesta Suomen ulkopolitiikan tutkimus on keskittynyt erityisesti idänsuhteisiin, Euroopan integraatioon, ulkopolitiikan doktriiniin sekä ulko- ja sisäpolitiikan muodostumiseen liittyviin kysymyksiin.¹⁴ Tässäkin tutkimuksessa erityisesti idänsuhteiden, toisin sanoen Venäjän merkitys sekä tutkimusajankohdan kannalta vastikään ajankohtaiseksi tullut Euroopan integraatio ovat merkittäviä teemoja.

1.3 Käsitteet ja teoreettiset lähtökohdat

Tutkimuksen teoreettisena lähtökohtana ovat diplomatia, ulkopolitiikka ja rauhanvälitys, sekä niiden rajapinnat. Sana diplomatia ja sen johdannaiset esiintyvät usein arkikielessä, mutta niiden tarkka akateeminen määrittelemine on haastavampaa. Diplomatian voi ymmärtää yksinkertaisimmillaan kahdella eri tapaa: se voi olla toisaalta valtioiden virallisten edustajien harjoittamaa toimintaa tai toisaalta laajemman tulkinnan mukaisesti toimintaa, jolla hoidetaan suhteita. Kumpikin määritelmä vaati kuitenkin tarkennusta ja rajaa yksinään ulos oleellisia piirteitä, joita kuitenkin toisessa yhteydessä voidaan myös lukea käsitteen piiriin. Diplomatia on mahdollista määritellä hyvin monella tapaa, riippuen siitä, minkälaista toimintaa sillä tarkoitetaan, ketkä toimivat ja millaisessa kontekstissa toimitaan. Diplomatiata voidaan pitää niin rauhanomaisena

---

¹³ Forsberg & Vaahtoranta 1993, 19–20.

¹⁴ Forsberg & Vaahtoranta 1993, 17.

kansainvälisten suhteiden hoitamisena, neuvottelujen prosessina ja välineenä tai esimerkiksi sovittelun ja tiedustelun yhdistelmänä, jonka tarkoitus on ylläpitää suhteita. Sen vastakohtana on sotilaalliset keinot ratkaista ongelmia.¹⁵ Esimerkiksi suomalainen Harto Hakovirta lähestyy diplomatiia kansainvälisen politiikan näkökulmasta ja kuvaa sitä erityisesti ulkopoliitiikan puitteissa tehtynä neuvotteluna. Diplomatiia on tällöin ”kansainvälistä tiedonvälitys- ja neuvottelutaitoa ulkopoliitiikan kansainvälisten ongelmien ratkaisupyrkimyksissä”¹⁶.

Diplomatian määrittely tämän työn kannalta lähtee yllä olevista kuvauksista, erityisesti Hakovirran mukaisesta ulkopoliitiikkaan liitetystä diplomatiasta. Tutkimus suomalaisten diplomaattien näkemyksistä ja osallistumisesta rauhanvälitykseen sopii hyvin perinteiseen diplomatian määritelmään. Rauhanvälitys kansainvälisen järjestön puitteissa on hyvin arkikielessäkin käytetyn diplomatian käsityksen mukaista, sillä tässä tapauksessa kyseessä on rauhanomaista kansainvälisen ongelman sovittelua ulkopoliitiikan puitteissa. Lisäksi Hakovirta, kuten myös esimerkiksi Satow rajaavat diplomatian tiukasti virallisten valtion edustajien toiminnaksi.¹⁷ Myös tässä tutkimuksessa toimijoina ovat lähtökohtaisesti valtioiden nimeämät edustajat, mikä edelleen noudattaa tietynlaista perinteistä diplomatian käsitystä. Toimijoiden kohdalla tämän tutkimuksen määrittelemä diplomatiia vaatii kuitenkin joltain osin tarkennusta. Mikäli diplomatiia rajataan vain valtion virallisiin edustajiin eli diplomaatteihin, rajataan diplomatian ulkopuolelle paljon erityisesti viimeisen vuosisadan aikana nousseita uusia kansainvälisen järjestyksen piirteitä.¹⁸ Diplomatiian määrittelemisen toimijoiden mukaan on muuttunut haastavaksi erityisesti siksi, että diplomatiia ei enää käsittele pelkästään sotaa ja rauhaa. Viimeisen vuosisadan aikana diplomatiia on joutunut vastaamaan lukuisiin uusiin kysymyksiin ja etsimään niihin ratkaisuja. Kansainvälisten kysymysten laajentuessa ympäristö-, talous-, terveys- tai esimerkiksi siirtolaiskysymyksiin, tarvitaan diplomatiiaan myös uusia toimijoita.¹⁹ Vastaavasti konfliktit, jotka vastaavat diplomatian perinteistä ydintä sodan ja rauhan kysymysten osalta, ovat aivan yhtäläillä monimutkaistuneet. Konfliktit ovat nykyään enää harvoin kahden valtion välisiä sotia, vaan esimerkiksi etnisiä tai muita sisäisiä konflikteja. Diplomatiian toimijat eivät siis välttämättä ole enää pelkästään itsenäisten valtioiden virallisia edustajia edes sodan ja rauhan kysymyksissä. Tämän työn aiheena oleva Vuoristo-Karabah

---

¹⁵ Constantinou, Kerr & Sharp 2016, 5; Black 2011, 12–14; Hakovirta 1981, 59–60; Satow 1917, 1.

¹⁶ Hakovirta 1981, 59–60.

¹⁷ Hakovirta 1981, 59–60; Satow 1922, 4.

¹⁸ Black 2011, 13–14; Constantinou, Kerr & Sharp 5, 2016.

¹⁹ Bjola & Kornprobst 2013, 44.

on juuri tästä esimerkki, vaikka ensisilmäyksellä käsittelyssä ovatkin perinteisen määritelmän mukaiset toimijat. Vuoristo-Karabah on kuitenkin itsenäisen valtion kansainvälisesti tunnustettujen rajojen sisällä oleva alue, jonka status on yksi konfliktin avainkysymyksistä (ks. luku 2.4). Jos diplomatia ymmärretään pelkästään suvereenien valtioiden edustajien toimintana, ottaisi tutkimus jo itsessään kantaa Vuoristo-Karabahin asemaan rajatessa sen diplomatian ulkopuolelle.

Esitettyjen diplomatian määritelmien mukaan työni noudattaa hyvin perinteistä diplomatian tutkimusta, mutta Vuoristo-Karabahin konfliktin monimutkaisuus vaatii käsitteen määritelmään muutaman poikkeuksen. On huomioitava myös, että konfliktin ratkaisu ei ole kiinni ainoastaan neuvotteluista valtioiden välillä, vaan sen monimutkaisuus ja pitkälle ulottuvat juuret vaativat huomiota myös esimerkiksi paikallisille toimijoille. Lähdeaineistoni puitteissa valtioiden viralliset edustajat kuitenkin ovat pääosassa, vaikka rauhanvälityksen näkökulmasta diplomatian tulee ulottua moniin muihinkin toimijoihin. Rauhanvälityksen määrittely ja sen luonteen huomioon ottaminen on siis oleellista myös diplomatian määritelmän kannalta. Tutkimuksen kohteena olevien diplomaattien viitekehyksenä on lisäksi ulkopolitiikka, joka sen sijaan kuului Hakovirran perinteiseen diplomatian määritelmään.

Ulkopolitiikka voidaan määritellä valtioiden käyttäytymisenä kansainvälisessä järjestelmässä. Brian Hocking erottelee diplomatian ja ulkopolitiikan sillä, että diplomatia keskittyy toimijoiden välisiin suhteisiin, kun taas ulkopolitiikka keskittyy itse toimijoihin. Diplomatia on seurausta ulkopolitiikasta, mutta toisaalta diplomatia on väline ulkopolitiikan hoitoon. Hakovirta määrittelee ulkopolitiikan myös järjestelmänä, jossa valtiot yrittävät sopeutua kansainväliseen ympäristöön. Diplomatia taas on väline ulkopolitiikan tekoon propaganda sekä taloudellisten ja sotilaallisten välineiden lisäksi. Aarne Wuorimaa määrittelee diplomatian politiikan toimeenpanevana elimenä: ”politiikka määrää noudatettavan strategian, diplomatia taktiikan”²⁰.²¹ Sivuan tässä tutkimuksessa ulkopolitiikkaa vain vähän, mutta ero sen ja diplomatian välillä on oleellinen. Vaikka suomalaisten diplomaattien toiminnan takana on laajempi ulkopoliittinen malli, tutkimukseni keskittyy ennen kaikkea juuri diplomatiaan itsessään. Ulkopolitiikka tulee esiintymään tutkimuksessa taustatekijänä, joka ohjaa diplomatiata.

---

²⁰ Wuorimaa 1949, 17–18.

²¹ Forsberg & Vaahtoranta 1993, 11; Hakovirta 1981, 59,47; Hocking 2016, 67; James 2016, 257; Wuorimaa 1949, 14.

Kolmas, kenties tärkein, tutkimuksen kannalta oleellinen käsite on rauhanvälitys. Rauhanvälitys voidaan lukea yhdeksi diplomatian instituutioksi, jolloin siihen kohdistuva tutkimus on diplomatian tutkimusta. Rauhanvälityksellä tarkoitetaan prosessia, jossa ulkopuolinen toimija avustaa sodan, aseellisen kiistan tai muun konfliktin osapuolia hallitsemaan ja ratkaisemaan konflikteja. Ulkopuolinen, usein korkean tason toimija avustaa tällöin konfliktin osapuolten suostumuksella näitä kehittämään kaikkien hyväksyttävissä olevia sopimuksia sekä ehkäisemään uusia kiistoja. Rauhanvälityksen ytimessä on vapaaehtoisuus, joten se eroaa merkittävästi rauhanturvaamisesta ja rauhaan tähtäävistä interventioista. Kiistan osapuolten on hyväksyttävä rauhavälitys sekä sen välittäjä, eikä välitys ole ainoastaan *ad hoc* diplomatiaa, vaan pitkäkestoinen ja monitahoinen prosessi, joka jatkuu myös rauhansopimusten allekirjoittamisen jälkeen. Rauhanvälitystä voidaan tehdä usealla tasolla ja eri laajuuksissa, kapeimmillaan rauhanvälitys rajoittuu prosessin fyysiseen tukemiseen ja mahdollistamiseen esimerkiksi neuvottelupaikkojen järjestämisellä, kun taas laajimmillaan rauhanvälittäjällä on aktiivinen rooli kaikissa neuvottelun osissa, aikatauluissa ja sopimusten rungoissa. Parhaimmillaan välitystoiminta on luotettavaa, puolueetonta, ottaa huomioon konfliktin syyt, dynamiikan, asemat, tavoitteet, alueelliset ja kansainväliset ympäristöt, sillä on laaja tuki kansainväliseltä yhteisöltä ja sen ylin tavoite on rakentaa kestävää rauhaa ja sitä tukevaa yhteiskuntaa ja instituutioita.²² Tämä tutkimus käsittelee rauhanvälitystä ennen kaikkea *ad hoc* diplomatiana, sillä aikarajaus ja tutkimuskysymykset kohdistuvat vain pieneen osaan Vuoristo-Karabahin rauhanprosessia. Rauhanvälityksen tarkastelu pitkäkestoisena, laajempaan prosessina ei olisi kyseessä olevalla lähdeaineistolla mahdollista, sillä se keskittyy ainoastaan yhteen välittäjään ja sen näkemykseen prosessista. Peilaan lueteltuja ehtoja onnistuneelle rauhanvälitykselle kuitenkin suomalaisten näkemyksiin ja esille nostamiin teemoihin Vuoristo-Karabahin tapauksessa.

1.4 Lähdeaineisto

Tutkimuksen primäärilähteenä toimii ulkoministeriön muodostama arkisto koskien itsenäisiä Etelä-Kaukasian valtioita, ennen kaikkea Azerbaidžania. Koska Vuoristo-Karabah kuuluu Azerbaidžanin kansainvälisesti tunnustettujen rajojen sisälle, sitä koskevat kansiot ovat myös arkistoitu Azerbaidžanin alle. Azerbaidžania koskevat kansiot jakautuvat Azerbaidžanin sisäpolitiikkaa käsitteleviin kansioihin, Vuoristo-Karabahia käsitteleviin kansioihin, sekä vuonna 1995 ja 1996

---

²² Nissinen 2014, 17–18; UM, Rauhanvälitys; YK, United Nations Guidance for Effective Mediation.

Minskin prosessia²³ käsitteleviin kansioihin. Lisäksi tutkimuksessa on hyödynnetty myös Georgiaa ja Armeniaa koskevia raportteja.²⁴ Arkistolähteiden lisäksi toinen, hyvin eri tyyppinen primäärilähde tutkimukselle ovat erikoislähettiläs Heikki Talvitien ja suurlähettiläs René Nybergin haastattelut.

Suomalaisen diplomatian ja ulkoministeriön näkökulmasta Etelä-Kaukasia on varsin vähän tutkittu aihe. Armenia, Azerbaidžan ja Georgia ovat itsenäistyneet Neuvostoliitosta vuonna 1992, ja vasta sen jälkeen ne ovat muodostaneet omat arkistokokonaisuutensa. Toisin kuin sellaisten valtioiden, joissa Suomella on edustustoja, joiden kanssa Suomi on tiiviissä yhteistyössä tai jotka ovat muuten merkittäviä Suomen ulkopoliitikalle, Etelä-Kaukasian maat ovat kaukana eivätkä niiden tapahtumat vaikuta Suomen ulkopoliittikkaan suoraan. Lisäksi erityisesti arkistolähteiden kannalta aiheen vähäistä tutkimusta selittää asiakirjojen 25 vuoden salaus. Näin ollen esimerkiksi tämän tutkimuksen tarkasteleman vuoden 1996 osalta salaus on päättynyt vasta vuonna 2021. Lisäksi luen aikaisemman tutkimuksen määrään vaikuttaneeksi seikaksi raportoinnin luonteen 1990-luvun alkupuolella. Vuosien 1992–1994 raportointia Etelä-Kaukasiasta voi kuvata hyvin tiiviiksi ja toteavaksi. Raportoinnista on kuitenkin huomattavissa selkeä ero vuoden 1995 kohdalla: kun Suomesta tuli toinen Minskin ryhmän puheenjohtaja, raportointi alkoi sisältämään aiempaa enemmän tulkintoja ja kuvauksia. Määrällisesti raportteja saapui vuosina 1995 ja 1996 sadoittain, kun aiempina vuosina niitä oli vuosittain tullut vain joitain kymmeniä. Suomen osallisuus rauhanneuvotteluissa teki konfliktista kiinnostavan ja Suomelle ajankohtaisen, jolloin sitä koskeva raportointi oli niin määrällisesti runsaampaa kuin sisällöltään värikkäämpää.

Vaikka Armenia on Minskin prosessissa merkittävässä roolissa, arkistokokonaisuus Armeniasta vuosina 1992–1996 on hyvin suppea. Ulkoministeriön varsinainen arkisto Armeniasta koostuu tuolta ajalta vain muutamasta asiakirjasta. Armenian sisä- tai ulkopoliittikkaa ei vuosien 1992 ja 1996 välillä käsitelty raportoinnissa yksinään, vaan siihen liittyvät viittaukset löytyvät suurimmaksi osaksi

---

²³ Minskin prosessi viittaa koko rauhanvälitysprosessiin ja sen nimissä tehtyihin politiikkoihin, jotka pitävät sisällään sekä rauhaa neuvottelevan 11-jäsenisen Minskin ryhmän että mahdolliset rauhankonferenssit.

²⁴ Arkistolähteisiin tullaan viittaamaan raportin *kirjoittajan (tai sen välittäjän) nimen, lähetyspaikan, päivämäärän ja arkiston* mukaan. Poikkeuksena ovat saapumisjärjestyksessä numeroidut muistiot, joissa ei ole merkitty kirjoitusmaata. Nämä aineistot ovat usein taustoittavia tai kuvaavat jälkikäteen esimerkiksi matkaa konfliktialueelle, jolloin niiden lähtöpaikka ei ole kovin oleellista. Näihin aineistoihin viitataan *kirjoittajan, muistion päivämäärän ja arkistokokonaisuuden* mukaan. Lisäksi, koska Azerbaidžanin alla on sekä ”Sisäpolitiikka”, ”Vuoristo-Karabahin tilanne” ja ”Minskin prosessi” -nimiset kansiokokonaisuudet (kaikki 21.50 AZE), viitteisiin on merkitty myös näissä tapauksissa mistä kansiokokonaisuudesta raportti on löydettävissä. Viitteet arkistolähteisiin ovat siis esimerkiksi muotoa ”Reinilän muistio 19.12.1991, 18.41 NLO, UM.”, ”Groop Ankarasta 24.7.1995. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.” tai ”Nyberg Etyj-edustustosta Wienistä 2.3.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.”.

Vuoristo-Karabahin konfliktia tai Minskin prosessia käsittelevän materiaalin joukosta – yhtenä selvänä esimerkkinä konfliktin suuresta roolista maan historiassa. Raportointi Azerbaidžanista vuosina 1992–1996 jakautuu sen sijaan kahteen pääkokonaisuuteen: Azerbaidžanin sisäpolitiikkaan ja Vuoristo-Karabahin tilanteeseen. Azerbaidžanin sisäpolitiikkaa koskeva raportointi mahtuu neljän vuoden ajalta yhteen kansioon, mikä jo sinällään kertoo Azerbaidžanin ja Suomen vähäisistä suhteista. Suomessa seurattiin Azerbaidžanin tapahtumista lähinnä merkittävimpiä poliittisia muutoksia, ennen kaikkea vallanvaihtumista ja vaaleja. Vuoristo-Karabahin tapauksessa raportointi jakautuu edelleen kolmeen osaa: Vuoristo-Karabahin tilannetta käsittelevät kansiot vuosilta 1992–1996, Suomen toimikautta toisena puheenjohtajana Minskin ryhmässä käsittelevät kansiot vuodelta 1995 ja 1996 sekä yksittäinen kansio ulkoministeri Tarja Halosen matkasta alueelle 1.-3.11.1996. Määrällisesti raportointia jo pelkästä konfliktista on moninkertaisesti verrattuna sekä Armenian että Azerbaidžanin sisäpolitiikkaan, minkä lisäksi Minskin ryhmän toimintaa käsittelevää materiaalia vielä itse konfliktiakin aavistuksen enemmän.

Venäjä-johtaisen tulitauon jälkeen keväällä 1994 varsinainen sota alueella katsottiin päättyneeksi ja Minskin ryhmän roolia korostettiin rauhanratkaisun löytämisessä²⁵. Pääpaino myös raportoinnin osalta oli siirtynyt Minskin ryhmälle. Aikaisempien vuosien tapaan raportointi koostuu edelleen useista kolmansien maiden arvioista ja näiden käymistä keskusteluista, mutta vuoden 1995 ja 1996 aikana raportoinnissa on mukana myös suomalaisten korkean tason diplomaattien ja poliitikkojen käymiä keskusteluja Vuoristo-Karabahin tilanteesta, esimerkiksi ulkoministeri Tarja Halosen tapaaminen sekä Armenian että Azerbaidžanin ulkoministerien kanssa loppuvuodesta 1995 sekä maiden presidenttien kanssa keväällä 1996. Vuoristo-Karabahin tilanne -aineistokokonaisuuden puitteissa sivuttiin luonnollisesti myös paljon Minskin ryhmän toimintaa, erityisesti Nybergin keskustelujen ja raporttien kautta. Siinä missä aikaisemmin iso osa Suomeen saapuvista raporteista perustui suomalaisten diplomaattien ja kolmansien tahojen välisiin keskusteluihin tai muiden maiden tiedostusvälineitten kantoihin, Minskin prosessin puitteissa Suomi osallistui itse rauhanvälitykseen. Suomeen raportoitiin siis omasta toiminnasta ja keskusteluista konfliktin osapuolten kanssa. Juuri tämä ero tekee Minskin ryhmää käsittelevän arkistokokonaisuuden tutkimuksen kannalta oleellisimmaksi.

---

²⁵ Happonen muistio 30.8.1994. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

Suomi aloitti Minskin ryhmän toisena puheenjohtajana virallisesti 21.4.1995, ja sitä ennen Minskin prosessin materiaali käsittää paljon ryhmään ja Suomen toimintaan siinä liittyviä käytännön järjestelyjä esimerkiksi henkilöresurssien osalta. Vuoden mittaan raportointitahti tihenee ja muuttuu yksityiskohtaisemmaksi kuvaukseksi ryhmän toiminnasta ja tapaamisista. Keväällä 1996 todettiin, että Suomen on tarkoituksenmukaista alkaa irrottautua prosessista²⁶ ja Minskin prosessia käsittelevä aineisto pitääkin loppuvuoden sisällään paljon kommentointia Suomen seuraajasta Minskin ryhmän toisena puheenjohtajana. Kuten myös Suomen puheenjohtajuryhmässä lähetystöneuvoksena toiminut Christer Michelsson totesi syyskuussa 1996, syksy keskittyi prosessin osalta Suomen seuraajaan sekä Etyjin Lissabonin huippukokouksen valmisteluun²⁷ ja Suomeen saapuneet raportit keskittyvät seuraajakysymykseen. Suomi luopui Minskin ryhmän puheenjohtajuudesta vuoden 1996 lopussa.

Minskin prosessin yhteydessä Suomi osallistui lukuisille neuvottelukierroksille sekä järjesti kahdenvälisiä konsultaatioita ja matkoja konfliktialueelle. Kattava luettelo kaikista Minskin ryhmän puitteissa järjestetyistä kokouspaikoista ja -ajoista löytyy esimerkiksi ulkoministeri Tarja Halosen laatimassa selvityksessä eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle Suomen toiminnasta Minskin ryhmän puheenjohtajamaana²⁸. Ulkoministeriön arkiston materiaaleissa raportoinnin joukossa on satunnaisia luetteloita tulevista kokouksista ja tärkeistä tapahtumista, mutta ne käsittävät usein ainoastaan lähikuukaudet. Tässä yhteydessä ei ole tarpeen esitellä kaikkia järjestettyjä kokouksia, vaan huomionarvoisimmat nousevat suurimpien teemojen myötä esille. Järjestetyistä kokouksista, tapaamisista ja neuvottelukierroksista osasta raportoitiin kuvailevasti, kun taas osa, usein tuloksiltaan heikommat, jäivät lähes kommentoimatta.

Minskin ryhmää koskeva raportointi on paikoin hyvinkin värikästä ja kuvaavaa selostusta, joka tekee siitä mielenkiintoisen lähtökohdan diplomatian tutkimiselle. Erityisesti neuvottelevana virkamiehenä toimineen Nybergin raportointi on tällaista, ja jo otsikot kertovat hänen tyylistään: *"Karabahin sodan sovittelu; muna vai kana?"*, *"Minskin ryhmä; tulikasteen tapainen Moskovassa"* ja *"Minskin matkat ja kokoukset; myrsky vesilasissa vai testi?"*²⁹. Nyberg toimi vuoteen 1995 asti

---

²⁶ Talvitie Etyj-edustustosta Wienistä 6.3.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

²⁷ Michelsson 13.9.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

²⁸ Halonen 1997.

²⁹ Nyberg Etyj-edustustosta Wienistä 2.3.1995. 21.50 AZE, Minskin prosessi, UM; Nybergin muistio 25.4.1995. 21.50 AZE, Minskin prosessi, UM; Nybergin muistio 15.6.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

Suomen Etyk-edustustossa Wienissä suurlähettiläänä ja Minskin ryhmässä hän oli Venäjän suurlähettiläs Kazimirovin kanssa ryhmän toinen puheenjohtaja. Nyberg raportoi selvästi eniten Suomen yhdeksänhenkisestä puheenjohtajuusryhmästä. Raportoinnin puolesta näkyviä henkilöitä olivat myös lähetystöneuvoksina toimineet Christer Michelsson ja Terhi Hakala. Michelsson liittyi ryhmään loppuvuodesta 1995, jolloin ulkoasiainneuvos Timo Lahelma siirtyi muihin tehtäviin. Lahelma raportoi lokakuun loppuun asti jonkin verran, vaikka ei yhtä paljon kuin Michelsson ja Hakala.

Minskin konferenssin Suomen puheenjohtajuusryhmästä on syytä nostaa esille vielä erityislähettiläs Heikki Talvitie, joka oli nimitetty Minskin konferenssin yhteispuheenjohtajaksi. Ulkoministeriön aineistossa on hyvin vähän Talvitien kirjoittamia raportteja, mutta jossain määrin hänen muodollista kirjeenvaihtoaan. Talvitie oli kuitenkin silloisen Etyj-puheenjohtajamaa Unkarin nimittämä Minskin konferenssin puheenjohtaja, ja Minskin *ryhmän* puheenjohtajana toiminut Nyberg Talvitien nimittämä edustaja, joka johti käytännön työtä³⁰. Koska Talvitie ei itse raportoinut ulkoministeriölle samassa suhteessa kuin muut Minskin ryhmän suomalaisjäsenet, on tutkimusta täydennetty hänen haastattelullaan alkuvuodesta 2022. Lisäksi tutkimusta varten on haastateltu Nybergiä, ennen kaikkea tarkentamaan hänen vertauskuvallista ja värikästä raportointia, joka sellaisenaan oli usein monitulkintaista. Lisäksi tarkoitus on ollut myös yksinkertaisesti haastattelumateriaalin tasopainottaminen arkistolähteisiin verrattuna. Tutkimuskysymysten kannalta en kokenut mielekkäänä laajentaa tutkimusta muiden prosessiin osallistuneiden diplomaattien haastatteluihin, sillä pelkästään raportointi oli heiltä varsin kattavaa. Toisesta näkökulmasta aihetta olisi hedelmällistä lähestyä juuri haastatteluiden kautta, esimerkiksi painottaen enemmän muistitietoa.

1.5 Tutkimuksen metodi ja rakenne

Haastattelut toimivat tässä tutkimuksessa primäärilähteenä, vaikka hyvin erilaisena kuin ulkoministeriön arkisto. Siinä missä arkistolähteet ovat syntyneet suoraan tapahtumien jälkeen, haastatteluiden ”etäisyys” tapahtumiin on pitkä. Erityisesti tällä perusteella muistitietoa voidaan pitää epäluotettavana, mutta mielenkiintoista siinä onkin suorien faktojen tai tapahtumien

---

³⁰ Laajavan muistio 1.2.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM: Laajava käyttää Minskin ryhmän puheenjohtajasta sanaa ”apulainen”, joka antaa jossain määrin harhaanjohtavan kuvan Nybergin ja Talvitien työnjaosta. Talvitie itse kuvasi Nybergin roolia ”meklarina”; Talvitien haastattelu 11.1.2022.

kuvausten sijaan se, mitä merkityksiä tapahtumille annetaan ja miten niitä tulkitaan. Sen lisäksi, että haastattelut vastaavat kysymykseen *mitä on tapahtunut*, mielenkiinto on myös kokemuksilla ja haastateltavien mielipiteillä. Haastattelut toimivat näin muuta aineistoa täydentävänä lähteenä. Tutkimuksen kohteena ei myöskään ole tässä tapauksessa itse muistaminen, vaan menneisyyden ja nykyisyyden suhde on oleellista tiedostaa. Muistitiedon ajallinen ulottuvuus on arkistolähdettä moniulotteisempi, sillä vaikka menneisyys on haastattelussa lähtökohta, tulkinnat ovat nykyhetkessä ja näiden välinen aika näkyy muistitiedossa.³¹ Erityisesti Talvitie oli tällä perusteella erityisen mielenkiintoinen haastateltava, sillä hän viittasi vapaassa kerronnassaan useasti laajempaan kehityskulkuun ja loi itse tapahtumien ja tulkintojen välillä historiallista perspektiiviä. Talvitie toi nämä tulkinnat myös itse selvästi esille.

Tätä tutkimusta varten suorittamani haastattelut keskittyivät tiettyjen teemojen ympärille, jotka määrittelin arkistolähteiden perusteella. Molemmat haastattelut olivat kertomushaastatteluja, vaikka ne olivat keskenään hyvin erityyppisiä, toinen puolistrukturoitu ja toinen strukturoitu. Haastattelujen tyypiksi voisi lukea toisaalta myös teemahaastattelun, jossa tutkimuksen viitekehys määrittää haastattelun suuntaa, ja sen tavoite on korostaa tulkintoja ja asioille annettuja merkityksiä.³² Koska haastattelujen tavoite oli täydentää arkistolähteisiin perustuvaa kokonaisuutta tai tarkentaa sitä, arkistolähteisiin perustuva viitekehys määritti niitä. Historiallisina muistitieto-haastatteluina *kertomus* kuvaa kuitenkin parhaiten haastattelutilanteita.

Ensimmäisenä tehty Talvitien haastattelu oli alun perin strukturoitu, mutta haastattelutilanne eteni lopulta luonnollisesti puolistrukturoidusti. Olin valmistellut haastattelua varten useita kysymyksiä, mutta niiden aiheet käytiin lopulta läpi ilman, että kysymyksiä varsinaisesti esitettiin haastateltavalle. Talvitie on kokenut puhuja ja aihe hänelle tuttu, joten hän pystyi kertomaan siitä kattavasti ilman kysymyksiäkin. Keskustelu eteni haastateltavan ehdoilla, mikä esimerkiksi Johanna Ruusuvuoren ja Liisa Tiittulan mukaan noudattaa siten kertomushaastattelun piirteitä. Ruusuvuori ja Tiitula viittaavat kertomushaastattelun olevan tyypillisesti strukturoimaton³³, mutta Talvitien haastattelu perustui valmiisiin teemoihin, jotka ohjasivat haastattelua puolistrukturoidusti. Mikäli tutkimuksen viitekehys ei määrittäisi haastattelun suuntaa, tällöin voisi puhua

---

³¹ Teräs & Koivunen 2017, 196–197.

³² Tuomi & Sarajärvi 2009, 75–76.

³³ Tiittula & Ruusuvuori 2005, 11.

strukturoimattomasta tai ”avoimesta haastattelusta”³⁴. Haastattelun avauksena toimi lyhyt esittely tutkimusaiheesta, jonka jälkeen Talvitie kertoi hyvin vapaasti kokemuksistaan ja näkemyksistään aiheeseen liittyen. Matti Hyvärisen mukaan kertomushaastattelun perusidea on toistamisessa ja kuuntelemisessa kysymysten sijaan ja haastattelijan antaessa tilaa vastauksille ja kertomuksen etenemiselle. Tämä sopii myös historiallisen muistitietohaastattelun (*oral history*) luonteeseen, johon viittaavat Kari Teräs ja Pia Koivunen. Muistitietohaastattelu onkin yksi kertomushaastattelun tyypeistä.³⁵ Haastattelu Talvitien kanssa eteni luonnollisesti peilaavilla, tiivistävillä ja tarkentavilla kysymyksillä.

Nybergin haastattelun tavoite oli hieman eri, mutta sen menetelmä oli yhtäläillä teemahaastattelu. Talvitie raportoi ulkoministeriölle hyvin niukasti verrattuna muihin Suomen Minskin ryhmän jäseniin, jolloin hänen haastattelun kannalta oli tarpeen kuulla aiheesta laajasti ja liikaa rajaamatta, mutta Nyberg käsitteli tutkimusaiheita jo arkistolähteissä kattavasti. Talvitien haastattelun tarkoitus oli täydentää lähdeaineistoa hänen näkemyksillään ja tulkinnoilla, jotka arkistolähteiden perusteella olivat jääneet marginaaliin. Nyberg sen sijaan raportoi kattavasti, jolloin haastattelun tarkoitus oli ennen kaikkea päästä raporttien ”taakse”. Nybergin haastattelua varten olin valmistellut tarkat kysymykset, joiden pohjalta hän lähestyi aihetta. Haastattelu oli strukturoitu, sillä se vastasi Nybergin kohdalla parhaiten tutkimuksen tarpeisiin.

Tutkimuksen pääpaino on arkistolähteillä ja yllä kuvatut haastattelut toimivat sitä täydentävänä osana. Haastattelut tuovat myös mielenkiintoisen lisän tutkimukselle peilaamalla menneisyydessä tuotettujen arkistolähteiden tietoa myöhempään kehitykseen. Koska tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella rauhanvälityksessä esiin nousevia, diplomatiaankin vaikuttavia teemoja, haastattelu ja arkistolähteet sopivat yhteen. Tutkimuksessa käsitellyt arkistolähteet ovat oman aikansa tuotoksia sen hetkistä tapahtumista, eikä niiden taustalla välttämättä ole ulkopuolista tutkimusta tai jälkikäden tuomaa kokonaiskuvaa³⁶. Haastatteluissa sen sijaan juuri jälkikäteen muodostettu kokonaiskuva vaikuttaa merkittävästi siihen, miten asia esitetään. Koska tässä tutkimuksessa ei ole

---

³⁴ Tuomi & Sarajärvi 2009, 75–76.

³⁵ Hyvärinen 2017, 174,181; Teräs & Koivunen 2017.

³⁶ Poikkeuksena korkeintaan Vuoristo-Karabahin konfliktin tausta, jolle oli muodostunut jo varsin laaja ja yleisesti hyväksytty tausta siihen mennessä, kun Suomi siirtyi Minskin ryhmän toiseksi puheenjohtajaksi vuonna 1995. Aineistoon kuului jonkin verran tekstejä, jotka taustoittivat konfliktia jopa 1900-luvun alusta asti. Näiden raporttien kohdalla voidaan olettaa, että tieto perustuu ainakin osittain laajempaan tutkimukseen.

tarkoitus tarkastella suoraan millainen Vuoristo-Karabahin konflikti on, mistä se johtui tai selvittää muita absoluuttisia totuuksia, arkistolähteiden ja haastatteluiden erilaiset ajalliset ulottuvuudet eivät muodosta ristiriitaa. Tutkimuskysymysten valossa huomioon täytyy ottaa ensisijaisesti lähdekritiikki asiakirjojen laatijoiden tai haastateltavan subjektiivisista näkemyksistä tapahtumista tai ilmiöistä. Vuoristo-Karabahin ja sitä käsittelevän Minskin prosessin osalta tutkimuksessa on otettu huomioon erityisesti ulkoministeriön toiveen vastainen raporttien värikyvyys, kuvailevuus ja vertauskuvien runsaus. Subjektiivisuus vaikuttaa sekä arkistolähteisiin että haastatteluun yhtäläillä. Lähdekritiikkiin vaikuttaa oleellisesti lähteiden alkuperä ja tarkoitus, toisin sanoen ovatko ne syntyneet tutkimuksen tekemisestä riippumattomina vai eivät³⁷. Arkistolähteet ja haastattelut ovat tässä mielessä siis hyvin erilaiset. Arkistolähteet on tuotettu ministeriöiden ja virkamiesten käyttöön, haastattelut tuotettu tutkimuksen käyttöön.

Kyseessä on laadullinen tutkimus, joka pyrkii kuvaamaan Vuoristo-Karabahin konfliktin eteen tehtyä rauhanvälitystä ilmiönä ja antamaan sille mielekkään tulkinnan. Laadullisen tutkimuksen lähdeaineistoksi sopii sekä haastattelut että kirjalliset lähteet³⁸, joiden perusteella pystyn tarkastelemaan, millaisena Vuoristo-Karabahin konfliktin eteen tehty rauhanvälitys nähtiin suomalaisten silmin ja millaisessa ympäristössä sekä lähtökohdista rauhanvälitystä tehtiin. Lähdeaineistoa on tarkasteltu temaattisen analyysin keinoin. Tutkimus on aloitettu tunnistamalla lähdeaineistosta perusajatuksia, joiden ympärille on sen jälkeen koottu teemoihin liittyvä kokonaisuus. Temaattinen analyysi muistuttaa hyvin pitkälti sisällönanalyysiä, sillä erolla kuitenkin, että sisällönanalyysi erottaa heti alkuun tarkasti tutkimuksen kiinnostuksen kohteen. Sen sijaan että olisin sisällönanalyysin keinoin tutustunut aineistoon alun perin rauhanvälityksen näkökulmasta, aloitin työn tunnistamalla teemat, joiden kautta rauhanvälitys muodostui kokonaisuudeksi. Kiinnitän työssä myös jonkin verran huomiota asioiden esitystapoihin, retoriikkaan ja tyyliin. Kyseessä ei tästä huolimatta ole kuitenkaan diskurssianalyysi, joka keskittyisi yksinomaan siihen, *miten* asioista puhuttiin ja *miten* tekstissä luodaan asioille merkityksi. Diskurssianalyysi sopii ennen kaikkea julkisten lähteiden (esimerkiksi sanomalehtien tai puheiden) tutkimukseen³⁹, jolloin lähdeaineiston alkuperäinen tarkoitus on hyvin erilainen kuin arkistolähteillä ja tutkimusta varten tehdyillä haastatteluilla. Ulkoministeriölle laaditut raportit ovat ensi sijassa tarkoitettu poliittisen

---

³⁷ Alasuutari 2007, 95–96.

³⁸ Tuomi & Sarajärvi 2009, 71,84.

³⁹ Tuomi & Sarajärvi 2009, 93,104.

päätöksen teon tueksi, jolloin juuri esiin nostetut teemat ja aiheet ovat mielekäs tutkimuskohde retoriikan sijaan. Arkistolähteitä olisi toki mahdollista tutkia myös diskurssianalyysin keinoin, mutta tällöin tutkimuksen mielenkiinnonkohteena olisi ennemminkin itse raportit, eikä niiden käsittelemät aiheet.

Tutkimuksen eteneminen havainnollistaa temaattista analyysia ja sen johtopäätöksiä. Olen jakanut tutkimuksen kahteen pääkokonaisuuteen, joista toisen lähtökohtana on Vuoristo-Karabahin konflikti, ja toisen Suomen osallisuus Minskin prosessissa. Ensimmäinen pääluke keskittyy erityisesti siihen lähtökohtaan, jonka tämä nimenomainen konflikti luo rauhanvälitykselle. Käsittelen luvussa ensin Armeniaa ja Azerbaidžania koskevaa raportointia, jonka jälkeen Vuoristo-Karabahin konfliktia ja konkreettisia ehtoja rauhanprosessille. Toinen luku keskittyy Suomen mukana oloon Minskin prosessissa. Siinä käsittelen ensin Etyjin luomaa viitekehystä toiminnalle, sitten Suomen omia, ulkopoliitikasta ja kokemuksista kumpuavia motiiveja olla mukana prosessissa, sekä yhteistyötä toisen puheenjohtajamaa Venäjän kanssa. Viimeinen alaluku keskittyy laajemman kansainvälisen tilanteen ja geopolitiikan vaikutukseen rauhanvälityksessä. Tutkimusta varten tehdyt haastattelut saavat merkitystä erityisesti tutkimuksen epilogissa, jossa luodaan yhteys nykypäivään. Sekä arkistomateriaali että haastateltavat tarkastelivat paljon rauhanvälityksen mahdollisuuksia ja konfliktin kehitystä, ja epilogi antaa mahdollisuuden peilata näitä arvioita keskenään. Epilogi sitoo myös tutkimuksen vahvasti perinteiseen diplomatian tutkimukseen, sillä se reflektoi historiassa tehtyä diplomatiaa nykypäivään.

2. Eteläkaukasialainen konflikti – mikä Suomea kiinnostaa?

Kaukasia – usein puheessa jaettuna Etelä- ja Pohjois-Kaukasiaan – on monella tapaa Euroopan ja Aasian välissä. Riippumatta siitä, missä Euroopan ja Aasian rajan katsotaan kulkevan, Kaukasia jää aina sen tuntumaan. Maantieteellisesti alue rajoittuu idässä Kaspianmereen ja lännessä Mustaan mereen, pohjoisessa Venäjän eteläisiin autonomisiin alueisiin Dagestanista Krasnodariin ja Stavropoliin, etelässä Turkin ja Iranin rajalle. Kaukasia jaetaan hyvin usein Etelä- ja Pohjois-Kaukasiaan, joita erottaa Kaukasus-vuoristo⁴⁰. Etelään kuuluvat Kaukasian itsenäiset valtiot Armenia, Azerbaidžan ja Georgia ja Pohjois-Kaukasia käsittää suurimmaksi osaksi Venäjän alueita (ks. liite). Kaukasiasta on usein vaikea saada kokonaiskuvaa eritoten alueen lukuisten konfliktien ja eri etnisyyksien vuoksi, mutta pelkkä maantieteellinen jako etelään ja pohjoiseen ei riitä. Kun tässä tutkimuksessa puhutaan Etelä-Kaukasiasta, viitataan suoraan Georgiaan, Azerbaidžaniin ja Armeniaan. On kuitenkin huomioitava, että alueen itsenäiset valtiot ovat keskenään hyvin erilaisia aina omista aakkosistaan lähtien, ja aluetta pirstaloit entisestään alueelliset ja etniset kiistat.⁴¹

Suomelle alue on ollut kaukainen, ja edelleen monelle ovat tuttuja lähinnä sen kriisit tai keittiö. Nyberg toi haastattelussaan ilmi selvästi, että 1990-luvulla aluetta ei tunnettu edes ulkoministeriön tasolla juuri ollenkaan, mikä johti suorastaan kummastukseen Suomen lähtiessä mukaan Minskin prosessiin⁴². Etelä-Kaukasian merkitystä Suomelle ei silti sovi vähätellä, onhan alueelta haettu jopa mallia Turun yliopiston perustamisvaiheessa⁴³. On kuitenkin perusteltua pohjustaa aluetta yleisellä tasolla raporttien tarjoaman tiedon lisäksi. Raportointi alueelta noudattaa usein myös samaa ideaa; siinä pyritään selvästi luomaan laajempaa käsitystä ilmiöistä sen sijaan, että keskityttäisiin ainoastaan yksityiskohtiin tai tiettyihin tapahtumiin. Tämä lienee luonnollista, sikäli kun alue on ollut Suomen ulkopoliittisessa päätöksenteossa täysin tuntematon. *Laajemman käsityksen luominen* kuvaa yhtä tämän luvun osoittamista raportoinnin piirteistä koskien Etelä-Kaukasiala.

---

⁴⁰ Esimerkiksi englannin ja venäjän kielissä ei tehdä useinkaan eroa Kaukasus-vuoriston ja sitä ympäröivän alueen välillä, vaan sanoja *Caucasia* ja *Caucasus* sekä *Кавказ* käytetään synonyymeinä. Suomeksi puhuttaessa Kaukasus viittaa kuitenkin nimenomaan vuoristoon ja Kaukasia sitä ympäröivään, useiden valtioiden muodostamaan maantieteelliseen alueeseen. Welin 1999.

⁴¹ Coene 2010, 1–5.

⁴² Nybergin haastattelu 10.6.2022.

⁴³ Soikkanen 2012, 176-179.

2.1 Etelä-Kaukasia ennen Neuvostoliiton hajoamista

Etelä-Kaukasiaan on tullut historiallisia vaikutteita erityisesti etelästä. Alueen itsenäiset valtiot ovat maastoltaan hyvin vuoristoisia, ja vuoriin liittyy paljon symboliikkaa ja myyttejä. Etelä-Kaukasia on saanut vaikutteita myös sitä vuorotellen hallinneilta Ottomaanien, Persian ja Venäjän imperiumeilta. Armenia, Azerbaidžan ja Georgia itsenäistyivät kaikki hetkeksi Venäjän vallankumousten seurauksena vuonna 1918, mutta joutuivat jo muutaman vuoden jälkeen puna-armeijan miehittäviksi. Armenia, Azerbaidžan ja Georgia muodostivat ensin Transkaukasian sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan vuoteen 1936 asti, jonka jälkeen ne erotettiin omiksi neuvostotasavalloiksi. Vuoteen 1991 asti Kaukasia jakaantui Neuvostoliiton pyramidisen hallintorakenteen mukaan, johon huomattava osa nykyisistäkin aluejaoista perustuu. Neuvostoliiton ytimen muodosti keskusvalta Moskovassa, jonka alla olivat 15 neuvostotasavaltaa (SNT), mukaan lukien Venäjän neuvostotasavalta, joka luonnollisesti oli erityisasemassa muihin nähden. Neuvostotasavaltojen alapuolella olivat autonomiset sosialistiset neuvostotasavallat (ASNT), joita olivat esimerkiksi Abhasia Georgian neuvostotasavallan alla ja Tšetšeeni-Ingušusia Venäjän neuvostotasavallan alla. Näiden jälkeen tulivat edelleen pienemmän alueet (область, oblast) ja piirikunnat (округ, okrug).

Nykyiset Armenia, Azerbaidžan ja Georgia olivat kaikki neuvostotasavaltojen asemassa Neuvostoliiton aikana, ja niiden nykyiset konfliktialueet ASNT- tai *oblast*-asemassa, eikä olekaan täysin perusteetonta etsiä konfliktien syitä Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikasta ja rajojen vedosta. Rajojen vetäminen perustui sekä mielivaltaisuuteen että kansallisuuspolitiikkaan, tarkoituksena hallita Neuvostoliiton rajojen sisälle jääviä lukuisia eri ryhmiä.⁴⁴ Tätä tuodaan myös suomalaisten raportoinnissa esille esimerkiksi Azerbaidžanin kohdalla viittaamalla Azerbaidžaniin ja täysin sen rajojen ulkopuolelle jäävään autonomiseen Nahitshevanin alueeseen, jonka tulkitaan syntyneen tarkoituksen mukaisen rajojen vedon tuloksena, millä estettiin yhtenäisen Azerbaidžanin muodostuminen Turkin naapuriin⁴⁵. Nyberg kuvaa tätä politiikkaa pohtiessa konfliktien uskonnollista luonnetta:

---

⁴⁴ Altstadt 2017, 21; Hille 2010, 3–4,6; Martin 2018, 47–48; Kaiser 2017, 111,114,155–156.

⁴⁵ Nyberg 10.6.1996. Alustus Kirkon Itä-Eurooppa työryhmän kokouksessa, Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM. Ks. liite.

*"[Neuvostoliiton] hajota ja hallitse -järjestelmä perustui oivallukseen pakottaa kielellisesti ja uskonnollisesti toisilleen vieraat kansakunnat hallinnolliseen yhteiseloön. Erotuomarin osa jäi autonomisesti Moskovalle ja ainoa käyttökelpoinen kieli oli Venäjä. Neuvostovallan romahtaminen, ja sitä seurannut Venäjän vetäytyminen Kaukasuksen pääharjanteen pohjoispuolelle, on jälleen kerran historian saatossa muuttamassa Etelä-Kaukasian väestösuhteita."*⁴⁶

Mihail Gorbatšovin valtaan nousuun asti Neuvostoliiton sisäisten alueiden asemissa tapahtui hyvin vähän muutoksia. Gorbatšovin aloittamat uudistuksista käynnistyi kuitenkin prosessi, joka päättyisi Neuvostoliiton hajoamiseen vuonna 1991. Neuvostoliiton hajoaminen oli monisyinen ja -vaiheinen prosessi, johon vaikuttivat niin uudistukset itse kuin niiden riittämättömyys. Talouden uudistamiseen tähdänneen perestroikan epäonnistumisen lisäksi uutta poliittista liikkumatilaa ja vapauksia tuonut glasnost kannusti niin tasavaltoja kuin pienempiäkin alueita tavoittelemaan laajempaa itsemääräämisoikeutta, ja nosti esille pitkään haudattuna olleet kansallisuusristiriidat. Uudistustoimien lisäksi Neuvostoliiton hajoamiseen vaikuttivat lukuisat seikat kuten hallinnolliset ongelmat, heikentyneet sosialistisen yhteiskunnan siteet ja yleinen epäluottamus neuvostojärjestelmään. Lisäksi neuvostojohtajien katsotaan arvioineen väärin neuvostojärjestelmän sietokyvyn ja sen vakauden omaksua tarvitsemansa uudistukset. Neuvostoliiton ongelmat konkretisoituivat viimeistään Liettuan itsenäisyysjulistukseen vuonna 1990, jota seurasivat kaikki loput neuvostotasavallat viimeistään syksyllä 1991.⁴⁷

Suomelle itsenäisyyteen pyrkivät neuvostotasavallat olivat luonnollisesti osa Neuvostoliiton sisäpolitiikkaa. Ulkoministeriön kokoamassa arkistossa Armeniaa, Azerbaidžania ja Georgiaa käsittelevät kansiot luokitellaan vuoteen 1992 asti Neuvostoliiton alle, esimerkiksi Georgian tapahtumat vuosilta 1989–1991 löytyvät kahdesta kokonaisuudesta: "Sisäpolitiikka Neuvostoliitto, tasavaltujen asema ja suhteet – Gruusia v. 1989–1991" ja "Suhteet Suomi – Neuvostoliitto, Suomen suhteet tasavaltoihin, 1990–1991". Vaikka ulkopolitiikan näkökulmasta Kaukasia ja sen alueet kuuluivat *de jure* Neuvostoliittoon, 1980-luvun lopulla pian itsenäistyvät neuvostotasavallat alkoivat erottua jo omina kokonaisuuksinaan. Neuvostoliiton hajottua Etelä-Kaukasian tasavalloista tuli itsenäisiä valtioita, niistä tuli kansainvälisen yhteisön jäseniä ja Suomi tunnusti Armenian, Azerbaidžanin ja Georgian itsenäisyyden. Vaikka maat antoivat itsenäisyysjulistuksensa ja pysyivät kansainväistä tunnustusta jo viimeistään syksyllä 1991, ennen Neuvostoliitossa tapahtunutta

---

⁴⁶ Nyberg 10.6.1996. Alustus Kirkon Itä-Eurooppa työryhmän kokouksessa. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

⁴⁷ Hille 2010, 207–210; Iivonen 1992, 17,69; Kissinger 1994, 764; Reinilän muistio 17.12.1991. 18.41 NLO, UM.

elokuun vallankaappausyritystä tämä ei olisi Suomen osalta tullut kysymykseen. Laura Reinilän toteamus joulukuussa 1991 kuvastaa Suomen linjaa tasavaltojen suhteen:

”Muiden [kuin Venäjän] neuvostotasavaltojen osalta ei ole kysymys naapuruussuhteista. Suomen toimia ei seurata erityisesti näissä tasavalloissa sen vuoksi, ettei suhteita ole kauppavaihdon romahdettua muillakaan sektoreilla mainittavasti viime aikoina ollut. Näin tunnustaminen voidaan ajoittaa länsimaisen viiteryhmän toiminnan mukaan.”⁴⁸

Suomen suhtautuminen Etelä-Kaukasiaan ennen Neuvostoliiton hajoamista selittää osittain tapaa, jolla Armeniaa ja Azerbaidžania käsiteltiin myöhemmin itsenäisinä valtioina. Koska niitä oli käsitelty osana laajempaa kokonaisuutta, alueen kaukaisuuden ja pienen merkityksen lisäksi Suomella ei ollut aiempaa perinnettä alueen tarkasteluun. Sen sijaan ennen Neuvostoliiton hajoamista keskityttiin erityisesti alueen tapahtumien merkitykseen Neuvostoliiton kehitykselle. Neuvostotasavaltojen itsenäistymiskehitykseen 1990-luvun alussa suhtauduttiin Suomessa varovaisesti, esimerkiksi presidentti Mauno Koiviston mukaan Suomen kannalta oleellisinta oli, että prosessit pysyisivät rauhallisina, jotta niillä ei olisi horjuttavia vaikutuksia Neuvostoliiton yleiselle vakaudelle.⁴⁹ Vaikka Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen entisten neuvostotasavaltojen konflikteilla ei koettu olevan yhtäläistä horjuttavaa vaikutusta Venäjän suhteen, Etelä-Kaukasian valtioiden merkitys Venäjälle ja vastaavasti Venäjän ulkopolitiikka lähiulkomaillaan oli edelleen Suomelle kiinnostavaa.

Armenian ja Azerbaidžanin osalta maiden itsenäisyys tunnustettiin vuoden 1991 viimeisinä päivinä. Raportointi näistä valtioista keskittyi itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina 1992–1996 erityisen tiiviisti Vuoristo-Karabahin konfliktiin, sillä konflikti liittyy molempien maiden sisä- ja ulkopolitiikkaan varsin erottamattomasti. Armenian kohdalla vähäiset sisäpoliittiset tapahtumat ja maahan liittyvät teemat huomioitiinkin pääsääntöisesti vain Vuoristo-Karabahin konfliktin yhteydessä, eikä omana kokonaisuutenaan. Azerbaidžanin sisäpolitiikka 1990-luvun alkupuoliskolla käsitti jo sellaisenaan enemmän vaiheita kuin Armenian, ja Suomi seurasi niitä varsin tiiviisti – toki kolmansissa maissa sijaitsevien lähetystöjen tai muiden maiden kautta. Molempia maita koskevaa raportointia voi kuitenkin luonnehtia enemmän teemoitelluksi, sillä kokonaisuudet ovat suhteellisen pieniä, eivätkä raportit käsitä juurikaan tapahtumien yksityiskohtaista selostusta. Vuoristo-Karabahiin liittyvää raportointia on Armenian ja Azerbaidžanin muihin tapahtumiin

---

⁴⁸ Reinilän muistio 19.12.1991. 18.41 NLO, UM.

⁴⁹ Koivisto 1995, 268,274–275.

verrattuna peräti nelinkertainen määrä, ja konfliktin kautta selitetään myös paljon kyseisten maiden taustoja ja politiikkoja. Raporttien suhde toisiinsa kertoo erityisesti konfliktin merkittävästä vaikutuksesta molempiin maihin. Toisaalta Vuoristo-Karabah selittää Armenian ja Azerbaidžanin sisä- ja ulkopoliitikkaa, toisaalta maiden lähihistorian suurempien linjojen tunteminen auttaa ymmärtämään Vuoristo-Karabahin konfliktin taustoja. Armeniaan liitettiin erityisesti kansanmurha 1900-luvun alussa ja diaspora, Azerbaidžaniin sisäpoliittiset jännitteet ja öljy.

2.2 Kansanmurha, diaspora ja pragmaattis-ideaalinen Armenia

Armenian historiaa tai sen politiikkaa on raportoinnin perusteella varsin vaikea käsitellä tuomatta esille kansanmurhaa ja diasporaa, mitä havainnollistaa myös Armeniaa koskeva kirjallisuus. Nämä kaksi suurinta yksittäistä teemaa näkyvät suomalaisten raportoinnissa niin kysymysten taustalla ja sivulauseissa kuin myös itsenäisinä kokonaisuuksinaan: eräskin Terhi Hakalan muistio loppuvuodelta 1996 on otsikoitu ”’Karabah on meidän’ – diasporan vaikutuksesta”⁵⁰.

Armenian sisäpolitiikkaan liittyen suomalaiset käsittelevät lyhyesti Vuoristo-Karabahista erillään ainoastaan Armenian väestöjakaumaa ja ulkoarmenialaisia, maanjärityksessä kuolleiden muistoksi järjestettävää tilaisuutta sekä vuonna 1995 järjestettyjä parlamenttivaaleja. Muuten suomalaiset viittaavat maan kehitykseen ja tapahtumiin Vuoristo-Karabahin konfliktin tai Minskin prosessin yhteydessä – yhtenä selvänä esimerkkinä konfliktin suuresta roolista maan historiassa. Tuosta materiaalista suoraan Armenian sisä- ja ulkopoliitiikkaan viitattiin muutamia kertoja, ja poikkeuksetta Vuoristo-Karabahin tai Minskin prosessin yhteydessä. Armenian politiikka koostuu raportoinnin perusteella yksinomaan teemoista, jotka vaikuttavat Vuoristo-Karabahin konfliktiin tai ovat siitä syntyneitä. Vertailun vuoksi todettakoon, että Azerbaidžanin kohdalla tilanne on toinen, vaikka Vuoristo-Karabahin alue on sen rajojen sisällä.

Armenian kansanmurha on suomalaisten raportoinnissa toinen kahdesta näkyvästä teemasta, jonka tulkittiin vaikuttavan monella tapaa Vuoristo-Karabahin tilanteen taustalla sekä Armenian politiikassa. Armenian kansanmurha oli ensimmäisen maailmansodan aikana Ottomaanien vallan järjestelmällinen armenialaisten karkottaminen historiallisilta läntisiltä Armenian alueilta (silloisen

---

⁵⁰ Hakalan muistio 13.9.1996. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

Ottomaanien valtakunnan alla) vuosina 1915 ja 1916. Tämän yhteydessä erilaisten arvioiden mukaan 300 000–1 500 000 armenialaista sai surmansa⁵¹. Armenian kansanmurhaan liittyy voimakkaita tulkintaeroja: Turkin ja yksittäisten historioitsijoiden tukema näkemys on, että varsinaista kansanmurhaa ei tapahtunut vaan armenialaisten karkotus oli sodan kannalta välttämätöntä, ja päättyi valitettavasti nälänhädän, tautien ja sodan vaikutuksesta lukuisten armenialaisten kuolemaan. Laajasti tunnustettu tulkinta on, että tapahtuneet olivat YK:n määritelmän mukainen kansallisen, etnisen, rodullisen tai uskonnollisen ryhmän tarkoituksenmukainen tuhoaminen.⁵² Tämän määritelmän mukainen kansanmurha on edelleen erimielisyyttä herättävä aihe, sillä Turkki kiistää sen tapahtuneen. Useat maat ovat julkisesti tunnustaneet armenialaisten kansanmurhan, jonka seurauksena niiden suhteet Turkkiin ovat kärsineet ainakin hetkellisesti.⁵³

Kansanmurhaan viitataan suomalaisten raporteissa usein sekä Armenian ulkosuhteisiin että Vuoristo-Karabahin konfliktiin liittyen. Suomalaiset tulkitsevat kansanmurhan olevan merkittävin yksittäinen tekijä, joka vaikeuttaa Armenian suhteita naapurimaihinsa. Nyberg viittaa kansanmurhan ”muodostavan yhä henkisesti ylipääsemättömän esteen Armenian, Turkin ja Azerbaidžanin suhteissa.”⁵⁴ Erilaiset tulkinnat kansanmurhasta tai ylipäätään sen aikaisista tapahtumista hiertävät suoraan Turkin ja Armenian suhteita, joka jo sellaisenaan, ilman Vuoristo-Karabahin konfliktia, vaikeuttaa edelleen Armenian ja Turkin tukeman Azerbaidžanin suhteita. Nämä valtioiden väliset suhteet ovat avainasemassa myös suomalaisten tekemän rauhanvälitystyön näkökulmasta, sillä huomioon on otettava jatkuvasti osapuolten välinen epäluottamus toisiinsa sekä niiden ja eri alueellisten toimijoiden intressit konfliktissa ja sen ratkaisussa. Sen lisäksi, että suomalaisten raportoinnissa viitataan kansanmurhaan Armenian, Azerbaidžanin ja Turkin suhteiden perustana, siihen viitataan useasti myös suoraan Vuoristo-Karabahin taustatekijänä. Vuoristo-Karabahin konfliktin voi nähdä jatkumona selviytymistaistelulle, jossa armenialainen identiteetti on vaarassa.⁵⁵ Yhteys Vuoristo-Karabahin konfliktin, kansanmurhan sekä siitä aiheutuneen diasporan yhteys on havaittavissa myös raportoinnissa.

---

⁵¹ Tuskin on yllättävää, että Turkin arvio on maltillisin, Armenian korkein: BBC News 24.4.2021.

⁵² YK, Genocide.

⁵³ YK, Genocide; Jones 2017, 232; Ks. myös esim. Lewy 2005. Yhtenä varsin viimeaikaisena esimerkkinä Turkin suhteista kolmansiin maihin näiden tunnustettua armenialaisten kansanmurha on Yhdysvaltain edustajainhuoneen vuonna 2019 antama aloite, joka tunnustaa kansanmurhan tapahtuneen. Haukka 30.10.2019.

⁵⁴ Nyberg 10.6.1996. Alustus Kirkon Itä-Eurooppa työryhmän kokouksessa. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

⁵⁵ Cheterian 2018, 886; Tiilikaisen muistio 22.4.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

Diasporaan on vaikuttanut niin kansanmurha kuin lukuisat muutkin historian tapahtumat, useat suurvaltamiehittäjät, neuvostoaika ja sitä seuranneet vaikeat olot. Niin sanottuja ulkoarmenialaisia asuu Armenian ulkopuolella useita miljoonia, esimerkiksi Yhdysvalloissa yhteensä noin 1,5 miljoonaa, entisen Neuvostoliiton alueella noin miljoona ja Ranskassa noin 200 000. Armenialaisten diasporaa on useasti verrattu juutalaisten diasporaan, vaikka historialliset kokemukset eivät täysin vastaakaan toisiaan, minkä myös Nyberg huomauttaa⁵⁶. Diasporalla on vahva armenialaisidentiteetti, joka kuitenkin eroaa emämaassa vallitsevasti armenialaisesta identiteetistä. Diasporalle Neuvostoliitosta itsenäistynyt Armenian valtio on symbolinen isänmaa ja identiteettiin liittyy vahvasti uhattuna olemisen tunne ja kollektiivinen muisto kansanmurhasta. Muiden muassa Nyberg tekee raportoinnissaan tämän tulkinnan.⁵⁷ Kansanmurhasta peräisin oleva turkkilaisuuden vastustaminen on osa diasporan ”myyttistä perinnettä”: Vuoristo-Karabah on diasporan silmissä sankarinmaineessa, sillä se on pystynyt vastustamaan turkkilaisia sortajia – olkoon ”turkkilaiset” sitten Ankarassa tai Bakussa.

”Armenialaisten yhtenäisyys on kautta historiansa – ja myös sen vaikutuksesta – ollut erittäin voimakasta. Vastaavaa löytää vain juutalaisten keskuudesta. Kummallakin, sekä armenialaisilla että juutalaisilla on runsaslukuinen, laajalle levittäytynyt ja vaikutusvaltainen diaspora. Diasporan rooli Karabahin konfliktin ratkaisussa on merkittävä. Paitsi että diaspora rahoittaa, se myöskin auttaa kaikin mahdollisin muin keinoin.”⁵⁸

Diaspora on tukenut vahvasti Armenian sisäpolitiikassa toimivaa Vuoristo-Karabahin itsenäisyyttä ajanutta Karabah-liikettä sekä henkisesti että taloudellisesti, sekä vaikuttaa kansainvälisesti varsinkin Yhdysvalloissa ja Ranskassa näiden kansalliseen politiikkaan. Nyberg kuvaa diasporaa huomattavan vaikutusvaltaiseksi myös neuvostoaikana⁵⁹. Suomen toimiessa Minskin prosessissa armenialaisten diasporaan viitataan useasti juuri Yhdysvaltojen ja Ranskan kohdalla. Esimerkiksi Yhdysvaltojen vuoden 1995 lopulla lisääntyneen aktiivisuuden taustalla arvioidaan olevan muun muassa lähestyvät presidentinvaalit sekä vaikutusvaltainen ja potentiaalinen äänestävä

---

⁵⁶ Nyberg 10.6.1996. Alustus Kirkon Itä-Eurooppa työryhmän kokouksessa. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

⁵⁷ Pattie 2005, 126,130–132; Panossian 2005, 229; Hakalan muistio 13.9.1996. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM; Nyberg 10.6.1996. Alustus Kirkon Itä-Eurooppa työryhmän kokouksessa. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

⁵⁸ Hakalan muistio 13.9.1996. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

⁵⁹ Nyberg 10.6.1996. Alustus Kirkon Itä-Eurooppa työryhmän kokouksessa. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

armenialaisvähemmistö. Vastaavasti Hakala kuvaa diasporan vaikutusta konfliktiin, kuitenkin negatiivisemmasta kulmasta, diasporan ollessa emämaata radikaalimpi ja suorastaan vaikeuttavan Armenian asemaa:

”Moinen tunteilu ja isänmaallinen paatos vääristää epäilemättä kokonaiskuvaa. Lisäksi etulinjassa seisominen on aivan eri asia kuin vaatimusten esittäminen valtameren takana. Tosiasia kuitenkin on diasporan radikaalin linjan tuki karabahilaisten pyrkimyksille. Tämä puolestaan vaikeuttaa [Armenian hallinnon] asemaa määrättyissä kysymyksissä. Paineita aiheuttaa erityisesti liioiteltu kuvitelma sen vaikutusmahdollisuuksista [Vuoristo-Karabahin hallinnon] suhteen.”⁶⁰

Siinä missä kansanmurha esitettiin Vuoristo-Karabahin tilannetta selittävänä tekijänä, diasporalla on suomalaisten näkemyksen mukaan siis suora vaikutus Vuoristo-Karabahiin. Diasporan näkyi 1990-luvun Armeniassa erityisesti oppositiopuolue Dashnakin (Armenian vallankumouksellinen puolue) kautta, jolle kanavoitui ”diasporassa eläviltä, taloudellisesti ja poliittisesti voimakkailta armenialaisilta yhteisöiltä” merkittävää tukea. Turkkilaisvastaisuus ja kompromissihaluttomuus nähtiin kanavoituvan diasporalta puolueelle, jonka arvioidaan olevan viralliselta kooltaan ja kannatukseltaan pieni, mutta sitäkin äänekkäämpi.⁶¹ Viittaukset diasporaan ja sen tukeen Armenialle olivat niitä harvoja sisäpoliittisia viittauksia, joita suomalaiset tekivät. Muuten Armeniaan liittyvät aiheet olivat pitkälti selitettävissä Vuoristo-Karabahin tapahtumilla, ulkopolitiikalla tai suhteilla muihin valtioihin. Kansanmurha ja diaspora ovat Armeniaa käsiteltäessä teemoja, jotka nousevat jatkuvasti esille niin raportoinnissa kuin politiikan taustavaikuttajina, vaikka vuosien 1992–1996 kannalta ne eivät olleet ajankohtaisia vaan ennen kaikkea historiallisia lähtökohtia. Vuoristo-Karabahin asema ja konflikti sen sijaan vaikutti painavasti aina Neuvostoliiton viimeisiltä vuosilta lähtien Armenian politiikkaan.

Neuvostoliiton lisääntynyt avoimuus ja vuonna 1988 väkivaltaisuuksiin kärjistynyt Vuoristo-Karabahin kriisi synnytti Armenian Kansallisliikkeen (Armenian National Movement tai Pan-Armenian National Movement), joka alun perin ajoi Vuoristo-Karabahin aseman muuttamista ja alueen liittämistä osaksi Armeniaa (ns. Karabah-liike). Puolue alkoi sittemmin vastustamaan kommunistihallintoa ja ajamaan koko maan itsenäisyyttä. Karabah-liikkeen keulahahmoista tuli Kansallisliikkeen myötä maan suosituimpia ja vaikutusvaltaisimpia poliitikkoja jo 1980-luvun lopulla,

---

⁶⁰ Hakalan muistio 13.9.1996. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

⁶¹ Haposen muistio 31.8.1993. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

ja seuraavan vuosikymmenen alussa Kansallisliikkeeseen liittyi myös paljon entistä neuvostoeliittiä tavoitellen uutta poliittista viitekehystä. Kansallisliike voitti hallitsevan kommunistipuolueen demokraattisesti parlamenttivaaleissa jo vuonna 1990, jonka jälkeen se pystyi ajamaan talouden yksityistämistä ja itsenäisyyttä.⁶² Armenia julistautui muiden neuvostotasavaltojen tavoin kansanäänestyksen myötä itsenäiseksi syksyllä 1991. Armenian Kansallisliike pysyi valtapuolueena ja presidentiksi äänestettiin puolueen Levon Ter-Petrosian. Toivo nopeasta demokratisoitumisesta ja talouskasvusta yksityisomistuksen myötä jäivät kuitenkin Vuoristo-Karabahin konfliktin jalkoihin, kun ympäröivät Azerbaidžan ja Turkki asettivat Armenian taloussaartoon. Turkin ja Azerbaidžanin saarron ja muiden sodan materiaalisten menetysten lisäksi inhimillinen kärsimys näkyi muun muassa lukuisten pakolaisten kautta. Vuoristo-Karabahin konfliktin lisäksi Armenian itsenäisyyden ensimmäisiä vuosia vaikeutti Neuvostoliiton hajoamisen myötä romahtanut talous. Armenia oli jo neuvostotasavaltona ollut taloudellisesti hyvin heikossa asemassa, ollen lähes täysin riippuvainen muista tasavalloista. Armenianlaisia uhkasi nälänhätä ja kylmyys aina vuoteen 1994 asti, jolloin Vuoristo-Karabahin sota päättyi tulitaukoon.⁶³ Suomalaisten raportoinnissa on rivien välistä luettavissa viittauksia Armenian tapahtumiin ja esimerkiksi humanitaariseen kriisiin sodan aikana, mutta raportointi painottuu itse konfliktin tapahtumiin, sovitteluyrityksiin ja muiden maiden kantoihin.

Vaikka konflikti oli aiheuttanut Armenialle mittavan taloudellisen ja inhimillisen kriisin, sen jatkuminen oli myös luonut jonkin asteista kansallista konsensusta, joka oli hyödyttänyt Kansallisliikettä, joka säilyi valtapuolueena vuoteen 1998 asti.⁶⁴ Ennen vuoden 1994 tulitaukoa Armenian sisäpolitiikka nousee suomalaisten raporteissa esille lähinnä Vuoristo-Karabahin tapahtumien yhteydessä tai sitä taustoittaessa. Yksittäisissä vain Armeniaa käsittelevissä raporteissa suomalaiset nostivat esille oikeastaan vain ulkoministeri Hovannisianin eron lokakuussa 1992 sekä Armenian ulkosuhteet erityisesti Turkin ja – varsin oleellisesti – Azerbaidžanin kanssa. Ulkosuhteiden yhteydessä viitataan lähes poikkeuksetta etniseen vastakkainasetteluun ja historiallisiin kokemuksiin, erityisesti kansanmurhaan. Hovannisianin ero lokakuussa 1992 tulkitaan johtuneen erimielisyyksistä presidentin kanssa⁶⁵. Yhdysvaltalaisyntyinen Raffi Hovannisian vastusti

---

⁶² Adalian 2010, 159–160; Herzig & Kurkchiyan 2005,14; Herzig 2005, 168; Lanskoj & Suthers 2019, 87–88; Suny 2005, 121–122.

⁶³ Adalian 2010, 60,65; Herzig 2005, 166.

⁶⁴ Herzig 2005, 167.

⁶⁵ Hakala Moskovasta 3.11.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

diasporan yleisen linjan mukaisesti Ter-Petrosjanin pragmaattista suhtautumista Turkkiin, jonka on tulkittu olleen eron syynä.⁶⁶ Pragmaattinen ja idealistinen suhtautuminen jakoivat Armenian poliitikkoja laajasti, minkä Hakala tiivistää napakasti: ”Armeniassa on selvästikin jonkin asteinen sisäpoliittinen kriisi meneillään.”⁶⁷ Tämän asteinen sisäpolitiikan kriisi on varsin leimaava myös seuraaville vuosille Armeniassa, mutta raportoinnissa se saa hyvin vähän huomiota suoraan.

Kun vuoden 1994 tulitauko Vuoristo-Karabahissa saatiin sovittua, Armenian sisäpoliittiset ongelmat nostivat päätään⁶⁸, vaikkakin Armenian Kansallisliike ja Ter-Petrosjan pysyivät vallassa vielä usean vuoden ajan. Armenian Kansallisliikkeen asema Armenian valtapuolueena vahvistettiin vuonna 1995 ensimmäisillä itsenäisyyden ajan parlamenttivaaleilla, jotka olivat niin Suomen kuin kansainvälisen yhteisön tarkkailun kohteena. Samaan aikaan myös Georgia ja Azerbaidžan järjestivät vaalit; Azerbaidžanissa äänestettiin Armenian tavoin uudesta parlamentista ja perustuslaissa, Georgiassa parlamentista ja presidentistä. Näitä vaaleja pidettiin valtioiden demokratiakehityksen kannalta erittäin oleellisina.⁶⁹ Vaaleja arvioinut Tiilikainen antaa niistä yleisellä tasolla toiveikkaan kuvan:

”Samanaikaisesti kuitenkin näitä vaaleja ja niiden läpivientiä – yleisesti ottaen rauhallisessa ilmapiirissä – voidaan monista puutteistaan ja epäsäännöllisyyksistään huolimatta pitää erittäin rohkaisevana Kaukasuksen muutoin vielä varsin sekasortoisissa oloissa. On kaikki syyt olettaa, että demokraattinen ajattelu edistyi alueella merkittävästi ja nämä vaalit olivat tärkeä opetustilaisuus tulevaisuutta silmällä pitäen.”⁷⁰

Vaikka yleinen kuva Etelä-Kaukasian vuoden 1995 vaaleista oli toiveikas, Armeniaa koskeva osuus raportista kertoo vielä vahvasti neuvostomenneisyyden läsnäolosta. Vaalikampanjointi ja itse äänestys toteutuivat arvion mukaan rauhallisesti, mutta vaaleihin liittyi paljon epäselvyyttä mukaan lukien vaalilainsäädännön valmistuminen vain 2,5 kuukautta ennen vaaleja, oppositiopuolue Dashnakin lakkauttaminen vaalien ajaksi, vaaliluetteloiden ”epämääräisyys”, epäreilu asetelma puolueiden välillä ja epäselvyydet ja hitaus äänten laskussa. Tiilikainen arvioi toisessa yhteydessä Dashnak-puolueen lopettamisen syynä olleen sen Turkki-vastaisuus⁷¹, joka sopii yhteen myös

---

⁶⁶ Panossian 2005, 232–233.

⁶⁷ Hakala Moskovasta 3.11.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

⁶⁸ Herzig 2005, 171.

⁶⁹ Tiilikaisen muistio 4.12.1995. 21.50 ARM, AZE, GRU, UM.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Tiilikaisen muistio Jyrkänkallion puolesta 4.3.1995. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

Armenian pragmaattis-idealistiseen jakoon: normaalimmat suhteet Turkin kanssa hyödyttäisivät Armeniaa. Armenian sisäpolitiikkaa sivuavista raporteista heijastuu useasti joko Ter-Petrosjanin myönnytykset Turkille ja toive suhteiden normalisoitumisesta, tai tämän linjan vastustus erityisesti kansanmurhan kokemuksiin vedoten. Tiilikainen kuvaa vaalien alla Armeniassa vallinnutta yleistä ilmapiiriä:

*"-- tästäkin johtuen vanhat neuvostolaiset tavat suhtautua vaaleihin sekä toimia niin vaalien toimeenpanijana kuin äänestäjänäkin olivat varsin voimakkaasti vallitsevia."*⁷²

Syksyllä 1996 järjestetyt presidentinvaalit eivät olleet arvioiden mukaan juurikaan paremmat, sekä oppositio että Euroopan turvallisuus ja yhteistyöjärjestö Etyj syytti vaaleja vilpillisiksi. Hyvin marginaalinen ero ehdokkaiden välillä mahdollisti helposti myös tuloksen kyseenalaistamisen⁷³. Vaikka Ter-Petrosjan valittiin jatkokaudelle, tämän suosio oli heikkoa. Muutama päivä vaalien jälkeen opposition kannattajat hyökkäsivät mielenosoituksen yhteydessä parlamenttiin ja hallitus julisti maahan poikkeustilan. Useita epäsuosittuja ministereitä vaihdettiin, mutta Ter-Petrosjanin kannatus ei enää kääntynyt nousuun. Vaikka itse vaalit ja niitä seuranneet levottomuudet eivät suoraan saaneet huomiota suomalaisten raportoinnissa, kuvaili Hakala Minskin prosessin yhteydessä Armenian tilannetta ja Ter-Petrosjanin asemaa muutama viikko vaalien jälkeen:

*"Armenian tilanne epävakaa ja presidentti Ter-Petrosjanin asema sekä sisä- että ulkopoliittisesti heikko. -- Vaalit olivat isku paitsi Armenian demokratiakehitykselle, myös [Ter-Petrosjanille] henkilökohtaisesti. -- oppositio ei suinkaan ole yhtenäinen vaan heitä yhdistää lähinnä Ter-Petrosjanin vastustaminen."*⁷⁴

Nämä Suomen Minskin prosessin puheenjohtajuuden loppua kohden tehdyt arviot Armenian vaaleista ja presidentin asemasta olivat harvoja suoria viittauksia Armenian sisäpolitiikkaan. Armenian sisä- ja ulkopoliitiikkaa käsiteltiin vuosien 1992 ja 1996 välillä suomalaisten raportoinnissa harvoin, osittain varmaan vähäisten poliittisten muutosten takia, mutta oletettavasti myös alueen tuntemattomuuden ja etäisyyden takia. Kansanmurha ja diaspora olivat hallitsevia teemoja Vuoristo-Karabahiin liittyvän politiikan lisäksi, vaikka mitään näistä kolmesta ei voi juurikaan erottaa

---

⁷² Tiilikaisen muistio Jyrkänkallion puolesta 4.3.1995. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

⁷³ Herzig 2005, 172; Hille 2010, 251.

⁷⁴ Hakalan muistio 9.10.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

toisistaan. Vuoristo-Karabahin merkitystä korostaa sen jatkuva läsnäolo niin politiikassa kuin sitä kuvaavassa raportoinnissakin. Sama pätee seuraavaksi tarkasteltavaan Azerbaidžaniin.

2.3 Öljy, sisäpoliittiset jännitteet ja Azerbaidžan

Vuoristo-Karabahin konflikti on merkittävässä roolissa myös Azerbaidžanin kohdalla, sen itsenäistymisprosessin aikana sekä sen sisäpolitiikassa itsenäisyyden jälkeenkin⁷⁵. Azerbaidžanin ja Suomen vähäisistä suhteista kertoo sinällään jo se, että Vuoristo-Karabahia lukuun ottamatta raportointi mahtuu neljän vuoden ajalta noin neljällekymmenelle sivulle, vaikka sitä on Armeniaan verrattuna jo merkittävästi enemmän. Suomessa seurattiin Azerbaidžanin tapahtumista lähinnä merkittävimpiä poliittisia muutoksia, ennen kaikkea vallanvaihtumista ja vaaleja. Kokonaisuutta tarkastellessa myös öljy on näkyvä teema. Vuoristo-Karabahin konfliktin saamasta huomiosta huolimatta Armenian tavoin myös Azerbaidžan oli loppujen lopuksi varsin tuntematon ja etäinen valtio Suomelle.

Azerbaidžanin kaukaisuutta Suomeen korostaa se, että raportoinnin joukossa on useita muistioita, joissa selostetaan valtion yleistä historiaa 1900-luvun alusta lähtien. Armenian kohdalla tällaistaakaan taustoitusta ei ole. Azerbaidžanin historiasta taustoitetaan erityisesti aikaisempaa itsenäisyyttä vuosina 1918–1920, jonka ajalle sijoitetaan myös kansallinen herääminen, ja jonka yhteydessä nostetaan esille azereiden ja armenialaisten väliset väkivaltaisuuudet Bakussa 1918.⁷⁶ Muisto aikaisemmasta itsenäisyydestä herätti toivoa myös Neuvostoliiton hajotessa. Vuoristo-Karabahissa puhjennut konflikti 1980-luvun lopulla nosti Azerbaidžanin kansallistunnetta, johon vaikutti merkittävästi myös oman kommunistisen puolueen ja keskusvallan toimeentulo konfliktin lopettamiseksi. Opposition syntynyt Azerbaidžanin Kansanrintama (Azerbaijani Popular Front) toimi pian tyytymättömän kansan äänenkantajana. Lopullinen käännekohta itsenäisyyspyrkimyksille oli Neuvostoliiton keskusvallan väkivaltainen vastaus Bakussa järjestettyihin mielenosoituksiin tammikuussa 1990. Moskova väitti voimankäytön olleen tarpeellinen ääriyhmien ja radikaalien kukistamiseksi, mutta todellisuudessa protestit olivat hyvin samankaltaisia kuin muissa neuvostotasavalloissa samoihin aikoihin.⁷⁷

---

⁷⁵ Altstadt 2017, 7,10–11.

⁷⁶ Halttusen muistio 18.5.1992. Sisäpolitiikka, 21.50 AZE, UM.

⁷⁷ Altstadt 2017, 10–11,13–16.

Neuvostoliiton hajoamisen kynnyksellä perustettu Kansanrintama-puolue nousi itsenäistymisen jälkeen pian valtaan, sivuuttaen entisen kommunistisen puolueen ja sen presidentin Ayaz Mutalibovin. Kansanrintaman johtaja, Abulfaz Aliyev, paremmin tunnettu nimellä Abulfaz Elchibey, valittiin kesäkuussa 1992 Azerbaidžanin presidentiksi verrattaen vapailla ja reiluilla vaaleilla. Vallanvaihdos huomioitiin myös Suomessa. Moskovan suurlähetystöstä raportoitiin 7.6.1992 pidettyjen presidentinvaalien äänten jakauma, lyhyt kuvaus valitusta presidentistä, sekä referoitiin tämän virkaanastujaispuhetta.⁷⁸ Sen suurempaa huomiota Azerbaidžan ei kuitenkaan itsenäisyytensä alkuaikoina saanut suomalaisilta. Koska muuhun kuin Vuoristo-Karabahin konfliktiin liittyvää raportointia oli 1990-luvun alussa niin vähän, presidentin vaalien kaltaisten tapahtumien kuvaus ulkoministeriölle vaikuttaa olevan puhtaasti vain asioiden huomioimista ilman sen suurempaa ulkopoliittista tarkoitusta.

Azerbaidžaniin liitetään varsinkin nykyään öljyntuotanto ja sen tuoma vauraus. 1990-luvulla öljyntuotanto oli kuitenkin vielä vanhanaikaista, mutta sen toivottiin nostavan Azerbaidžan Neuvostoliiton raunioista. Ensimmäiset öljy-yritykset löysivät Kaspienmeren rannan öljykentät jo 1850-luvulla Nobelin veljesten myötä, jotka muiden länsimaisten yritysten kanssa dominoivat öljyteollisuutta pitkälti vuoteen 1917 asti. Alueen öljy kiinnosti myös Venäjää. Länsimaisten yritysten jouduttua lähtemään Venäjän vallankumousten ja viimeistään puna-armeijan tulon myötä, Azerbaidžan tarjosi Venäjälle sen tärkeimmän öljynlähteen. Kaspienmeren alue oli tuolloin tutkitumpi ja helpommin saavutettavissa kuin Siperia.⁷⁹ Azerbaidžan säilytti öljyn kannalta merkittävän asemansa vielä vuosisadan alkupuolella, erityisesti toisen maailmansodan aikana sen on arvioitu olleen merkityksellinen jopa Suomen kohtalon kannalta. Koska Kaukasian öljyntuotanto oli vielä tuohon aikaan Neuvostoliitolle kriittinen, Kimmo Rentolan mukaan lännen vastatoimet Neuvostoliittoa kohtaan Kaukasiassa myötävaikuttivat myös Suomen asemaan. Koska Azerbaidžanin öljykentät olivat talvisodan aikaan uhattuna, Neuvostoliitolla oli halu päästä rauhaan Suomen kanssa välttääkseen sodan molemmilla rintamilla⁸⁰. Vaikka Etelä-Kaukasian valtiot ovat edelleen Suomessa varsin vähän tunnettuja, osoittaa Rentolan huomio, että alueen merkitys sitä vastoin ei ole ollut vähäinen.

---

⁷⁸ Mäkeläinen-Buhanist Moskovasta 17.6.1992. Sisäpolitiikka, 21.50 AZE, UM.

⁷⁹ Altstadt 2017, 19, 99; Travin & Marganiya 2010, 23–31.

⁸⁰ Rentola 2016, 42–43, 52–55.

Toisen maailmansodan jälkeen Neuvostoliiton painopiste öljyntuotannossa siirtyi kuitenkin pois Bakusta kohti Pohjois-Kaukasusta, Volgaa, Ural-vuoristoa ja myöhemmin sen Siperiaa. Azerbaidžanin alueelle suuntautuvat sijoitukset hiipuivat, eikä Neuvostoliitolla ollut enää joko resursseja tai kiinnostusta valjastaa Kaspianmeren öljyä. Bakun öljy-yhtiöt jäivät 1970- ja 1980-luvuilla hiljaisiksi ja marginaalisiksi. Neuvostoliiton hajotessa öljyn toivottiin elvyttävän Azerbaidžanin talouden, mutta haaveet öljyn uudelleen valjastamisesta olivat kuitenkin epärealistisen suuria. Öljyn roolia liioiteltiin muutenkin tuohon aikaan ja politiikka sen ympärillä kuviteltiin suureksi ja merkittäväksi. Öljyn ajateltiin olevan niin suuri motivaatio lännelle, että se takaisin sen takia Azerbaidžanin itsenäisyyden ja pitäisi Venäjän poissa maasta. Pelkkä lännen huomio ei silti olisi riittänyt valtion menestymiseen. Azerbaidžanin itsenäistyessä 1991 sen infrastruktuuri oli Neuvostoliiton jäljiltä heikko, talous oli yksipuoleinen ja valuutaksi jäänyt rupla heikko.⁸¹

Vaikka öljy toi alusta alkaen toivoa, neuvostojärjestelmä ei kuitenkaan ollut tarjonnut riittäviä keinoja tai välineitä sen valjastamiseen. Kestikin useita vuosia, että öljyn merkitys nousi nykyisiin mittasuhteisiin. Sen merkitys kuitenkin alkoi jo 1990-luvun puolessa välissä näkyä myös suomalaisten raportoinnissa. Öljy nimittäin liittyi oleellisesti Vuoristo-Karabahin konfliktin ratkaisuyrityksissä eri maiden intresseihin sekä niiden tulkintoihin muiden intresseistä. Suomalaisten raportoinnissa öljy nousee esille hyvin varhaisessa vaiheessa konfliktia, mutta raportoinninkin perusteella voidaan huomata, ettei sitä oltu valjastettu vielä samassa mittakaavassa mitä nykyään. Azerbaidžanista välittyvä raportoinnin perusteella taloudellisesti varsin heikko kuva, jota öljystä saatavat voitot ovat vasta parantamassa ja nostamassa maan strategista arvoa.⁸² Öljy liitetäänkin raportoinnissa ennen kaikkea ulkoapäin suuntatuvan kiinnostuksen lähteeksi, eikä niinkään Azerbaidžanin omaksi mahdollisuudeksi vaurastua tai kehittyä. Mitä enemmän Suomen pitää huomioida alueellisia intressejä rauhanvälitystyössä, sitä enemmän öljy myös näkyy taustatekijänä. Palaan alueellisiin intresseihin tarkemmin luvussa 3.4.

Vuonna 1993 Suomessa seurattiin jälleen vallanvaihtoa, joka ei tällä kertaa perustunut vaaleihin. Kuten Mutalibovin, myös Elchibeyn kohtaloksi koitui Vuoristo-Karabahin konflikti ja sen tappiot. Azerbaidžanilaiset olivat tyytymättömiä sodan kulun lisäksi talouden romahtamiseen. Demokratialle

---

⁸¹ Altstadt 2017, 19, 99; Travin & Marganiya 2010, 23–31.

⁸² Nybergin muistio 2.3.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UMA.

oli asetettu varsin epärealistiset odotukset talouden kasvusta ja kukoistuksesta, lisäksi virkakoneisto oli kokematon ja vaikka hallitus oli näennäisesti sitoutunut lakiin ja instituutioihin, se ei järjestänyt parlamenttivaaleja eikä laatinut uutta perustuslakia. Myöskään öljyteollisuus ei ollut vielä vastannut odotuksiin. Tyytymättömyys pakotti Elchibeyn pakenemaan Bakusta keväällä 1993 ja Azerbaidžanin korkein neuvosto siirsi lopulta vallan Heidar Aliyeville.⁸³ Kesällä 1993 Suomen ulkoministeriölle välitettiin eri maiden kantoja Azerbaidžanin tilanteeseen, muun muassa Turkin kanta Suomen Ankaran-suurlähetystöstä. Suomen omaa kantaa näissä ei suoraan ilmaista, mutta esille tuodaan niin Turkin, Yhdysvaltojen, kuin Iso-Britannian (koko EY:n puolesta) tukevan syrjäytettyä ja demokraattisesti valittua Elchibeytä⁸⁴. Tämä välittänee myös Suomen kannan: ottamatta kantaa tilanteeseen muuten, raportoinnissa painottuu juuri Elchibeyn demokraattinen valinta, jonka kannalta Suomenkin voisi tulkita tukevan syrjäytettyä presidenttiä.

Elchibeyn ja Aliyevin välinen vallanvaihdos näkyi suomalaisten raportoinnissa Azerbaidžanin sisäpolitiikan lisäksi myös osana Vuoristo-Karabahin tilannetta. Vallanvaihdosta tuotiin esille erityisesti Turkin suhtautumisen kautta. Ankarasta tulleissa raporteissa viitataan useasti vuoden 1993 aikana Turkin ja Azerbaidžanin suhteisiin, Turkin politiikkaan alueella ja sen rauhanvälitykseen. Tätä selittää raportoinnistakin esille tuleva Elchibeyn venäläisvastaisuus ja Aliyevin myönteisempi suhtautuminen Venäjään. Elchibeyn politiikan kuvataan olleen ”yltiökansallinen ja vihamielisyyteen saakka venäläisvastainen”, kun taas Aliyevin suhtautuminen Venäjään esitetään selvästi myönteisemmäksi vaikkakin ”perusvireeltään azeri-keskeiseksi”⁸⁵. Olisi kuitenkin harhaanjohtavaa kuvailla Aliyevin suhtautuvan Venäjään vain myönteisesti, sillä Armeniaan verrattuna Azerbaidžan on läpi kylmän sodan jälkeisen ajan ollut jatkuvasti kallellaan Turkkiin ja suhtautunut Venäjään varauksella. Toisaalta se, että Azerbaidžan suhtautuu epäilevästi Venäjään ja se, että vallassa oleva Aliyev on edeltäjänsä mieluisempi vaihtoehto Venäjän kannalta, eivät missään tapauksessa sulje toisiaan pois, mitä kuvaa tämä Moskovasta saapunut arvio:

”Azerbaidžhanissa on Venäjän kannalta ollut huolestuttavana mahdollisuutena Turkille myötämielisten johtajien näkyvä esiinmarssi. Tässä mielessä Alijev on heidän kannaltaan oivallinen ratkaisu.”⁸⁶

⁸³ Altstadt 2017, 57–59,62; Kauppi Ankarasta 23.6.1993. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM; Haposen muistio 31.8.1993. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

⁸⁴ Reinilän muistio 1.7.1993. Sisäpolitiikka, 21.50 AZE, UM.

⁸⁵ Tiilikaisen muistio 24.10.1994. Sisäpolitiikka, 21.50 AZE, UM.

⁸⁶ Mansala Moskovasta 8.7.1993. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

Heidar Aliyevin ensimmäinen vuosi presidenttinä piti sisällään levottomuuksia ja maan tilannetta seurattiin erityisesti Ankarasta ja Helsingistä käsin. KGB-taustainen Aliyev oli toiminut Azerbaidžanin kommunistisen puolueen pääsihteerinä vuosina 1969–1982 ja palattuaan Azerbaidžaniin Neuvostoliiton hajottua ja noustuaan sen presidentiksi, vaihtoi nopeasti Elchibeyn virkamiehet ja hiljensi tehokkaasti opposition.⁸⁷ Azerbaidžanin Ankaran suurlähettiläs vakuutteli suomalaisille levottomuuksien olevan hallinnassa. Suurlähettilään mukaan maassa oli ryhmittymiä, jotka vastustivat Aliyevin länsimyönteistä politiikkaa ja Suomesta arvellaan suurlähettilään vihjaavan näiden ryhmittymien olevan Venäjän tukemia. Azerbaidžanin kokema Venäjän rooli ja sen uhka heijastuvat läpi raportin, ja suomalaiset suhtautuvat varauksella sekä tähän että Azerbaidžanin vakuutteluun levottomuuksien hallinnasta.⁸⁸ Muutama viikko myöhemmin syksyllä 1994 Erkki Tiilikainen taustoittaa Azerbaidžanin tilannetta tarkemmin. Tiilikainen arvioi levottomuuksien taustalla olevan Aliyevin ja pääministeri Husseinovin välinen valtataistelu, ja korostaa, ettei tilanne levottomuuksien hetkellisestä hallinnasta huolimatta ole ennustettavissa. Tiilikainen kirjoittaa samassa muistiossa myös Azerbaidžanin nykytilanteen vaikutuksista Vuoristo-Karabahin tilanteeseen:

”Vuoristo-Karabahin sotahan ei ole missään vaiheessa Azerbaidžanin kannalta katsoen kulkenut kovinkaan menestyksellisesti. -- Maan johdon sisäiset jännitteet eivät suinkaan tehosta sotaponnisteluja. Mikäli Azerbaidžanin sisäinen tilanne edelleen kiristyy tai maa suorastaan liukuu kohti sisällissotaa, niin voi tällä olla arvaamattomia seurauksia Vuoristo-Karabahissa. Yhtäältä sotamenestyksen edelleen heiketessä saatetaan turvautua vaikka mihin epätoivoisiin ratkaisuihin.”⁸⁹

Jälleen voidaan todeta Vuoristo-Karabahin konfliktin olevan erottamaton osa Azerbaidžanin ja Armenian kehitystä ja politiikkaa. Samoin esimerkiksi vallanvaihdoksilla on suora merkitys konfliktinkin kehitykseen. Aliyev pysyi kuitenkin tukevasti vallassa, vaikka levottomuuksista ja jopa vallankaappausyrityksestä tiedotettiin edelleen Suomeen muun muassa Moskovan suurlähetystön jakamien uutisartikkelien muodossa. Kun Suomen edustus Azerbaidžanissa sivuakreditoitiin Ankaraan kesällä 1995, oli Suomi aloittanut myös Minskin ryhmän toisena puheenjohtajana ja edellytykset vilkkaammalle raportoinnille oli luotu. Ankaran-suurlähettiläs, nyt myös sivuakreditoitu Bakun-suurlähettiläs arvioi heti valtuuskirjeen jätön yhteydessä Azerbaidžanin tilaa: sisäpoliittinen

---

⁸⁷ Altstadt 2017, 61,64,66.

⁸⁸ Eriksson Ankarasta 5.10.1994. Sisäpolitiikka, 21.50 AZE, UM.

⁸⁹ Tiilikaisen muistio 24.10.1994. Sisäpolitiikka, 21.50 AZE, UM.

tilanne näyttäisi vakiintuneen sitten maaliskuun vallankaappausyrityksen, ja tulevalle marraskuulle suunniteltuja parlamenttivaaleja ja uuden perustuslain hyväksyvää kansanäänestystä odotetaan mielenkiinnolla⁹⁰.

Marraskuulle kaavaillut vaalit toteutuivat ja ne olivat niin Suomen kuin kansainvälisen yhteisön tarkkailun kohteena. Samaan aikaan kaikissa kolmessa Etelä-Kaukasian valtiossa järjestetyt vaalit saivat Tiilikaisen raportissa osakseen yleistä varovaista uskoa demokratiakehityksestä. Azerbaidžan ei kuitenkaan saanut juuri osakseen tätä toiveikkuutta, sillä Tiilikainen arvioi sen menestyneen vaalien toteutuksessa huonoiten kaikista Etelä-Kaukasian maista. Azerbaidžanin vaaleista suomalaiset välittivät raportoinnissa kansainvälisten tarkkailijoiden kritiikkiä, joka kohdistui muun muassa puolueiden rekisteröintimenettelyyn, painostukseen, moninkertaiseen äänestämiseen ja ääntenlaskumenettelyihin. Ehdolle haluavista puolueista esimerkiksi kommunistit ja merkittävä oppositiopuolue Musavat suljettiin vaalien ulkopuolelle. Oppositio syytti sekin vaaleja vilpillisiksi, epäoikeudenmukaisiksi ja epädemokraattisiksi. Perustuslain hyväksyvää kansanäänestystä kritisoitiin muun muassa siitä, että lopullinen versio tulevasta perustuslaista toimitettiin vasta aivan vaalien kynnyksellä. Erittäin korkeat äänestysprosentit herättivät myös epäilystä.⁹¹ Tiilikainen tuo lisäksi ilmi, että venäläiset ja turkkilaiset tarkkailijat antoivat vaaleista lähes päinvastaisen kuvan. Azerbaidžanin vaaleja yleisesti kuvatessaan hän antaa muihin Etelä-Kaukasian maihin verrattuna varsin karun arvion:

”Azerbaidžanin vaalit eivät täyttäneet länsimaisen demokratian edes perusedellytyksiä eikä demokraattinen kehitys ole maassa riittävästi käynnistynyt ja maan poliittista elämää pahoin rasittaneet piilojännitteet jäivät elämään edelleen. -- [Vaalien] tulokset kuin tapa niistä ilmoittaakin indikoivat Azerbaidžanin jatkavan tukevasti entisellä neuvostotyypisen poliittisen kulttuurin tiellä.”⁹²

Yhteenvedona Azerbaidžania koskevasta raportoinnista voi todeta, että Armeniaan verrattuna se oli huomattavasti yhtenäisempi kokonaisuus. Vuoristo-Karabahin konflikti pois lukien raportointi oli kuitenkin tiivistä, eikä välittänyt kovinkaan paljon suomalaisten omia arvioita tapahtumista. Merkittävänä teemoina Azerbaidžaniin liitettiin sen vielä 1990-luvulla potentiaaliset öljyvarat, sillä

⁹⁰ Groop Ankarasta 24.7.1995. Sisäpolitiikka, 21.50 AZE, UM.

⁹¹ Tiilikaisen muistio 4.12.1995. 21.50 ARM, AZE, GRU, UM; Altstadt 2017, 68–70; Yli-Vakkurin muistio 21.11.1995. Sisäpolitiikka, 21.50 AZE, UM. Kirjoittajan huomio: Yli-Vakkuri toimi itse YK:n ja Etyjin asettamassa valvontavaltuuskunnassa ja tarkkaili vaaleja Bakussa.

⁹² Tiilikaisen muistio 4.12.1995. 21.50 ARM, AZE, GRU, UM.

niiden koettiin selvästi olevan merkittävä tekijä myös Vuoristo-Karabahin konfliktin taustalla ja erityisesti kolmansien maiden intresseissä. Toinen huomion arvoinen teema oli vallanvaihdokset, jotka eivät perustuneet vaaleihin. Vaikka suomalaiset eivät itse ottaneet suoraan kantaa vallanvaihdoksiin, muista maista välitetyissä arvioissa korostuu demokraattisesti valittujen hallitsijoiden tuki. Azerbaidžanin kohdalla suomalaiset luovat kuvan epävakaasta öljyvaltiosta, jonka sisäpolitiikan ongelmat ovat Armenian tavoin hyvin tiiviisti kietoutuneet Vuoristo-Karabahin konfliktiin, joka vielä raportoinnin aikana 1990-luvulla oli Azerbaidžanille huonotuloksinen.

2.4 Kaiken taustalla Vuoristo-Karabahin konflikti

"Paikka muistuttaa yllättävän paljon Kosovo-poljea; Azerbaidžanin ja Vuoristo-Karabahin välinen rintamalinja kulkee tällä kohtaa keskellä laajaa peltoaukeamaa. Taistelutannerta halkoo silmäkantamattomiin kiemurteleva, nelisenmetriä leveä ja puolitoista metriä syvä, panssarivaunuesteenä toimiva kaivanto ja sitä myötäilevä rautalanka-aita. Aidan takana lepäävät raskaasti ladatut miinakentät.

Silmänräpäyksen ajan tunnen olevani tulilinjalla. Muistan 'presidentti' Kotsharjanin evästyksen pysyä suojassa; azerisotilaat näkevät minut tähtäimessään yhtä hyvin kuin minä heidät. Saattojoukon upseerit pistävät tupakaksi – ampumavälikohtauksiahan sattuu suurimmaksi osaksi vain öisin. Vartiossa seisovan nuoren sotilaan ilme on kuitenkin sanoinkuvaamaton. Varuillaanolevat pelokkaat silmät ovat selvästi nähneet muutakin."⁹³

Tämä lähes kaunokirjalliseen tapaan kirjoitettu kuvaus ei ollut poikkeus suomalaisten raportoinnissa. Vuoristo-Karabah ja sen konflikti olivat raportoinnin keskiössä ja saivat osakseen huomattavasti yksityiskohtaisempaa arviointia ja tulkintoja kuin Armenia tai Azerbaidžan yksinään. Siinä missä Armenian ja Azerbaidžanin kohdalla raportoinnista nousi selkeitä teemoja ja vallitsevia aiheita sen sijaan, että kaikkia tapahtumia olisi yksityiskohtaisesti raportoitu, Vuoristo-Karabahista raportoitiin pienimmätkin käänteet. Vuoristo-Karabahista muodostettiin kokonaisvaltaista kuvaa, jonka osana olivat myös tapahtumapaikkojen, henkilöiden ja tunnelmien kuvaukset.

Kuten todettu, Vuoristo-Karabahin konflikti on aina tavalla tai toisella yhteydessä jo esiteltyihin Armenian ja Azerbaidžanin sisäpolitiikan tapahtumiin. Konfliktit ovat valitettavan hallitseva piirre Etelä-Kaukasiassa, ja niitä käsiteltiin myös Suomen raportoinnissa usein itsenäisinä aiheina.

---

⁹³ Hakalan muistio 11.6.1996. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

Määrällisesti raportointia konfliktista on hyvin paljon verrattuna maiden sisäpolitiikkaan, jonka lisäksi Minskin ryhmän toimintaa – Suomea toimijana – käsitellään vielä itse konfliktiakin aavistuksen enemmän. Lienee syytä tuoda esille myös, että osittain saman aikaisesti käynnissä olleita konflikteja Georgian, Abhasian ja Etelä-Ossetian välillä käsitellään Suomen raportoinnissa Georgian sisäpolitiikan yhteydessä. Yksi ilmiselvä ero Georgian ja Vuoristo-Karabahin konfliktien välillä on se, että Georgia on konflikteissaan ainoa kansainvälisesti tunnustettu itsenäinen valtio, kun taas Vuoristo-Karabahissa kiistan osapuolet Armenia ja Azerbaidžan ovat molemmat itsenäisiä. Tosin Vuoristo-Karabahin konfliktissakaan ei aina ole itsestään selvää, kuka mieltää kenetkin konfliktin osapuoleksi.

Vuoristo-Karabah on noin 4 400 km² kokoinen alue, jolla on merkittävä symbolinen ja kulttuurillinen merkitys sekä Armenialle että Azerbaidžanille, joista molemmat vetoavat myös historiallisiin siteisiin vaatimuksissaan aluetta kohtaan. Konfliktia on usein selitetty etnisyyden ja uskonnon kautta, ja että nykyinen konflikti ja väkivaltaisuuDET olisivat ikivanhan vihan synnyttämiä. Neuvostoliiton jämäkkä ote hautasi hetkellisesti vihan, joka kuitenkin 1980-luvun lopulla monien muiden neuvostoalueiden konfliktien tavoin heräsi uudelleen henkiin. Tämä käsitys on kuitenkin vain yksi monien joukossa.⁹⁴ Suomalaisten raportoinnissa viitataan usein konfliktin taustalla olevan juuri Neuvostoliiton tiukan kontrollin vetäytyminen alueelta ja pitkälle historiaan ulottuvat kansallisuuksien väliset epäluulot. Suomeen raportoinut Tiilikainen antaa yhtenä konfliktin taustana myös armenialaisten kansanmurhan.

Armenialaisten kansanmurha liitetään raportoinnissa pääsääntöisesti Armenian intressejä ja politiikkaa selittäväksi taustatekijäksi, mutta Vuoristo-Karabahin syynä se ei laajasti korostu. Uskonnon merkitys sen sijaan nousee esille joitain kertoja, mutta myöskään sen ei voi sanoa korostuvan juurikaan. Azerbaidžan on kielellisesti ja etnisesti läheinen Turkin kanssa, ja vaikka molemmat kansat ovat enemmistöltään islaminuskoisia, Azerbaidžan enemmistöltä šiialainen ja Turkki sunnilainen. Armenia sen sijaan mielletään yhdeksi maailman vanhimmista kristityistä kansoista. Nyberg kuitenkin toteaa hyvin suoraan, ettei Vuoristo-Karabahin konflikti itsessään ole luonteeltaan myöskään uskonnollinen, vaan sen syyt ovat armenialaisia ja azereita erottavien tekijöiden summa, joista uskonto on vain yksi⁹⁵. Tätä myös havainnollistaa muu raportointi, sillä

---

⁹⁴ Coene 2012, 145; Tiilikaisen muistio 22.4.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM; de Waal 2013, 3,9.

⁹⁵ Nyberg 10.6.1996. Alustus Kirkon Itä-Eurooppa työryhmän kokouksessa. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

uskontoihin saatetaan viitata huomioimalla, että osapuolina ovat ortodoksinen Armenia ja šiialainen Azerbaidžan, mutta teemaa ei missään tapauksessa pidetä konfliktia tai maiden intressejä selittävänä tekijänä.

Kuten neuvostotasavaltojen, myös Vuoristo-Karabahin rajat vedettiin 1920-luvulla, kun siitä luotiin autonominen *oblast* Azerbaidžanin neuvostotasavallan alle. Azerbaidžanin ja Armenian välillä on tuosta asti ollut erimielisyyksiä alueen autonomiasta ja asemasta, mutta vasta Gorbatchovin politiikan myötä alueen aseman muutokselle nähtiin todellisia mahdollisuuksia. Vuoristo-Karabah otti 1980-luvun lopulla tavoitteekseen siirtyä Azerbaidžanin hallinnasta Armenian alle, ja aikaisemmin varsin satunnaiset väkivaltaisuuDET armenialaisten ja azereiden välillä kärjistyivät alkukeväällä 1988, kun azerit Vuoristo-Karabahin alueelle vastustivat liittymistavoitteita. Kun Neuvostoliiton keskusvalta ei suostunut Vuoristo-Karabahin vaatimukseen liittyä Armeniaan, mielenosoitukset ja levottomuudet levisivät myös Jerevaniin ja Bakuun, ja väkivaltaisuuksia esiintyi niin Vuoristo-Karabahissa, kuin muuallakin tasavalloissa. Kärjistynyt konflikti sekä herätti Armeniassa ja Azerbaidžanissa kansallistunteen että loi maihin antikommunistiset oppositiot, jotka ryhtyivät molemmissa tasavalloissa ajamaan lopulta täyttä itsenäisyyttä Neuvostoliitosta ja nousivat valtaan sen hajottua.⁹⁶

Neuvostoliiton hajottua Vuoristo-Karabahin tilanne muuttui Neuvostoliiton sisäisestä konfliktista täysimittaiseksi sodaksi kahden itsenäisen valtion välillä. Vuosien 1988 ja 1992 välillä Azerbaidžaniin oli saapunut noin 200 000 pakolaista niin Armeniasta kuin Vuoristo-Karabahin alueelta, Armeniassa vastaava luku oli noin 180 000. Seuraavan kolmen vuoden aikana luvut kaksinkertaistuivat. Armenia pelkäsi häviön uhkaavan kansallisidentiteettiään, Azerbaidžanissa sota merkitsi valtavaa humanitaarista kriisiä ja korosti sen muita sisäisiä ongelmia. Sotilaalliset keinot osoittivat suurempaa vaikutusta kuin diplomatia, eivätkä lukuisat kansainväliset neuvotteluyritykset tuottaneet lainkaan tuloksia ennen vuotta 1994, sillä neuvottelevilla osapuolilla ei ollut välineitä taikka keinoja valvoa rauhaa. Tuohon asti sodan päättämiseksi tehtiin lukuisia neuvotteluyrityksiä niin alueellisten valtioiden Iranin, Turkin ja Venäjän puolesta kuin myös Yhdysvaltojen, YK:n ja Etyk/Etyjin toimesta. Kun tulitaukosopimus lopulta saatiin aikaiseksi toukokuussa 1994, loi se toivoa myös siitä, että alueelle saataisiin solmittua rauha.⁹⁷

---

⁹⁶ Altstadt 2017, 32–33; Coene 2012, 146–147; de Waal 2013, 8,12–13,19,27.

⁹⁷ Coene 2012, 145,147–148; Geukjian 2016, 191,195–199,202–203,205.

Suomen ulkoministeriölle raportoitiin Vuoristo-Karabahin konfliktista aktiivisesti monipuoliseen aineistoon viitaten. Konfliktista raportoitiin lähes ympäri maailmaa⁹⁸, ja tapahtumia selostettiin kattavasti muistioiden muodossa, oletettavasti Helsingistä käsin. Yleistyksenä raporteista voidaan todeta, että kyseessä oli hyvin usein raportoivan maan kanta tai arvio Vuoristo-Karabahin tilanteesta tai raportoivan maan johtama neuvotteluyritys konfliktille. Näiden lomassa diplomaatit ja virkamiehet esittivät vaihtelevasti myös omia arvioitaan niin Vuoristo-Karabahin tilanteesta, välitysyritysten onnistumismahdollisuuksista kuin asemamaansa intresseistä. Vuosi 1992 oli Vuoristo-Karabahin tilanteen raportoinnin kannalta aktiivisin, ja raportteja saapui Suomeen erityisesti Moskovasta, Teheranista ja Ankarasta sekä yksittäisiä raportteja myös Länsi-Euroopasta ja Yhdysvalloista. Kun Neuvostoliitto hajosi ja konfliktista tuli kahden itsenäisen valtion välinen, myös kolmannet maat ryhtyivät aktiivisemmin edistämään alueen rauhaa. Moskovan, Ankaran ja Teheranin raportit kertovat juuri tästä kiinnostuksesta sovittaa konfliktia. Vuonna 1992 Suomesta käsin laaditut muistiot lisäksi taustoittavat tilannetta ja raportoivat itse konfliktin sotilaallisista tapahtumista.

Väkivaltaisuuksista ja levottomuuksista huolimatta Vuoristo-Karabahin alue oli ollut jossain määrin Azerbaidžanin hallinnassa Neuvostoliiton hajoamiseen asti. Neuvostojoukkojen poistuessa neuvostotasavalloista, Azerbaidžan kuitenkin menetti sotilaallisen otteensa Vuoristo-Karabahista ja konflikti muuttui täysimittaiseksi sodaksi helmikuussa 1992. Toukokuussa Shushan kaupunki ja Lashinin alue (ks. liite) vallattiin, ja samalla Iranin välitysyritys rauhalle epäonnistui. Alueiden valtaus loi strategisesti tärkeän maareitin Armenian ja Vuoristo-Karabahin välille.⁹⁹ Alkuvuodesta 1992 Teheranista ja Ankarasta raportoitiin Suomeen Iranin ja Turkin välitysyrityksistä Vuoristo-Karabahin konfliktiin. Lisäksi New Yorkin YK:n edustustosta raportoitiin runsaasti, mikä kertoo Vuoristo-Karabahia lähellä olevien valtioiden lisäksi konfliktin herättäneen laajempaa kansainvälistä huolta. Tilanteen kuvattiin käyvän koko ajan vaikeammaksi, ja huhtikuussa Erkki Tiilikainen taustoittaa konfliktia niin, että pelkästään raporttien pohjalta siitä voi muodostaa kokonaiskuvan.

Azerbaidžan sai vallattua useita alueita takaisin jo vuoden 1992 aikana, mutta sen sisäpoliittinen kuohunta vuonna 1993 vaikeutti myös menestystä sodassa. Sodalle sovittiin vuosien 1992–1994

---

⁹⁸ Eniten esimerkiksi Ankarasta, Teheranista ja Moskovasta, mutta myös Washingtonista, New Yorkista (YK-edustustosta), Brysselistä, Wienistä (Etyj-edustustosta) ja Bonnista.

⁹⁹ Coene 2012, 147–148; Kurkchiyan 2005, 157.

aikana useita tulitaukosopimuksia, joista vasta toukokuussa 1994 tehty sopimus jäi voimaan, vaikka väkivaltaisuuksia ilmaantui satunnaisesti sen jälkeenkin.¹⁰⁰ Loppuvuoden 1992 ja vuoden 1993 aikana Vuoristo-Karabahin tilanteesta raportoitiin monipuolisesti. Sodan etenemistä ja konfliktin vaikutuksia käsiteltiin kansainvälisten organisaatioiden toimesta, joiden kantoja välitettiin Suomeen Brysselistä ja New Yorkista, ja yksittäiset maat ja näiden lehdistöt ottivat kantaa ja tarjosivat suomalaisille diplomaateille näkemyksiä sekä tulitauon löytämiseen, mahdollisiin rauhanturvaoperaatioihin että konfliktin syihin. Suomesta käsin laadittiin myös säännöllisesti raportteja erityisesti sotilaallisesta tilanteesta alueella. Näitä raportteja kirjoittanut eversti Heikki Happonen toimi Etykin puolesta rauhanturvaamisoperaation suunnittelutehtävissä¹⁰¹, ja tarjosi ulkoministeriölle arvion Vuoristo-Karabahin sotilaallisesta tilanteesta ja tapahtumista parhaimmillaan kuukauden välein. Tiheimmillään Happonen raportointi oli vuonna 1994, jolloin alueelle saatiin solmittua tulitaukosopimus.

Venäjä-johteisen tulitauon jälkeen keväällä 1994 varsinainen sota alueella kuitenkin katsottiin päättyneeksi ja Minskin ryhmän roolia korostettiin rauhanratkaisun löytämisessä¹⁰². Seuraavan vuoden ajan Suomeen raportoitiin Vuoristo-Karabahin tilanteesta huomattavasti vähemmän kuin aikaisempaan kolmena vuonna, ja huomiot keskittyivät pitkälti osapuolten ja kolmansien maiden ulkosuhteisiin, eri tason valtiovierailuihin ja yksittäisiin kuvauksiin ja analyysihin Vuoristo-Karabahin tilanteesta. Tilanteen rauhoittuminen näkyi siis myös raportoinnin määrässä.

Raportoinnin kokonaismäärä moninkertaistui, kun Suomi aloitti Minskin ryhmän toisena puheenjohtajana vuonna 1995. Aikaisempien vuosien tapaan raportointi koostui edelleen useista kolmansien maiden arvioista ja näiden käymistä keskusteluista, mutta vuosien 1995 ja 1996 aikana raportoinnissa oli mukana myös suomalaisten diplomaattien ja poliitikkojen käymien keskusteluja Vuoristo-Karabahin tilanteesta, vierailuja alueelle ja arvioita sen mahdollisesta kehitymisestä. Vuoristo-Karabahin tilanne -aineistokokonaisuuden rinnalle tuli Minskin prosessi, jossa Suomi oli mukana. Prosessin myötä Vuoristo-Karabah ei ollut Suomelle vain kaukainen konflikti, jolla oli mahdollisesti vain vaikutuksia laajempaan kansainväliseen tilanteeseen, vaan Suomi oli itse mukana tilanteessa rauhavälittäjän roolissa. Vaikka ulkoministeriön aineisto onkin jaettu edelleen vuosien

---

¹⁰⁰ Coene 2012, 147–148; Kurkchiyan 2005, 157.

¹⁰¹ Jalkaväen vuosikirja 1995, 140.

¹⁰² Happonen muistio 30.8.1994. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

1995 ja 1996 osalta Vuoristo-Karabahin tilannetta käsitteleviin raportteihin ja Minskin ryhmän toimintaa käsitteleviin raportteihin, käytännössä konfliktin tilannetta ja Minskin prosessin etenemistä ei mitenkään voida erottaa toisistaan. Tätä havainnollistaa konfliktin sovittelun käytännön vaatimukset, joita osapuolet edellyttävät hyväksyäkseen rauhan. Nämä varsinaiset kysymykset, joista Suomikin siis neuvotteli, käyvät ilmi molemmista arkistokokonaisuuksista.

2.5 ”Muna vai kana?” – ehdot rauhanprosessille

Osapuolten vaatimukset Vuoristo-Karabahin konfliktin pysyvälle rauhalle ovat jossain määrin muuttuneet 1980-luvun lopun ja 1990-luvun puolenvälin välissä. Rauhan solmimiselle asetetut vaatimukset, joita suomalaisetkin kutsuivat konfliktin avainkysymyksiksi, ovat rauhanvälityksen kohteena ja ratkaisut niihin esitetään edellytyksenä pitkäkestoisemmalle rauhanprosessille. Pitkään kiistan kohteena oli alueiden hallinta, mutta erityisesti vuoden 1994 tulitauon solmimisen jälkeen konfliktin sovittelussa on keskitytty myös muihin kysymyksiin. Vuoden 1995 aikana avainkysymykset vakiintuivat paikalleen, eikä niistä sittemmin päästy kovin pitkälle – ei 1990-luvulla eikä sen jälkeen.

Vaikka konflikti ei ole yksinomaan alueellinen, alueiden hallintaan liittyvät kysymykset olivat erityisesti ennen Minskin ryhmän toimintaa merkittävimmät erimielisyydet konfliktin osapuolten välillä. Armenia vaati vielä neuvostoaikana Vuoristo-Karabahin liittämistä itseensä. Neuvostoliiton hajoamiseen mennessä vaatimus muuttui merkittävästi, ja vuoden 1992 alussa Armenialla ei enää ollut aluevaatimuksia Vuoristo-Karabahiin eikä se oman tulkintansa mukaan ole konfliktin osapuoli, vaan ainoastaan huolissaan alueen ja sen armenialaisten turvallisuudesta ja oikeuksista¹⁰³. Vuoristo-Karabahin vaatimukset ovat niin ikään muuttuneet Armenian vaatimusten tahdissa. Se vaati alun perin liittymistä Armeniaan, sittemmin täyttä itsenäisyyttä ja julistautui itsenäiseksi keväällä 1992, mitä tosin edes Armenia ei tunnustanut. Vuoristo-Karabahin asema niin neuvottelujen osapuolena kuin ylipäätään alueena on vuoteen 1995 mennessä vakiintunut yhdeksi konfliktin avainkysymyksistä.¹⁰⁴ Azerbaidžanin mukaan vuonna 1992 Vuoristo-Karabah oli sen sisäinen asia, eikä sen kanssa voida neuvotella kansainvälisellä areenalla virallisesti. Lisäksi Armenian koettiin uhkaavan azeriväestöä niin Armeniassa kuin Vuoristo-Karabahissa. Sodan alettua Azerbaidžan

---

¹⁰³ Tiilikaisen muistio 22.4.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM; Haposen muistio 10.5.1993. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹⁰⁴ Tiilikaisen muistio 22.4.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

katsoi olevansa sodassa Armeniaa vastaan ja Vuoristo-Karabahin kapinoivan hallitusta vastaan. Happosen mukaan Armenian osallisuutta oli tuolloin vaikea todistaa ja Azerbaidžanin vetoimuksen taustalla saattoi olla se, että sisäpoliittisesti oli helpompi vedota ulkoiseen hyökkäykseen kuin myöntää oma sotilaallinen heikkous.¹⁰⁵

Varsinaisen sodan loputtua vuonna 1994 rauhan löytämiselle vakiintui kolme avainkysymystä, joiden sisällöt hieman muovautuivat tilanteen mukaan: alueelliset kysymykset, erityisesti Lashinin käytävä ja Shushan kaupunki, Vuoristo-Karabahin asema konfliktin osapuolena ja sen itsehallinnon aste sekä rauhanturvaoperaatio.¹⁰⁶ Näistä kysymyksistä rauhanturvaoperaatio esittäytyy suomalaisten raporteissa olevan yhteydessä kaikkein tiiviimmin muihin kysymyksiin ja niiden ratkaisumahdollisuuksiin. Minkäänasteisen ratkaisun löytymisen pohjalla on Nybergin mukaan kysymys siitä, ”tuleeko osapuolten ensiksi saavuttaa poliittinen ratkaisu vai tuleeko osapuolille ensiksi tarjota uskottava rauhanturvaoperaatio, jotta syntyisi poliittinen ratkaisu”. Muutenkin paikoin hyvin värikkäästi raportoiva Nyberg viittaa tähän ”muna vai kana” -kysymyksenä¹⁰⁷. Hänen mukaansa uskottava rauhanturvaoperaatio, joka takaa poliittisen ratkaisun turvallisuuden, on myös poliittisen ratkaisun edellytys. Kuitenkin operaatiota hidastaa kysymykset sen monikansallisuudesta ja poliittisen sopimuksen luomasta takuusta. Raportoinnista korostuu paljon se, ettei Minskin ryhmän toinen puheenjohtajamaa Venäjä voi toteuttaa operaatiota yksin, mikä ei ole niin lännen kuin osapuoltenkaan toive. Rauhanturvaoperaatio voi alkaa vasta kun poliittinen sopimus syntyy, jolloin osapuolet voivat taata rauhanturvaajien turvallisuuden. Tämä kuitenkin edellyttää toisaalta sen, että osapuolet uskovat, ettei Venäjällä yliotetta operaatioon. Nyberg viittaa myös siihen, että mikäli poliittista sopimusta muihin konfliktin avainkysymyksiin ei synny, on olemassa pelko siitä, että muut kuin Venäjän rauhanturvaajat lähtevät alueelta mukanaolon tuoman vähäisen hyödyn ja turvattoman tilanteen vuoksi¹⁰⁸.

Rauhanturvaoperaation yhteys tämän kaltaisiin alueellisiin intresseihin ja laajempaan geopoliittiseen asetelmaan on jatkuvasti esillä. Suomalaiset korostavat erityisesti Venäjän toimintaa ja intressejä, sillä yleisen lännen tulkinnan mukaan Venäjä haluaa toimia Etyjin puitteissa, jolloin sen toimet olisivat yleisesti hyväksyttävissä. Toisaalta korostetaan tämän aiheuttavan ”Etykin

---

¹⁰⁵ Happosen muistio 10.5.1993. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹⁰⁶ Nyberg Etyj-edustustosta Wienistä 13.2.1995. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹⁰⁷ Nyberg Etyj-edustustosta Wienistä 2.3.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁰⁸ Ibid; Nybergin muistio 3.7.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

siunaaman Pax Russican”, jossa Venäjälle jää joka tapauksessa yliote alueella, onnistui Etyjin toiminta tai ei.¹⁰⁹

”Aktiivinen Venäjä pyrkii kaikin voimin edistämään NK-kriisin ratkaisemista Minskin prosessin puitteissa. Samalla se kuitenkin vain odottaa sitä hetkeä, jolloin länsi ei kykene vastaamaan huutoonsa ja pitkälle valmisteltu prosessi putoaa – provosoimatta – Moskovan syliin.”¹¹⁰

Rauhanturvaoperaation lisäksi muut poliittiset avainkysymykset olivat niin sanotut alueelliset kysymykset ja kysymys Vuoristo-Karabahin asemasta. Alueelliset kysymykset käsittävät eritoten Shushan kaupungin ja Latshinin käytävän, jotka molemmat jäivät sodan aikana armenialaisten hallintaan, ja jotka ovat Vuoristo-Karabahille oleellisia alueita niiden Armeniaan muodostaman maayhteyden kannalta. Vuoristo-Karabahin asemaan liittyvän kysymyksen vaikeutta taas kuvastaa se, että se on hyvin käytännön tasolla jopa estänyt neuvotteluiden etenemisen. Esimerkiksi sodan alkuvaiheessa Azerbaidžan ei suostunut edes osallistumaan neuvotteluihin, joissa Vuoristo-Karabah oli edustettuna¹¹¹. Rauhan edistäminen saattoi siis olla kiinni hyvinkin konkreettisista ja näennäisen pienistä asioista kiinni, kuten siitä, kuka kutsutaan neuvottelemaan ja missä roolissa. Azerbaidžanin suhtautumisen mukaan Vuoristo-Karabahin osallistuminen neuvotteluihin saman arvoisena kuin Azerbaidžan ja Armenia tunnustaisi jo sinällään sen aseman itsenäisten valtioiden rinnalla. Toisaalta kannan voisi tulkita myös pienentävän Armenian roolia konfliktissa.

Vuoristo-Karabahin paikka neuvottelupöydässä kuitenkin vakiintui sodan loputtua. Kysymykseksi jäi sen asema ylipäätään alueena: tulisiko sen saada itsenäisyys, autonomia Azerbaidžanin sisällä vai liittyä osaksi Armeniaa. Kysymys asemasta ei kuitenkaan osoittautunut yhtään alkuperäistä helpommaksi. Lisäksi osapuolet ovat eri mieltä siitä, missä vaiheessa neuvotteluprosessia tätä kysymystä tulisi edes käsitellä. Vuoteen 1996 mennessä Vuoristo-Karabahin oma vaatimus 1980-lopun liittymisestä Armeniaan oli muuttunut niin, että se korosti sitä, ettei Armenia voi neuvotella sen puolesta ollenkaan¹¹². Tämä kanta liittyy varsinkin presidentti Ter-Petrosjanin heikkoon asemaan vuonna 1996. Azerbaidžanin näkemyksen mukaan kaikki kysymykset ovat toisiinsa

---

¹⁰⁹ Nyberg Brysselistä 10.9.1993. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹¹⁰ Nybergin muistio 3.7.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹¹¹ Tällainen tapaus oli esimerkiksi Minskin ryhmän kokousta valmisteleva istunto Roomassa 31.7.1992-5.8.1992: Haposen muistio 11.8.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹¹² Hakalan muistio 12.6.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

sidottuina, ja mitä enemmän Armenia suostuu myöntymään yhdestä, sitä enemmän Azerbaidžan voi tulla vastaan toisesta. Armenialle erityisesti alueelliset kysymykset ovat oleellisia Vuoristo-Karabahin turvallisuuden kannalta¹¹³.

Keväällä 1996 Vuoristo-Karabahin asema ja alueen miehitetty osat olivat edelleen avainkysymyksiä, joista kukaan osapuolista ei suostunut antamaan mihinkään suuntaan periksi. Minskin prosessin puitteissa neuvottelujen todettiin silloin olevan ”tukevasti jumissa”¹¹⁴. Suomen luovuttua puheenjohtajuudesta vuonna 1996 merkittävää askelta pysyvän rauhan suuntaan ei oltu otettu, eikä sitä olla sen jälkeenkään saavutettu. Mitä tulee avainkysymyksiin, vallatut alueet ovat edelleen merkittäviä kiistan aiheita. Konfliktin kuumentuessa jälleen vuonna 2020 herätti vallattujen alueiden kohtalo protesteja, kun Armenia joutui taipumaan niiden luovutukseen Azerbaidžanin hallintaan. Ylen artikkeli aiheesta nostaa myös toisen jo 1990-luvun puolivälissä jarruttaneen kysymyksen: Vuoristo-Karabahin asema ei vielä ole ratkennut¹¹⁵.

Konfliktin, osapuolten ja niiden ehtojen luoman pohjan lisäksi suomalaiset korostivat raportoinnissaan viittä teemaa, jotka loivat lähtökohdan rauhavälitykselle. Seuraavassa luvussa tarkastelen yksityiskohtaisesti rauhavälittäjäksi valikoitunutta organisaatiota ja sen mahdollisuuksia, suomalaisten omia toiminnan edellytyksiä ja käsityksiä siitä, yhteistyötä toisen yhteispuheenjohtaja Venäjän kanssa sekä Vuoristo-Karabahin merkitystä alueellisille toimijoille, joiden intressit vaikuttivat rauhavälitykseen. Entä millaisena suomalaiset näkivät ylipäätään mahdollisuudet löytää rauhaa Vuoristo-Karabahiin ollessaan tiiviisti mukana sen rauhavälityksessä, kun tiedetään, ettei konfliktia voida edelleenkaan luokitella ratkenneeksi?

---

¹¹³ Michelssonin muistio 23.8.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹¹⁴ Michelssonin muistio 2.4.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹¹⁵ Kuronen 10.11.2020.

3. Suomi mukana prosessissa – lähtökohdat rauhanvälitykselle

”Minskin prosessi on lohi, jota kannattaa pyytää vaikei tuloksia heti näkyisikään.”¹¹⁶

YK on määritellyt vuonna 2012 listan perusasioista, joita rauhanvälityksen onnistuminen vaatii. Näitä ovat muun muassa suostumus osapuolilta, puolueettomuus välittäjältä, kansainvälisten lakien ja käytäntöjen viitekehys sekä johdonmukaisuus. Lisäksi tehokas välitys ottaa huomioon konfliktin kokonaisuudessaan, eli syiden ja ratkaisujen lisäksi se huomioi konfliktin ja sen osapuolten välisen dynamiikan, osapuolten asemat ja tavoitteet, yhteiskunnan laajemmat tavoitteet sekä alueelliset ja kansainväliset ympäristöt. YK asettaa välittäjälle vaatimuksen ymmärtää työssään ulkoisia paineita ja vaikutteita, minkä lisäksi koko prosessilla on luonnollisesti oltava alueellinen ja kansainvälinen tuki onnistuakseen.¹¹⁷ Useat näistä vaatimuksista nousevat esille myös suomalaisten raportoinnissa Vuoristo-Karabahin neuvottelujen yhteydessä, vaikka rauhavälitys ei vielä 1990-luvulla ollutkaan yhtä vakiintunut käytäntö kuin 2010-luvulla. Vuoristo-Karabahin yhteydessä huomiota saavat erityisesti osapuolten suostumus ja halukkuus rauhanvälitykseen, näiden luottamus välittäjinä toimiviin (tai toimijoina pyrkiviin) tahoihin sekä alueellisen ympäristön huomioiminen rauhanvälitysprosessissa. Nämä kysymykset ja niiden taustalla vaikuttavat teemat ovatkin tämän luvun mielenkiinnon kohteena.

Suomi seurasi Vuoristo-Karabahin konfliktia tiiviisti vuodesta 1992 ja aloitti Minskin ryhmän toisena puheenjohtajana huhtikuussa 1995. Keväällä 1996 todettiin, ettei prosessi edennyt eikä Suomi voinut roolissaan sitä enää edistää, joten Suomen olisi tarkoituksenmukaista alkaa irrottautua yhteispuheenjohtajuudesta¹¹⁸. Tällä aikavälillä, ja erityisesti vuosien 1995 ja 1996 aikana, suomalaiset esittivät raportoinnissa lähtökohdat omalle toiminnalleen Minskin prosessissa. Ennen puheenjohtajuutta käsitellään ylipäätään Minskin prosessin sopivuutta rauhanvälittäjäksi, osittain myös perusteluna sille, miksi Suomen on kannattavaa ryhtyä prosessiin. Vuoden 1995 alussa, kun puheenjohtajuus oli jo sovittu, esille tuotiin Suomen omaa roolia prosessissa, erityisesti mahdollisia etuja ja haittoja ryhtyä tehtävään. Koko yhteispuheenjohtajuuden aikana korostui yhteistyö Venäjän kanssa, joka teemana kietoutui niin Suomen toiminnan vahvuuksiin kuin myös motiivien ympärille.

---

¹¹⁶ Nybergin muistio 3.7.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹¹⁷ YK, United Nations Guidance for Effective Mediation.

¹¹⁸ Talvitie Etyj-edustustosta Wienistä 6.3.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

Yksikään näistä lähtökohdista ei kuitenkaan ollut niin läpileikkaava kuin alueellisten ja konfliktin ulkopuolisten toimijoiden osallistuminen ja intressit konfliktin ratkaisussa. Koko raportoinnin ajan aina vuodesta 1992 alkaen alueelliset toimijat ja kansainvälinen tilanne värittävät kokonaisuutta ja siten muodostavat toimiympäristön myös Suomen diplomatialle. Tavalla tai toisella tilannetta seuranneiden maiden omat intressit heijastuvat niiden välitysyrytyksiin ja arvioihin tilanteesta. Monimutkainen asetelma konfliktin ulkopuolella tuo tietenkin omat haasteensa rauhan löytymiselle – sekä Suomen ollessa Minskin prosessissa 1990-luvulla että 25 vuotta myöhemmin. Miten Suomen osallistuminen konfliktin ratkaisuun heijasti kylmän sodan jälkeistä Eurooppaa, Suomen suuntaa uutena EU-jäsenenä ja Venäjän paikkaa Euroopan integraation naapurissa? Mikä merkitys Suomen toiminnalla lopulta oli?

3.1 Etyjin ja Minskin prosessin vakiintuminen rauhanvälittäjäksi

Heti vuoden 1992 alussa raportoinnista käy ilmi, että konfliktin osapuolet ovat pyytäneet apua rauhan löytymiseen. Sekä Armenia että Azerbaidžan olivat halukkaita neuvotteluihin, ja raportoinnissakin tuodaan esille, että välityspyyntöjä on esitetty niin yksittäisille maille kuin kansainvälisille organisaatioille, ensin lähinnä YK:lle, myöhemmin myös Euroopan turvallisuus ja yhteistyökonferenssille Etykille (myöhemmin Euroopan turvallisuus ja yhteistyöjärjestö Etyj) ja osasta entisistä neuvostotasavalloista koostuvalle Itsenäisten valtioiden yhteisölle IVY:lle¹¹⁹. Vastuu erityisesti pysyvämmästä rauhasta kokonaisratkaisuna kohdistuu varsin nopeasti Etykille, toisaalta koska muut kansainväliset organisaatiot sulkeutuvat pois, toisaalta koska se voidaan nähdä neutraalina vaihtoehtona välittäjäksi – tai ainakin neutraalimpana kuin yksittäiset valtiot.

Huomioitavaa on myös se, että suomalaisten raportoinnissa puhutaan varsin johdonmukaisesti *välityksestä*, eikä termiä käytettäessä tehdä eroa sillä, minkälainen tai minkä asteinen prosessi on kyseessä. Välitysyrytykset ovat raportoinnissa siis sekä Minskin prosessin kaltaisia ja nykykäsitteen mukaisia pitkäjänteisiä rauhanrakennusprosesseja, mutta myös esimerkiksi vierailuja konfliktialueella ja -maissa tavoitteena sopia tulitauosta. Erikseen raportoinnissa on myös tapauksia, joissa viitataan yksittäisten maiden yrittäneen ”edistää rauhaa”¹²⁰. Lisäksi tulitaukosopimusten ja pitempiaikaiseen rauhaan tähtäävän rauhansopimuksen välillä tehdään eroa viittaamalla niihin

---

¹¹⁹ Ks. esim. Heikkinen Teheranista 3.3.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹²⁰ Reinilän muistio 4.3.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

sotilaallisina ja poliittisina ratkaisuin. Nämä viittaavat yksinkertaisimmillaan tulitaukosopimukseen ja/tai rauhanturvaoperaatioon sekä rauhansopimukseen, jollaista ei siis ole vielä saatu solmittua. Vuoristo-Karabahin pitkittyneeseen konfliktiin on saatu useita sotilaallisia ratkaisuja, mutta poliittiset kysymykset ovat yhä auki, eikä niihin koettu löytyvän nopeita ratkaisuja alusta astiaan¹²¹. Tässä tutkimuksessa välitystoiminta on siis laaja yleiskäsite kaikelle sotilaallisen ja poliittisen ratkaisun löytämiselle ja rauhan edistämiseen tähtäävälle toiminnalle, johon osallistuu konfliktin ulkopuolinen taho. Tällä tavalla termiä on käytetty myös lähdeaineistossa. Eroa tulitaukoon tähtäävän rauhan ja pitkäjänteisemmän rauhansopimuksen löytymisen kohdalla luonnollisesti voidaan tehdä, mutta tässä tapauksessa ei ole merkityksellistä analysoida raportteja siltä kannalta, minkä asteiseen rauhaan ne viittaavat rauhanvälityksellä.

YK on Etyjin rinnalla näkyvin kansainvälinen organisaatio konfliktin ratkaisuun, mutta jo vuodesta 1992 oli varsin selvää, ettei sen rooli tulisi olemaan rauhanvälittäjänä. Tätä tuodaan useaan otteeseen esille¹²². YK:n rooli ja mahdollisuus toimia välittäjän konfliktille nousee raportoinnissa esille painottuen vuoteen 1992. Suomalaiset tuovat YK:ta esille erityisesti mainitessaan tilanteet, joissa konfliktin osapuolet kääntyvät kolmansiin osapuoliin ratkaisun löytymiseksi, mutta samassa yhteydessä todetaan YK:n itse näkevän, että vastuu konfliktin ratkaisulla olisi muualla. YK:n saamat välityspyynnöt painottuvat vuoteen 1992, mutta vielä vuonna 1995 suomalaiset mainitsevat, että YK:hon vedotaan edelleen. Suomalaiset korostavat kuitenkin, että Minskin prosessi on tässä vaiheessa vakiintunut ja on se reitti, jonka kautta välitystoiminta etenee¹²³.

Vartenotettavimmat YK:hon kohdistuneet vetoamukset liittyvät rauhanturvaoperaatioon, mikä on sinänsä oleellista tuoda esille myös Suomen kannalta, sillä Suomen osallistuminen muihin kuin YK:n rauhanturvaoperaatioihin ei ollut oman lainsäädännön puitteissa mahdollista ennen vuotta 1995. Rauhanturvaoperaatio, oli se sitten Etyjin tai jonkun muun toteuttama, tarvitsee ylipäätään YK:n mandaatin ollakseen laajasti kansainvälisesti hyväksyttävä. Venäjän kannalta sopiva päätöslauselma oli yhtälailla oleellinen, liittyihän sen toivomaan rauhanturvaoperaatioon kysymys sen legitimitetistä ja monikansallisuudesta. Venäjän YK:lle kohdistamat vetoamukset painottuvat hetkiin, jolloin se ei koe Etyjin tuottavat tuloksia ja tarvitsee YK:n turvallisuusneuvoston mandaatin

---

¹²¹ Henriksson Moskovasta 29.9.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹²² Esim. Patokallio YK-edustustosta New Yorkista, 25.3.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM; Lähdevirta YK-edustustosta New Yorkista, 30.3.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹²³ Hakalan muistio 14.6.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

omalle rauhanturvaoperaatiolle. YK olisi silloin Minskin prosessin vaihtoehto – kunhan se antaa ”sopivan päätöslauselman”¹²⁴. Venäjän vetoomukset otetaan suomalaisten raportoinnissa tosissaan Venäjän Kaukasian intressien takia, kun taas esimerkiksi azerien vetoomukset YK:lle Minskin prosessin vakiinnuttua tulkitaan lähinnä ”foorumshoppailuna” silloin, kun edistystä ei tapahdu.

Tutkimuksen aikarajauksen vuoksi Euroopan unionin mahdollisuuksia toimia konfliktin välittäjänä on turha pohtia kovin laajasti, mutta unioni on mainitsemisen arvoinen, sillä se esiintyy muutamaan otteeseen myös raportoinnissa. Vaikka suomalaiset raportoivat Euroopan yhteisön ja Euroopan parlamentin kannat konfliktiin ja sen ratkaisuun, niiden todelliset kyvyt ryhtyä konfliktin välittäjäksi olivat 1990-luvun puolivälissä kuitenkin heikot. Vaikka unionilla oli 1990-luvulla kehittymässä yhteinen ulkopoliittikka, vasta Balkanin sotien esille nostamat ongelmat EU:n kriisinhallinnassa antoivat alkusysäyksen institutionaalisen ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikan kehittämiseksi. EU oli vielä 1990-luvulla heikko ulkopoliittinen toimija, minkä korostuttua juuri Balkanilla, sille alettiin kehittää työkaluja puuttua mahdollisiin uusiin kriiseihin. EU oli tuolloin kuitenkin kiireinen sisäisen kehityksen ja omien instituutioiden kehittämisessä, jolloin sen huomio ei kiinnittynyt maantieteellisesti kaukana EU:n rajasta olevaan Kaukasiaan ennen itälaajentumista 2000-luvun alussa¹²⁵.

Minskin prosessiin osallisuuden myötä Suomen EU-maininnat raportoinnissa luonnollisesti lisääntyvät, mutta unioni on esillä lähinnä viitekehyksenä Suomen toiminnalle ja EU-maiden luottamus edellytyksenä Suomen menestymiselle¹²⁶. EU:n oma suora rooli Vuoristo-Karabahin rauhassa nähdään toisaalta tärkeänä, mutta se tulee esille vain muutamassa raportissa. Poliittisen ratkaisun kannalta Nyberg korostaa EU:lta saatavaa apua: ”EU:n apu on tulitaukoon ja Minskin prosessin neuvotteluihin verrattava stabiliteettitekijä.” EU:n potentiaalinen merkitys rauhanprosessille on siis suuri, mutta toisaalta jäänyt riittämättömäksi. Viitteitä EU:n tietynlaiseen profiiliin nostamiseen Kaukasiassa löytyy jo 1990-luvun puolivälistä, mutta varsin selvää on, että todellinen roolin jää hahmottamatta.¹²⁷

---

¹²⁴ Hakalan muistio 14.6.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹²⁵ Lamminen 2014, 67; Popescu 2011, 33–34,99.

¹²⁶ Esim. Nyberg Etyj-edustustosta Wienistä 13.2.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹²⁷ Nybergin muistio 20.7.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM; Nybergin muistio 20.9.1995. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

Kolmas raportoinnissa huomiota saanut organisaatio on Itsenäisten valtioiden yhteisö IVY. Hyvin löysästi organisoitu järjestö perustettiin vuonna 1991 entisistä neuvostotasavalloista tietyllä tavalla korvaamaan Neuvostoliittoa. Vuonna 1995 siihen kuuluivat Baltian maita lukuun ottamatta kaikki entisen Neuvostoliiton maat. Alun perin IVY:n tavoitteena oli poliittisen yhteistyön lisäksi myös laaja sotilaallinen yhteistyö, joka herätti sekä epäluuloa jäsenmaissa että ristiriitaa niiden kansallisten asevoimien kanssa.¹²⁸ Venäjällä on kokonsa puolesta organisaatiossa johtava asema, joka oli merkittävä syy siihen, miksei organisaatiota pidetty edes Vuoristo-Karabahin kriisin alkuvaiheessa tehokkaana, saati luotettavana vaihtoehtona, vaikka sen rauhanturvajoukot toimisivatkin YK:n mandaatilla. Joukot kuitenkin koostuivat lähinnä Venäjän sotilaista ja ne olisivat viimekädessä Venäjän hallinnassa. IVY nousee raportoinnissa esille juuri rauhanturvaoperaation kannalta, jonka todetaan olevan toteutuessaan käytännössä sama kuin Venäjän yksin toteuttama¹²⁹.

Etykiä pidettiin jo vuonna 1992 yleisesti sopivana välittäjänä ja suomalaiset tuovatkin paljon esille konfliktin osapuolten suostumusta tälle. Tarve kansainvälisen organisaation toteuttamalle rauhanvälitykselle tunnustettiin kaikkien muiden, paitsi korkeintaan Iranin toimesta. Konfliktin alkuvaiheessa Iranin raportoitiin suhtatuvan varauksella sekä YK:n että Etykin toimintaan, sillä se halusi vastuun konfliktin ratkaisulle menevän alueellisille toimijoille. Erityisesti Etykin sanottiin olevan epämieluisa vaihtoehto sille, eihän Iran voisi tällöin itse osallistua välitystoimintaan¹³⁰. Iran oli ainoa, jonka raportoitiin suhtatuvan johdonmukaisesti varauksella Etykin rooliin, mutta Etykiin kohdistunut yleinen luottamus ja usko sen mahdollisuuksiin ilmenee olevan yhtäläillä mäkistä. Toisaalta konfliktin osapuolten raportoidaan suhtatuvan skeptisesti Etykiin, toisaalta taas seuraavassa raportissa niiden sanotaan kannattavan Etykiä sovittelijaksi. Ehkä kuvaavaa onkin siis Turkista välitetty arvio, jonka mukaan Vuoristo-Karabah on Etykille ”koetinkivi”, joka epäonnistuessaan kyseenalaistaisi järjestön mahdollisuuden toimia välittäjänä tulevaisuuden konflikteissa¹³¹.

Viimeistään vuoden 1995 aikana nähtiin, että järjestöksi vaihtunut Etyj on kiistatta se foorumi, jolla Vuoristo-Karabahin kriisi ratkaistaisiin, vaikka avainkysymykset olivat vielä täysin auki. Toisaalta

---

¹²⁸ Kembayev 2009, 27,36–37,71–72.

¹²⁹ Kauppi Ankarasta 4.3.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM; Talvitie/Nyberg Washingtonista 19.10.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹³⁰ Heikkinen Teheranista 12.5.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹³¹ Eriksson Ankarasta 18.9.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

Talvitien mukaan muutkaan tiet eivät suoraan olleet mahdottomia¹³², mikä onkin pitänyt paikkaansa koko 1990-luvun alkupuoliskon. Tästä havainnollistava esimerkki on Venäjän ja Yhdysvaltojen yksittäiset välitysyrietykset vuonna 1995, jotka ovat vähintään heijastuneet Minskin prosessiin. Lisäksi yksittäiset maat korostuivat suomalaisten raportoinnissa läpi Suomen toimikauden vähintään niiden intressien kautta. On kuitenkin loogista, että Suomi toisena yhteispuheenjohtajana korostaa ja tuo esille juuri Etyjin mahdollisuutta edistää ratkaisun löytymistä vuosina 1995 ja 1996. Etyjiä voisi pitää myös sen luonteen puolesta sopivana rauhanvälittäjänä, mutta tähän ei suoraan viitata, vaan arviot välittäjäksi soveltumisesta perustuvat raportoinnissa enemmän käytännön tasolle. Hakala kuitenkin viittaa Etyjin Etelä-Kaukasialle tarjoamaan suuntaan toteamalla, että se ”muodostaa sen kehyksen, jossa nämä valtiot tulevat kehittymään.”¹³³ Suomelle kuten muulle Euroopalle on varsin oleellista, että Etelä-Kaukasian vastikään itsenäistyneet valtiot kehittyvät Etyj-periaatteiden mukaisesti ihmisoikeuksiin, oikeusvaltioperiaatteeseen ja demokratiaan nojaten.

Etyjin uskottavuuden ja periaatteellisen sopivuuden lisäksi perustelu sen roolin korostamiselle vaikuttaa liittyvän pitkälti Venäjään, sen toimintaan ja intresseihin Etelä-Kaukasiassa. Nyberg välittää jo vuonna 1993 amerikkalaisten arvion sodan tilanteesta, joka on siinä määrin vakava, että Venäjän arvioidaan pian tulevan väliin. Venäjällä nähdään olevan käsitys siitä, että vain se itse ”kykenee takaamaan rauhan ja stabiiliteetin ’lähiulkomaillaan’”¹³⁴. Koska Venäjän aseman kasvamiseen suhtaudutaan huolestuneina, Venäjän toiminta halutaan sitoa Minskin prosessiin. Länsimaiden raportoidaan näkevän Minskin prosessi siis vaihtoehtona Venäjän yliotteelle alueella, niin kutsutulle ”Pax Russicalle”. Asetelma on kuitenkin kaksijakoinen: myös Venäjällä on halu toimia Etykin puitteissa, jolloin sen toimet legitimoituvat.

Yksittäisistä maista myös Turkki ja Iran yrittivät edistää Vuoristo-Karabahin rauhaa kansainvälisten organisaatioiden ulkopuolella. Suomalaiset viittaavat maihin ja niiden mahdollisuuksiin olla mukana rauhanvälityksessä läpi puheenjohtajuuskautensa, mutta ainoana vaihtoehtoina niitä ei nähdä. Venäjän tavoin molemmilla mailla on intressejä alueella liittyen esimerkiksi etnisiin suhteisiin tai luonnonvaroihin, mikä toisaalta vaikeuttaa niiden mahdollisuuksia toimia rauhanvälittäjinä mutta

---

¹³² Michelssonin muistio 17.1.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹³³ Hakalan muistio 9.2.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹³⁴ Nyberg Etyj-edustustosta Wienistä 8.9.1993. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

toisaalta vaatii niiden huomioimisen siinä. Happonen muistio keväältä 1992 havainnollistaa tätä hyvin:

”Turkki ollut erityisen kiinnostunut alueen ongelmista ja niiden ratkaisuista sekä on indikoinut kiinnostustaan välitystehtäviin. Turkin käyttökelpoisuuden ongelma kuitenkin on, että [--] suhteet Armeniaan ja armenialaisiin ovat erityisen ongelmalliset ja toisaalta Turkki on liian läheisesti kytkeytynyt kieli- ja etnisen sukulaisuuden vuoksi Azerbaidzaniin.”¹³⁵

Suomalaiset toteavat myös, että Turkin osoittamasta mielenkiinnosta huolimatta Turkki ei halua eteläkaukasialaisen kriisin takia tulla vedetyksi konfliktiin Venäjän kanssa. Uhka joutua konfliktiin välillisesti Venäjän kanssa vaikuttaa raportoinnin perusteella painavan Turkille enemmän kuin sen muut intressit alueella. Nybergin mukaan Turkin mukana olo Minskin prosessissa oli rauhanvälityksen kannalta Suomelle kaiken A ja O, vaikka yhteistyö olikin paikoin raskasta ja vaativaa. Turkkilaiset olivat hänen mukaansa ”joustamattomia, mutta jahkailevia”¹³⁶, mutta rauhanvälityksen kannalta maan vaikutus voisi olla ”taitavasti annosteltuna” myönteinen konfliktin osapuoliin.¹³⁷

Konfliktin alkuvuosina myös Iranin raportoitiin tehneen useita välitysyriä, vaikkakin huonoin tuloksin. Näiden yhteydessä Iranin politiikan arvioitiin perustuvan pragmatiaan, mutta uskonnon takia sitä ei nähty täysin puolueettomana toimijana varsinkaan Venäjän toimesta¹³⁸. Iranin intressien takana arvioitiin olevan erityisesti huoli pakolaisvirroista ja vastatoiminta Turkille ja Venäjälle¹³⁹. Iranin toiminta Vuoristo-Karabahin konfliktin sovittelussa raportoinnin perusteella painottui kuitenkin vain vuosiin 1992 ja 1993, jolloin Yhdysvallat ei vielä ollut kovin aktiivinen konfliktin osalta. Vuonna 1995 ja 1996 Etyjin rooli sen sijaan korostui ja Iran jäi taka-alalle (ei ole Etyjin jäsen). Toisaalta syynä Iranin roolin pienentymiseen nähtiin olevan Yhdysvaltojen roolin korostuminen ja sen vaikea, Michelssonin mukaan ”mielikuvitukseton anti-Iran-politiikka”¹⁴⁰. Tämä asetelma vaikeuttaa hänen mukaansa suoraan konfliktin ratkaisun löytymistä, sillä Iran ei pysty

---

¹³⁵ Happonen 22.4.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹³⁶ Nybergin haastattelu 10.6.2022.

¹³⁷ Nybergin muistio 2.3.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹³⁸ Heikkinen Teheranista 3.3.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM; Saarikoski Teheranista 19.4.1994. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹³⁹ Ks. esim. Lassila Teheranista 19.8.1993. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM; Erikson Ankarasta 13.8.1993. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹⁴⁰ Michelssonin muistio 22.4.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

tarjoamaan alueellista tasapainoa Venäjää vastaan. Samasta syystä korostettiin Etyjin sopimista rauhanvälittäjäksi.

Kaiken kaikkeaan Etyjin ja Minskin ryhmän toiminta esitetään ensin vakiinnuttamisena vuoteen 1995 asti, jolloin Suomi liittyi toimintaan. Suomen toimikausi oli alkuun haastavaa ja Minskin ryhmän edistymisen vaikutti epävarmalta. Vuoden 1995 lopussa toiminta kuitenkin aktivoitui ja tuloksia syntyi. Vaikka rauhanprosessi kohtasi jälleen haasteita 1995 ja 1996 vuosien vaihteessa, suomalaiset esittivät varsin selvästi, että Minskin ryhmä oli se foorumi, jolla tuloksia syntyisi. Hyvin harvoin, jos koskaan, esitettiin suoraan rauhan olevan kuitenkin lähellä. Nykytilanteen valossa liiallinen optimismi olisikin osoittautunut turhaksi.

3.2 Suomen motiivit, vahvuudet ja haasteet

Suomen motiivit lähteä toiseksi yhteispuheenjohtajaksi Venäjän rinnalle nousevat raportoinnissa vuoden 1995 aikana. Suomi aloitti roolissa huhtikuussa 1995, jota ennen suomalaiset käsittelivät raportoinnissaan Minskin prosessiin *per se*. Itse rauhanvälitystyö painottuu vuoden 1995 loppupuoliskolle ja 1996 alkuun. Raportoinnissa viitataan hyvin vähän suoraan Suomen motiiveihin ryhtyä Minskin ryhmän toiseksi puheenjohtajaksi. Motivaatiota ja syitä kuitenkin perustellaan keskusteluissa sekä konfliktin osapuolten että muiden Minskin ryhmän maiden kanssa. Suomen syyt osallistua Minskin ryhmän toimintaan eivät siis kaikissa tapauksissa ole suoraan samat syyt, jotka raportoinnissa tulevat ilmi. Suomen toimijuuden edut ja haasteet sen sijaan ovat selkeämmin luettavissa raportoinnista, sillä ne perustuvat pitkälti sekä konfliktin ratkaisun löytymisen että itse Minskin ryhmän toiminnan käytännön haasteille.

Vaikka Suomi tuli Ruotsin tilalle Minskin ryhmän yhteispuheenjohtajaksi virallisesti vasta 21.4.1995, heti alkuvuodesta raportoinnissa käsitellään Suomen liittymistä prosessiin. Lisäksi pohjustetaan vallitsevaa tilannetta ja yhteistyötä silloisten puheenjohtajien Ruotsin ja Venäjän sekä muiden maiden välillä. Ruotsin syy luopua roolistaan Minskin ryhmässä suurimmalta osin sivuutetaan, sillä se ilmeisesti perustuu pitkälti henkilövaihdoksiin¹⁴¹. Suomen tulon Ruotsin tilalle kuvataan saaneen tukea länsimailta, mutta myös Venäjältä. Ensimmäisissä pohjustuksissa Suomen mahdollisuudesta

---

¹⁴¹ Nyberg Etyj-edustustosta Wienistä 19.1.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

liittyä Minskin prosessiin Suomen kuvataan saaneen tuki tehtävään erityisesti Ruotsilta ja Yhdysvalloilta sekä voivan ”luonnollisesti laskea myös EU:n tukeen”. Lisäksi – vaikka todellisuudessa ehkä oleellisimpana – Venäjän kuvataan suhtautuvan myönteisesti vaihdokseen.¹⁴² Asia todetaan kuin oletuksena: Suomen toiminnalle asetetaan kaiken kaikkiaan hyvin positiiviset menestymismahdollisuudet, joita tuskin olisi Venäjän vastustaessa toimintaan ryhtymistä.

Suomen rooli yhteispuheenjohtajana perustuu lähtökohdille, joissa Yhdysvallat ja Turkki ovat aktiivisimpia Minskin ryhmän jäseniä puheenjohtajamaiden ohella, Ruotsi ei raportoinnin mukaan tukeutunut toiminnassaan juurikaan EU:hun ja Venäjällä katsotaan olleen jonkin asteinen yliote muun muassa konfliktin alueen tuntemuksen kautta. Nybergin mukaan asetelma asettaa Suomelle lähtökohdat, joiden perusteella Suomen tulee toiminnassaan konsultoida Saksaa, Ranskaa ja Britanniaa enemmän kuin Ruotsi oli tehnyt. Ruotsin toimintaan viitattiin jossain määrin Suomen lähtökohtana: Ruotsilla ja Venäjällä yhteistyötä leimasi Talvitien mukaan tietynasteinen kilpailuasetelma, jota Suomen tulisi nimenomaan välttää¹⁴³. Toisaalta korostettiin yhteistyön vaikutusta kahdenvälisiin suhteisiin Venäjän kanssa, jonka myös kuvattiin olleen Ruotsin saama anti yhteistyöstä. Ruotsalaisten oman arvion mukaan Minskin prosessissa toimiminen oli tuonut Ruotsin politiikalle arvostusta niin Venäjällä kuin Yhdysvalloissa sekä suoraan parantanut kahdenvälisiä suhteita Venäjään¹⁴⁴. Vaikka Ruotsi ei juurikaan konsultoinut toiminnassaan EU-maita, Suomen sen sijaan korostetaan toimivan roolissaan ennen kaikkea EU-jäsenenä, jolloin EU:n roolin etsintä Minskin prosessissa on osa toiminnan tavoitteita:¹⁴⁵

”Suomi ryhtyy tehtävään EU-jäsenenä ja sen tukeen nojaten. EU ja USAn tuella pyritään tasapainottamaan Venäjän dominanssi yhteispuheenjohtajuudessa”¹⁴⁶

Tämä Venäjän ”dominanssi” tiedostetaan heti alkuun myös eräänlaisena lähtötilanteena ennen yhteispuheenjohtajuuden vastaanottamista. Venäjä nähdään vahvana toimijana niin tietojensa puolesta (konfliktin osapuolina entisen Neuvostoliiton maat Venäjän lähiulkomaina) kuin puheenjohtajuuden jatkuvuuden kannalta. Myös Venäjä itse myöntää asemansa, eikä nöyristele sen edessä, mitä kuvastaa hyvin seuraavat Hakalan raportoinnin huomio:

¹⁴² Laajavan muistio 1.2.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁴³ Talvitien haastattelu 1.11.2022.

¹⁴⁴ Nyberg Etyj-edustustosta Wienistä 19.1.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁴⁵ Nyberg Etyj-edustustosta Wienistä 13.2.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁴⁶ Hakalan muistio 19.4.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

”Kautta linjan ystävällinen keskusteluilmapiiriä [Talvitien ja Venäjän edustajien kesken] leimasi Venäjän selvä asenne yliotteestaan NK-ratkaisun suhteen. Tshernyshev ilmoitti suoraan Venäjällä olevan mahdollisuudet tehdä Suomea enemmän --.”¹⁴⁷

Tämä on selvästi Suomen toiminnan kannalta haaste, sillä Talvitien mukaan Etelä-Kaukasia on erikoinen alue: vaikka sen kolme itsenäistä valtiota usein niputetaan yhteen, maat ovat valtavan erilaisia keskenään ja aluetta pitää todella tuntea, jotta siellä voi toimia. Tätä tuntemusta ja kokemusta alueesta Suomella ei ollut. Venäjä sen sijaan myönnetään olevan tiedoiltaan ja kokemukseltaan alueella etulyöntiasemassa, ja tämän myös Venäjä kokee edukseen.¹⁴⁸ Erityisesti Venäjän tiedot Etelä-Kaukasiasta vaikuttavat arvioon, jonka mukaan Venäjällä on houkutus toimia yksin konfliktin ratkaisijana. Suomen kuvataan olevan ”paljon haltija”: Venäjä on saatava toimimaan Etyjin puitteissa, jottei välitystoiminnan uskottavuus kärsisi. Toimiakseen menestyksellisesti yhteispuheenjohtajana Suomen tulee voida hyödyntää EU-jäsenyyttään, ennen kaikkea sen tuomaa tukea toiminnalleen.¹⁴⁹

Suomen toimikauden alussa keväällä 1995 raportoinnissa tuodaan esille luottamuksen lisäksi myös kritiikkiä, jota Suomen toimintaan on kohdistunut ulkoapäin. Tämä on kuitenkin ainoa hetki, kun varsinaiseen kritiikkiin keskitytään. Loppuvuodesta tai vuoden 1996 aikana huomio kiinnittyy kyllä erilaisiin haasteisiin, mutta ulkopäin tulevaa arvostelua Suomen toiminnalle ei silloin enää tuoda esille. Kritiikki, joka on tullut ensisijaisesti yhteispuheenjohtajien ja konfliktin osapuolten ulkopuolelta, kohdistuu Suomen EU:lle tekemän raportoinnin tahtiin, neuvottelupaikkoihin ja suhtautumiseen IVY:n rooliin¹⁵⁰, joka esiintyi raportoinnissa kauttaaltaan myönteisempänä, kuin mitä muut länsimaat toivoivat. Suomen toimikauden alkuun sijoittuva kritiikki saa raportoinnissa jonkin verran mainintoja, mutta sitä ei kuitenkaan varsinaisesti käsitellä raportoinnissa. Viittaukset näihin kysymyksiin eivät myöskään toistu enää esimerkiksi loppuvuodesta 1995, josta lienee pääteltävissä, että Suomi on niihin vastannut tai ne ovat jossain määrin ratkenneet.

Ennen kaikkea Suomella korostetaan olevan merkittäviä etuja menestyä Minskin prosessissa. Ensinnäkin etuna nähdään pelkästään yhteispuheenjohtajan vaihdon ja prosessiin lähtemisen

---

¹⁴⁷ Hakalan muistio 25.4.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁴⁸ Talvitien haastattelu 11.1.2022.

¹⁴⁹ Nyberg Etyj-edustustosta Wienistä 2.3.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁵⁰ Nybergin muistio 22.5.95. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

tuoma momentum neuvotteluille¹⁵¹. Tätä merkittävämpänä etuna korostuu Suomen maine kansainvälisessä järjestelmässä ja yhteistyössä Venäjän kanssa. Suomella nähdään olevan hyvät edellytykset yhteistyöhön Venäjän kanssa, mikä perustuu sekä Suomen omaan käsitykseen että raportoinnissa esille tuotuihin kommentteihin muilta. Venäjän mukaan mailla on keskenään ”henkistä ymmärrystä”, jonka todetaan tekevän yhteistyön helpommaksi Ruotsiin verrattuna¹⁵². ”Henkisen ymmärryksen” lisäksi Suomen puheenjohtajatyylin todetaan myös poikkeavan Ruotsista¹⁵³, joka sekin esitetään etuna, vaikkei toteamusta juurikaan tarkenneta. Suomen delegaatio on venäjänkielentaitoinen, joka edelleen koetaan mahdollistavan syvemmän ja henkilökohtaisen suhteen syntymistä Venäjään. Kaikki nämä ovat seikkoja, jotka vaikuttavat myönteisesti Minskin prosessin mahdollisuuteen välittää rauhaa Vuoristo-Karabahiin.

Suomella tiedostetaan lisäksi selvästi olevan maine tietynasteisena puolueettomana sovittelijana kansainvälisessä yhteisössä. Kun Nybergille esitettiin itsevarma arvio Vuoristo-Karabahin sotilaallisista resursseista ja keskustelukumppanina toiminut Vuoristo-Karabahin ns. sisäministeri (johon Nyberg viittasi raportin otsikossa ”Kaukasian valtiaana”) vakuutti alueen ylivertauudella, Nyberg tulkitsi tämän yrityksenä vakuuttaa ”rauhanaktivistina tunnettu Minskin ryhmän suomalainen puheenjohtaja”¹⁵⁴. Suomen esitetään olevan erityisesti armenialaisten mukaan objektiivinen, jonka myös venäläinen kanslia päällikkö tuo esille. Suomalaiset eivät kuitenkaan vetoa objektiivisuuden suoraan itse, vaan tätä tuodaan esille muiden sanomana ja Nybergin viittaa Suomen objektiivisuuden lainausmerkeissä.¹⁵⁵ Teema saa kuitenkin raportoinnissa siinä määrin huomiota ilman vastalauseita, että sen voi tulkita olevan myös suomalaisten oma näkemys lähtökohdastaan. Tosin puolueettomuuskaan ei ole aukoton, vaan epäily Venäjää kohtaan heijastuu myös konfliktien osapuolten suhtautumiseen Suomeen: esimerkiksi alkuvuodesta 1995 Suomen esittämä kritiikki Azerbaidžanin neuvottelutyylistä tulkittiin yksioikoisesti Suomen tueksi Venäjän ”ylivaltaopyrkimyksille”.¹⁵⁶ Suomi saattoi olla puolueeton konfliktin osapuolia kohtaan, muttei puolueeton kansainvälisessä yhteisössä. Azerbaidžanin yksittäisen väitteen vastaisesti

---

¹⁵¹ Hakalan muistio 19.4.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁵² Hakalan muistio 25.4.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁵³ Nybergin muistio 22.5.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁵⁴ Nybergin muistio 12.6.1996. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹⁵⁵ Nyberg muistio 2.5.1996. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹⁵⁶ Nybergin muistio 22.5.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

Suomen puolueellisuuden ei tosin voida väittää vuoden 1995 EU-jäsenyyden myötä kallistuneen ainakaan Venäjän suuntaan.

Suomen toimijuuden etujen ja haasteiden lomassa Suomen motivaatio ryhtyä Minskin ryhmän toiseksi puheenjohtajaksi on oleellinen kysymys. Talvitien mukaan Suomen mukaan lähtemistä ajoi erityisesti Nyberg, kun hän itse taas suhtautui alkuun varauksella: Suomi sekaantuisi pahimmassa tapauksessa johonkin, mihin ei halua sotkeutua.¹⁵⁷ Kuitenkin korostuva motivaatio ryhtyä yhteispuheenjohtajaksi on sen tuoma tiivis yhteistyö Venäjän kanssa, joka nähdään arvokkaana keinona pysyä perillä suurvaltanaapurin politiikasta. Tätä havainnollistaa Hakalan kirjaus keväällä 1995:

”Talvitie esitteli Suomen osapuolen periaatepaperin todeten sen toimivan myös vastauksena kysymykseen, miksi Suomi on ottanut vastaan sille tarjotun yhteispuheenjohtajuuden. Tarkoituksena oli kuitenkin samalla herättää keskustelu Venäjän Kaukasian-politiikasta ja esittää vastavuoroinen kysymys heidän intresseistään Minskin prosessissa.”¹⁵⁸

Venäjän toiminnan tarkkailu ei luonnollisesti jäänyt ainoaksi motiiviksi, ja esimerkiksi lehdistölle annettu tiedote korostaa ennen kaikkea alueen vakautta ja Etyjin uskottavuutta:

”Rauhan aikaansaaminen on alueen vakautta lisäävä tekijä ja tämä, samoin kuin rauhanturvaoperaation aikaansaaminen, ovat tärkeitä ETY-järjestön uskottavuuteen liittyviä tekijöitä.”¹⁵⁹

Rauhan aikaansaaminen alueella on siinä määrin itsestään selvä peruste toiminnalle, ettei sitä juurikaan muualla raportoinnissa edes korosteta. Kyynisimmän tulkinnan mukaan se olisi motivaationa Suomelle vasta Venäjän toiminnan tarkkailun ja Etyjin uskottavuuden jälkeen – eihän Suomella ole alueella mitään intressejä, siihen ei kohdistu ulkopolitiikkaa eikä tapahtumat heijastu sisäpolitiikkaan. Toisaalta rauhan edistäminen on Suomen kaltaiselle pienelle valtiolle mahdollisuus vaikuttaa rauhanomaisesti kansainvälisiin asioihin, sillä kansainvälinen turvallisuus ja vakaus ovat ulkopolitiikalle merkittäviä kysymyksiä. Perinteisen valtioiden välisen ja esimerkiksi kansainvälisiin järjestöihin keskittyvän ulkopolitiikan lähestymisen lisäksi ulkopolitiikkaa voidaan hoitaa

---

¹⁵⁷ Talvitien haastattelu 11.1.2022.

¹⁵⁸ Hakalan muistio 25.4.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁵⁹ Ylävuon lehdistölle antama taustamuistio, 14.2.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

edistämällä turvallisuutta ja vakautta rauhavälityksen keinoilla, joka lisäksi luo maakuva.¹⁶⁰ Vaikka rauhavälitys ei suoraan näkynyt ulkopoliitikassa vielä 1990-luvulla, voidaan Suomen toimintaa Minskin prosessissa hyvin pitää jatkumona jo Kyproksen kriisistä 1960-luvulla alkaneessa rauhavälityksperinteessä. Rauhan edistämällä voidaan siis nähdä niin itseis- kuin välinearvoa, joka ei vaadi laajempaa perustelua raportoinnissa.

Venäjän toimintaan ja yhteistyöhön sen kanssa sekä Etyjin uskottavuuteen Minskin prosessin onnistuessa viitataan sen sijaan useasti. Etyjin uskottavuus on raportoinnin perusteella selvästi Suomelle tärkeä teema, joka mainitaan useasti eri yhteyksissä. Teeman korostamisen voisi yhdistää Suomen yleiseen suhtautumiseen Etyjiin. Ety-järjestön alkusysäys Ety-konferenssi vuonna 1975 oli sellaisenaan jo presidentti Kekkoselle tärkeä, koska onnistuessaan sen nähtiin vahvistavan mielikuvaa kylmän sodan aikaisesta Suomesta tasapuolisena ja puolueettomana valtiona. Koska Suomi on ollut liikkeelle paneva voima Ety-konferenssissa, koko prosessi sen jälkeenkin voidaan tulkita merkitsevän Suomelle sen aseman vahvistumista kansainvälisissä suhteissa ja lujittumista Euroopan demokraattiseen perinteeseen.¹⁶¹ Arvopohjan lisäksi Etyjiä voi pitää silläkin perusteella Suomelle tärkeänä viitekehyksenä, että se käsittää myös Venäjän osana Euroopan turvallisuutta.

”Tässä on Suomen Minskin puheenjohtajuuden haaste ja mahdollisuus. Toimia hyvässä, avoimessa ja rakentavassa yhteistyössä Venäjän kanssa EU-jäsenmaana ja maana, joka kaikissa käänteissä varmistaa muiden Minskin ryhmän maiden tuen. Myös konfliktin osapuoliin päin kysymys on uskottavuudesta. Sen sijaan, että Suomi aina ja joka paikassa pyrki tuplaamaan Venäjän ja kiistelisi siitä, kumpi puheenjohtaja kulkee ensimmäisenä ovesta tai kiittää ruuasta, Suomi on osapuolten suureksi hämmästykseksi löytänyt tyylin, joka korostaa yhteispuheenjohtajien välistä luottamusta.”¹⁶²

Vaikutus suhteisiin Venäjän kanssa on sekä merkittävä motivaatio ryhtyä prosessiin että asia, johon tulee suhtautua vakavuudella. Etyj ja EU ovat Suomelle tärkeät viitekehykset ja toiminnan tukipilarit, mutta ennen kaikkea läpi raportoinnin korostuu yhteistyö Venäjän kanssa: miten yhteistyö vaikuttaa kahdenvälisiin suhteisiin, miten se heijastuu Minskin prosessiin ja Etyjiin, miten siitä voidaan hyötyä ja miten se voi olla haitaksi. Suomen yhteistyö Venäjän kanssa nousee esille merkittävänä teemana

---

¹⁶⁰ Forsberg & Vaahtoranta 1993, 19; Lindgren 2018, 118; Palosaari 2013, 16.

¹⁶¹ Iloniemi 2005, 33–34.

¹⁶² Talvitie/Nyberg Washingtonista 19.10.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

läpi Suomen toimikauden ja siihen kiteytyy paljon Suomen oman toiminnan perusteita, kuten yllä esitetty lainaus osoittaa.

3.3 ”Erinomaisen vaativa haaste” – yhteistyö Venäjän kanssa

”[Perusedellytys] on, että Minskin prosessin toinen yhteispuheenjohtaja pärjää venäläisten kanssa. Pärjääminen ei suinkaan tarkoita sitä, että me esitämme maksimalistisia vaatimuksia ja yritämme joka käännteessä osoittaa, että Venäjä on väärässä. Päinvastoin, pärjääminen edellyttää toimivan yhteistyön aikaansaamista, jonka puitteissa Venäjä myöntää ja hyväksyy toisen yhteispuheenjohtajan oikeuden toimia.”¹⁶³

Vaikka Suomen valmius toimia yhteistyössä Venäjän kanssa nähtiin hyvänä, tämä ei missään nimessä tarkoittanut, etteikö yhteistyö esiintynyt aika ajoin suorastaan vaikeana. Haasteet yhteistyössä liittyivät erityisesti Venäjän alueellisiin intresseihin, joita se yritti edistää vuoroin Minskin ryhmän puitteissa ja vuoroin muita reittejä pitkin. Suomen tehtävänä nähtiin yhteensovittaa Venäjän toiminta Minskin prosessiin.

Suomen toimikauden alku vuonna 1995 korostaa Venäjän kanssa toimimisen haasteita, kun taas vuoden loppupuolella yhteistyön sujumiseen ei suoraan viitata juuri ollenkaan, mistä voinee päätellä sen sujuneen ilman suurempia ristiriitoja. Vielä Ruotsin puheenjohtajuuden aikana Venäjä toteutti useita kahdenvälisiä neuvotteluja konfliktialueella Minskin prosessin rinnalla. Talvitie kuvaa Ruotsin ja Venäjän välistä yhteistyötä muutenkin kilpailullisemmaksi, mitä se ei ollut Suomen kanssa.¹⁶⁴ Venäjän toiminnan sovittaminen Minskin prosessiin oli avainkysymys Suomelle, kun se aloitti yhteistyön Ruotsin tilalla. Tähän liittyen raportoinnissa on erityisesti vuoden 1995 aikana paljon mainintoja Nybergin venäläisen aisapari Kazimirovin matkoista konfliktialueella ”kansallinen hattu päässä”¹⁶⁵. Venäjä vaikuttaa ikään kuin kokeilleen rajojaan asian suhteen heti Suomen aloitettua Minskin prosessissa. Nyberg kuvaa ensimmäisiä yhteispuheenjohtajien välisiä keskusteluja Suomen tulikasteeksi, jossa Venäjän edustajat yrittivät kuin sivulauseessa saada luvan matkustaa konfliktialueelle yksin. Kun Suomen tehtäväksi nähtiin sovittaa Venäjän toiminta Minskin

---

¹⁶³ Nybergin muistio 22.5.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁶⁴ Talvitien haastattelu 11.1.2022.

¹⁶⁵ Hakalan muistio 14.6.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM; Nybergin muistio 15.6.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

prosessiin, myöntymisen Venäjän kahdenvälisiin matkoihin luistaisi yhteispuheenjohtajuuden pois Suomen käsistä¹⁶⁶.

Venäjän toiminta saa kuitenkin alun epäilysten jälkeen suomalaisilta osakseen ymmärrystä. Tavoite toiminnan hillitsemisestä ja sitomisesta Minskin prosessiin ei tosin jää pois. Kazimirovin ”sooloilut”, joksi Talvitie ja Nyberg niitä useasti kutsuivat, nähtiin kuitenkin tavoitteiltaan todellisiksi välitysyriytyksiksi, jotka eivät olisi ongelma, kunhan niistä sovittiin yhteispuheenjohtajien kesken.¹⁶⁷ Venäjällä katsottiin myös olevan omat sisäpoliittiset syynsä vierailualueella ilman Minskin ryhmää, sen lisäksi, että se hoitaa vierailulla kahdenvälisiä suhteitaan. Talvitie mainitsee, että molemmilla puheenjohtajille tulisikin olla tähän mahdollisuus, kunhan siitä on yhdessä sovittu. Suomella kuitenkin ei ole alueelle samanlaisia sisäpoliittisia intressejä (jos niitä on ollenkaan). Myös ulkosuhteiden hoitaminen alueella ei ole prioriteetti. Venäjällä sen sijaan tunnustetaan olevan alueelle selvät intressit, joita se pyrkii edistämään sekä Minskin ryhmän kautta että ilman. Venäjän raportoidaan myös itse suoraan myöntävän, että sen intressit ja toiminta alueella ovat historiallisista ja maantieteellisistä syistä suurempia kuin muilla alueilla.¹⁶⁸

Toimikauden alun haasteiden jälkeen Suomen ja Venäjän yhteistyön todetaan sujuneen hyvin. Talvitien mukaan yhteispuheenjohtajien yhteistyö oli sujuvaa ja välit hyvät, jopa ystävälliset, olihan molemmilla loppujen lopuksi tavoitteena löytää ratkaisu konfliktiin. Suomen tavoitteena alusta asti oli tehdä tiivistä yhteistyötä ja toimia nimenomaisesti Minskin ryhmän kautta, kun taas Venäjä havaitsi, että se pystyi edistämään asiaansa yhtäläillä yhteistyön kautta¹⁶⁹. Nybergin toteamus siitä, että yhteispuheenjohtajana ”pärjääminen edellyttää toimivan yhteistyön aikaansaamista, jonka puitteissa Venäjä myöntää ja hyväksyy toisen yhteispuheenjohtajan oikeuden toimia”¹⁷⁰, vaikuttaa onnistuneen. Vuoden 1996 alkuun mennessä Venäjän ”sooloilut” olivat pääosin loppuneet, eivätkä ongelmat Minskin prosessin etenemisessä liittyneet ainakaan yhteispuheenjohtajien väliseen yhteistyöhön. Suomi vaikutti pärjäävän Venäjän kanssa, mutta laajemmassa mielessä Minskin ryhmän kannalta Venäjä ei missään vaiheessa ollut ongelmaton toimija.

---

¹⁶⁶ Nybergin muistio 25.4.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁶⁷ Talvitien haastattelu 11.1.2022.

¹⁶⁸ Talvitien muistio 19.6.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM; Talvitie Moskovasta 13.1.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UMA; Michelssonin muistio 16.1.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM; Michelssonin muistio 17.1.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁶⁹ Talvitien haastattelu 11.1.2022.

¹⁷⁰ Nybergin muistio 22.5.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

Yhteispuheenjohtajien välinen yhteistyö vaikutti nimittäin muuttuneen sujuvaksi ja tavoitteiltaan yhteneväksi vuoden 1995 aikana, mutta Venäjän ja muiden ulkopuolisten maiden toiminnan sovittaminen Minskin prosessiin tuotti edelleen ongelman Suomen näkökulmasta. Venäjän toimintaan ja tavoitteisiin ei suhtauduttu täysin varauksettomasti, vaikka samalla tuotiin esille, että Venäjä on myöntänyt tarvitsevansa Minskin ryhmää ja että ratkaisu kriisiin löytyisi vain puheenjohtajamaiden yhteistyöllä. Tämä nimittäin ei kuitenkaan tarkoita, etteikö Venäjällä olisi muita intressejä alueella. Suomalaiset, huolimatta hyvän yhteistyön esille tuomisesta, tiedostavat tämän selvästi ja erityisesti alkuvuonna 1996 se muodostaa merkittävimmän kysymysmerkin Minskin prosessille. Sekä Venäjä että Yhdysvallat aktivoituivat Vuoristo-Karabahin konfliktia kohtaan Minskin prosessin ulkopuolella alkuvuodesta 1996, mikä johti muun muassa vuoden 1995 kaltaisiin Venäjän ”sooloiluihin”.

”Venäläisten ‘Alleingang’ sekoittaa taas sopivasti korttipakkaa – ainakin hetkeksi aikaa. On kuitenkin selvää, että kyse on vain [--] muka-toiminnasta. Venäläiset ovatkin meille myöntäneet, että [konfliktin ratkaisu] syntyy vain yhteispuheenjohtajien jo osapuolille esittämien ja vielä hiomista vailla olevien ratkaisuelementtien pohjalta. [--] Jerevaniin pikaisesti tänään matkustanut Kazimirov väitti kaiken tapahtuvan Minskin prosessin puitteissa. – Niin tai näin hän joka tapauksessa on jälleen saanut muut Minskin ryhmän maat varuilleen.”¹⁷¹

Vaikka Venäjän toimintaan suhtaudutaan taas huolestuneena, toisaalta luotetaan siihen, ettei se voi pärjätä yksin, vaan tarvitsee rauhanvälitykseen muita. Suomen kannalta tämä ei kuitenkaan ole yksioikoinen ratkaisu, sen pyrkiessä sovittamaan eri raiteilla samanaikaisesti kulkevat ratkaisuesitykset Minskin prosessiin:

”[Sovitellakseen konfliktia, Venäjä] tarvitsee Minskin ryhmän – tai ainakin Yhdysvaltain – tukea. Venäjän ja Yhdysvaltain yhteisoperaatio asettaisi myös Suomen vaikeaan asemaan. Suomella on jo riittävästi tekemistä Venäjän lisääntyneen aktiviteetin sovittamisessa Minskin prosessiin.”¹⁷²

Puheenjohtajien yhteistyö oli ehkä vuoden 1995 aikana saatu toimivaksi, mutta vuonna 1996 esillä oli edelleen ongelma Venäjän toiminnan sovittamisesta Minskin prosessiin, josta ei oltu päästy siis juurikaan eteenpäin. Tämä korostaa ennen kaikkea Etelä-Kaukasian merkitystä kansainvälisesti.

---

¹⁷¹ Hakalan muistio 24.1.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁷² Talvitien muistio 6.2.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

Vaikka Suomen yhteistyö Venäjän kanssa oli pääsääntöisesti hyvää, törmättiin rauhanvälityksessä jatkuvasti laajempaan ja monimutkaiseen kysymykseen intresseistä, vaikutuspiireistä ja geopolitiikasta. Niiden myötä esiin ei nouse vain Venäjän intressit, vaan myös Turkin, Iranin ja Yhdysvaltojen.

3.4 Suuri peli Kaukasiassa – geopolitiikan vaikutus rauhan löytymiseen

”Helmut Schmidtä mukaillen, -- Kaukasiassa voi saavuttaa paljon Venäjän kanssa, mutta vähän Venäjää vastaan.”¹⁷³

Kuten YK:n ohjeet onnistuneeseen välitystoimintaan vaativat, myös alueelliset toimijat otetaan jatkuvasti raportoinnissa huomioon. Osapuolten luottamus välittäjiin ja alueellisiin toimijoihin sen sijaan korostuu ulkopuolisten intressien kautta. Itseasiassa, koko välitystoiminta Vuoristo-Karabahin tapauksessa kiertää jatkuvasti kehää näiden teemojen ympärillä. Pelkästään eri maista tulleiden välitysyriyten määrä vuodesta 1992 alkaen kertoo siitä, että Vuoristo-Karabahin konflikti kiinnosti jossain määrin kaikkia alueelle suuntautuneita valtioita, ja kansainvälisten järjestöjenkin puitteissa tämä tiedostettiin. Välitystoimintaa monimutkaistaa siis entisestään se, ettei se voi keskittyä puhtaasti konfliktin osapuoliin. Varsin tarkka esimerkki tästä on YK:n edustustosta jo keväällä 1992 saapunut raportti, jossa viitataan siihen, että Etykin on otettava erityisesti Iran huomioon, jottei tämä yritä sabotoida muiden välitysyriyksiä jäädessään ulkopuolelle¹⁷⁴. Tämän, niin kutsutuksi suureksi peliksi viitatus asetelman yhteydessä tullaan huomaamaan useita laajempia kylmän sodan jälkeisiä kysymyksiä ja niiden vaikutuksia Vuoristo-Karabahin rauhanneuvotteluihin. Sekä alueellinen tilanne, alueesta kiinnostuneiden valtioiden oma ulkopolitiikka ja laajempi kansainvälinen tilanne ovat vahvasti läsnä rauhanneuvotteluiden taustalla.

”Kyseessä on historiallinen ’grand game’ – Venäjä, Turkki ja Persia”¹⁷⁵, toteaa Nyberg. Historiallinen *grand game*¹⁷⁶, suuri peli, viittaa alun perin 1800-luvun Venäjän ja Iso-Britannian kilpailuun

---

¹⁷³ Nybergin muistio 5.12.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM; alkuperäisessä toteamuksessa ”Euroopassa voi saavuttaa paljon Ranskan kanssa, mutta vähän Ranskaa vastaan”.

¹⁷⁴ Patokallio YK-edustustosta New Yorkista 21.3.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹⁷⁵ Nybergin muistio 2.3.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁷⁶ Alkuperäinen termi englanniksi on *great game*, mutta on kuitenkin hyvin ilmeistä, että Nyberg tarkoittaa juuri tätä, vaikka käyttämänsä sana (*grand game*) on eri. Suureen peliin viittasi ensimmäisenä brittidiplomaatti Arthur Conolly vuonna 1840, ja sen teki tunnetuksi kirjailija Rudyard Kipling; Kipling 1901.

vaikutusvallasta Afganistanissa ja Keski-Aasiassa. 1990-luvun Etelä-Kaukasiassa tavoitteet ja asetelmat kuvataan samanlaisina, ainoastaan pelaajat ovat hieman muuttuneet. Venäjän kilpakumppanina kuvataan nyt olevan ennen kaikkea Turkki ja Iran. Jo Vuoristo-Karabahin nimi kuvastaa mielenkiintoisella tavalla näiden maiden yhteentuloa alueella. Suomen kielen Vuoristo-Karabah tulee venäjänkielisestä nimestä alueelle *Nagornij Karabah* (Нагорный Карабах), kirjaimellisesti vuoristoinen Karabah. Karabah sen sijaan tulee turkin sanasta *kara* ja persian sanasta *bag*, usein kääntyen mustaksi puutarhaksi.¹⁷⁷ Venäjä, Turkki ja Iran ovat alueella läsnä jo sen nimessä. Näiden maiden lisäksi näkymättömäksi ei jää myöskään länsimaiden, kuten Yhdysvaltojen, rooli. Suomalaisten raportointi ei suoraan korosta länsimailla olevan intressejä Vuoristo-Karabahin konfliktissa kuten tehdään Venäjän, Turkin ja Iranin kohdalla, mutta muista maista välitetyissä tulkinnoissa myös länsimaiset intressit nousevat esille. Länsimaat eivät myöskään ole yhtenäinen rintama, vaan esimerkiksi Yhdysvaltojen arviot ja toiminta saa suomalaisilta ajoittain suoraa kritiikkiä. Oleellista on myös tulkintojen kirjo: yhden maan arvio toisen maan politiikasta esittää sekä tulkinnan toisesta että paljastaa sen omaa suhtautumista ja intressejä.

Venäjä esitetään tässäkin yhteydessä merkittävimmäksi tekijäksi niin alueella kuin raportoinnissa. Venäjän jopa ylivertaisiksi arvioidut tiedot ja kokemus Etelä-Kaukasiasta vaikuttivat osoitetusti Suomen yhteistyöhön Venäjän kanssa, mutta yhtäläillä ne vaikuttavat arvioihin Venäjän pyrkimyksiin alueella. Venäjän politiikkaan viitataan useasti ylivalta-yrityksillä: Turkin arvion mukaan kyseessä on ”tsaarinajan politiikan” omaksuminen ja Yhdysvaltojen mukaan ”neuvostoimperiumin palautusyritys”¹⁷⁸. Vertauskuvien eroista huolimatta arviot ovat samankaltaiset ja päämääriltään samat. Suomalaiset eivät itsekään kiellä arvioita, vaikka viittaavatkin Venäjän tavoitteisiin hieman neutraalimmin: Etelä-Kaukasia on Venäjän lähiulkomaa, jossa Venäjällä on tavoitteena kasvattaa vaikutusvaltaansa¹⁷⁹. Nybergin mukaan Venäjä ei kuitenkaan toimi niin suunnitelmallisesti kuin Turkin tai Yhdysvaltojen arvioista voisi käsittää, vaan toiminta on lähinnä vaistonvaraista¹⁸⁰. Vastaavasti Nybergin arvio Venäjän keinoista toteuttaa vaikutusvaltaansa eroaa esimerkiksi Yhdysvalloista välitetystä arviosta. Sen mukaan Venäjän

---

¹⁷⁷ Coene 2010, 145; de Waal 2013, 8.

¹⁷⁸ Kauppi Ankarasta 30.6.1993. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UMA; Nyberg Wienin Etjy-edustustosta 8.9.1993. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹⁷⁹ Nybergin muistio 2.3.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM; Nybergin muistio 10.5.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁸⁰ Nybergin muistio 10.5.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

tavoitteena on pakottaa konfliktin osapuolet rauhaan omilla ehdoillaan, jolloin se todistaa, että vain se pystyy takaamaan rauhan ja stabiiliteetin lähiulkomaillaan.

Venäjän kiinnostus sekä panostus alueeseen esittäytyy johdonmukaisesti suurena, eikä kukaan kiellä Venäjän intressejä alueella. Arviot Venäjän keinoista toteuttaa tavoitteitaan vaihtelevat kuitenkin riippuen arvion esittäjästä. Suomalaisten tulkinnan mukaan Venäjä pyrkii toisaalta takaamaan ja kasvattamaan vaikutusvaltaansa Etelä-Kaukasiassa, mutta toisaalta tavoittelee myös vakautta. Esimerkiksi Ranskan arvio Venäjän tavoitteista sen sijaan on ”kyyninen ellei peräti alistunut”: sen mukaan Venäjällä ei välttämättä olekaan intressiä ratkaista entisen Neuvostoliiton alueen kriisejä, koska ne ovat pysyneet paikallisina ja mahdollistavat Venäjälle osapuolten peluuttamisen toisiaan vastaan.¹⁸¹ Venäjän raportoidaan kuitenkin erityisesti vuoden vaihteessa 1995–1996 korostavan useaan otteeseen Minskin prosessia. Suomalaisten raporteista saa kuvan, että Venäjä pyrki edistämään konfliktin ratkaisua juuri Etyjin puitteissa¹⁸². Suomalaisten suhtautuminen Venäjään on raportoinnin perusteella mielenkiintoista, sillä toisaalta arvioit ovat ymmärtäväisiä ja tyrmäävät usein muut kyynisimmät tulkinnat, mutta toisaalta tulkinnoissa on aina pieni varauksellisuuden sävy, jota kuvastavat nämä hieman eri yhteyksissä esitetyt kommentit:

”Onko Venäjä valmis ratkaisuun, joka käytännössä merkitsee huomattavia rajoituksia sen etupiirijatteluun? Tällainen lopputulos sivuasi jo Suomen kansallisia etuja. Rajoittaisiko Venäjä vapaaehtoisesti rooliansa Etelä-Kaukasiassa, jotta kansainvälinen organisaatio, Etyj voisi auttaa Venäjää sammuttamaan sen takapihalla roihuavan sitkeän pensaspalon?”¹⁸³

”Moskovan taktiikka on selkeä: samalla kun se pyrkii länsimaille osoittamaan halukkuutensa ja kykynsä yhteistyöhön alueella toimivien kansainvälisten järjestöjen kanssa, se yrittää kaikin keinoin pelata muut ulos laudalta.”¹⁸⁴

Huomion arvoista on, että tulkinnat Venäjän toiminnasta ja intresseistä eivät perustu vain Vuoristo-Karabahin konfliktiin. Venäjä kävi Tšetšeniassa, Pohjois-Kaukasiassa vuosien 1994–1996 ja 1999–2009 aikana kaksi veristä, kallista ja epäsuosittua sotaa, joilla on arvioitu olleen merkittävä vaikutus Venäjän alueelliseen politiikkaan koko Kaukasiassa, myös Etelä-Kaukasian itsenäisiä valtioita

---

¹⁸¹ Nybergin muistio 10.5.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁸² Esim. Nybergin muistio 3.7.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁸³ Talvitie/Nyberg Washingtonista 10.10.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁸⁴ Hakala muistio 6.9.1996. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

kohtaan¹⁸⁵. Ensimmäinen Tšetšenian sota oli käynnissä Suomen Minskin ryhmän puheenjohtajuuden aikaan, ja myös raportoinnissa todetaan sodalla olleen merkittävä vaikutus Venäjän toimintaan. Vaikean sodan raportoidaan heikentävän Venäjän vaikutusvaltaa myös Vuoristo-Karabahin konfliktissa sekä rajoittavan sen mahdollisuutta toimia aktiivisesti muuten kuin Minskin prosessin kautta. Hakala toteaa tässä yhteydessä, että ”Kaukasian konfliktit ovat tunnetusti toisistaan riippuvaisia”¹⁸⁶, mikä viittaa erityisesti Venäjän rooliin niissä. Tšetšenian sodan arvioidaan vaikuttavan sekä suoraan Venäjän toimintakykyyn Vuoristo-Karabahin konfliktissa ja sen rauhanvälityksessä, mutta se vaikuttaa myös laajemmassa mittakaavassa Venäjän politiikkaan.

”Kun Venäjä aiemmin toimi tarpeen mukaan pyromaanina tai palosotilaana ei konfliktien ratkaisemisen lykkääminen enää vastaa Venäjän etuja. Abhasia ja Tshetshenia ovat tehokkaasti eristäneet Venäjän Kaukasus-vuorten pääharjanteen takana sijaitsevasta Etelä-Kaukasiasta. Venäjän intressit liittyvät myös öljyputkistoon.”¹⁸⁷

Siinä missä Venäjän intressit korostuvat erityisesti sen ulkopoliittikan ja vaikutusvallan tavoittelun kautta, energioresurssit ja niihin liittyvät intressit havainnollistavat laajemmin alueellisten toimijoiden motiiveja. Tämä on huomion arvoista myös raportoinnissa. Öljy on vaikuttanut Etelä-Kaukasiassa erityisesti Azerbaidžanin kehitykseen ja on myös alueen geopoliittisen merkityksen takana. Niin Turkki kuin kansainväliset öljy-yhtiöt hyötyisivät suoraan Vuoristo-Karabahin konfliktin rauhoittumisesta: rauha alueella mahdollistaisi öljyn kuljettamisen suoraan Kaspianmereltä Azerbaidžanin ja Armenian läpi Turkkiin ja sieltä eteenpäin. Tämä olisi myös lännelle eduksi, sillä Kaspianmeren alue muodostaa sille tärkeän ”non-Persian Gulf” energianlähteen.¹⁸⁸ Toisaalta raportoinnissa korostetaan Venäjällä olevan öljyn suhteen lähes päinvastaisia toiveita: sen intressinä on estää Azerbaidžanin kehittyminen öljyn avulla Venäjältä riippumattomaksi. Venäjän vaikutusvalta tässä suhteessa pienenesi merkittävästi, mikäli konflikti helpottaisi öljyn kuljetusta ja Turkin vaikutusvalta alueella kasvaisi¹⁸⁹.

---

¹⁸⁵ Suchkov 2018, 313.

¹⁸⁶ Hakala muistio 6.9.1996. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹⁸⁷ Nyberg Etyj-edustustosta Wienistä 29.11.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁸⁸ Jyrkänkallion muistio 14.3.1993. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UMA; Nybergin muistio 3.7.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁸⁹ Nybergin muistio 2.3.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM; Nybergin muistio 28.8.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

Turkin merkitys ja intressit alueella korostuvat suomalaisten mukaan erityisesti öljyn kautta. Sen vaikutusvallan kasvusta ovat huolissaan erityisesti Venäjä ja Iran, ja suomalaiset raportoivat molempien maiden huolista aika ajoin. ”Ottomaanisen Turkin” syntyminen, eli Turkin vaikutusvallan kasvu ja läheisemmät yhteydet Azerbaidžaniin, olisi Iranille ja Venäjälle epämieluisin vaihtoehto.¹⁹⁰ Suomalaiset viittaavat erityisesti Venäjän intressinä olevan Turkin yhteyksien estämisen muihin turkinsukuisiin Kaukasian ja Keski-Aasian maihin¹⁹¹. Poliitikalla olisi tällöin hyvin paljon samaa kuin Neuvostoliiton politiikassa vuosikymmeniä aikaisemmin, jonka mukaan nykyiset rajatkin ovat syntyneet – juuri estämään Azerbaidžanin ja Turkin rajanaapuruuden. Asetelmaa kuvastaa myös Turkin oma suhtautuminen, sillä sen osoitetaan olevan yhtäläillä huolissaan Venäjän toiminnasta ja vaikutusvallan kasvusta. Turkin välitetään ajoittain myös osoittavan länsimaille kritiikkiä siitä, että Venäjää ei sidota tarpeeksi Minskin prosessiin ja että EU-maat pitäisivät Vuoristo-Karabahin konfliktia ”toisen luokan konfliktina”¹⁹².

Länsimaiden kannalta Venäjälle tasapainottavan voiman löytyminen on monessa raportissa avainkysymys, vaikka suomalaisten mukaan tulkinnat aika ajoin eroavat toisistaan¹⁹³. Erilaiset länsimaiset tulkinnat, joihin jo esitetyt suomalaistenkin korostamat teemat perustuvat, näkyvät raportoinnissa koko tutkimuksen aikajakson ajan. Länsimaisia intressejä alueella ei kuitenkaan korosteta lainkaan, lukuun ottamatta korkeintaan toteamusta Ranskan armenialaisvähemmistöstä, jonka myötä konfliktiin kohdistuu kiinnostusta¹⁹⁴. Konfliktiin liittyvät huolet länsimaista ovat kytköksissä eritoten Venäjään, sen etupiirivaatimukseen ja kykyyn toteuttaa niitä. Asetelma kuvataan olevan selkeä niin Venäjälle kuin länsimaillekin, sillä juuri tähän kytkeytyy huoli Minskin prosessin mahdollisuuksista toimia vastapainona Venäjän toimille.

Yhdysvallat sen sijaan nousee raportoinnissa vuoden 1995 lopulla selvästi yhdeksi intressimaaksi. Vielä vuoden alussa Nyberg raportoi Yhdysvaltojen heikosta sitoutumisesta ja kiinnostuksesta Vuoristo-Karabahia kohtaan¹⁹⁵. Myöskään tätä ennen Yhdysvallat ei juurikaan näy raportoinnissa. Yhdysvallat esitti kuitenkin vuoden 1995 lopulla Minskin prosessista irrallaan olevan

---

¹⁹⁰ Ks. esim. Erikson Ankarasta 13.8.1993. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹⁹¹ Ks. esim. Kauppi Ankarasta, 16.3.1993. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹⁹² Hakalan muistio 12.6.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁹³ Ks. esim. Nybergin muistio 3.7.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁹⁴ Ks. esim. Happosen muistio 22.4.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

¹⁹⁵ Nyberg Etyj-edustustosta Wienistä 1.3.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

sovitteluesityksen, jonka jälkeen Venäjän toiminnan sovittamisen lisäksi Suomen selkeänä huolena oli myös Yhdysvaltojen toiminnan sovittaminen sekä sen mahdollisuus kannustaa Venäjää toimimaan jälleen itsenäisesti konfliktin sovittelussa. Venäjän toiminta koetaan juuri saaduksi sidottua Minskin prosessiin ja vaikka Yhdysvaltojen panostus konfliktin ratkaisuun toivotetaan tervetulleeksi, sen pelätään myös vaarantavan laajempaa jo käynnissä olevaa prosessia¹⁹⁶. Suomalaiset korostavat myös vuodenvaihteessa 1995–1996 paljon Minskin ryhmän asemaa ratkaisun löytämisessä, mikä vaikuttaa selvältä huolelta siitä, että prosessi on jälleen kerran vaarassa luisua pois Etijiltä – tällä kertaa Yhdysvaltojen takia. Minskin ryhmää korostetaan edelleen Venäjän ja Yhdysvaltojen osoittaessa halukkuutta yhteistyöhön. Vaikka kyseessä ei olisikaan näiden kahden kilpajuoksu, Suomen kannalta toiminta halutaan silti Minskin prosessin puitteisiin.

Suomalaiset epäilevät, että lisääntynyt aktiivisuus sekä Venäjän että Yhdysvaltojen osalta liittyy molemmissa maissa lähestyviin presidentinvaaleihin¹⁹⁷. Menestys konfliktin sovittelussa toisi tulkinnan mukaan hyötyä molemmille istuville presidenteille Clintonille Yhdysvalloissa ja Jeltsinille Venäjällä. Vastakkaisesta syytä vuoden alussa Yhdysvaltojen sanottiin ottaen osaa varoen konfliktin sovitteluun, koska osallistuminen siihen ei toisi suoraan hyötyä presidentille, eikä siihen kohdistu samanlaista huomiota kuin Tšetšeniaan¹⁹⁸. Vajaa vuotta myöhemmin tilanne nähtiin selvästi erilaisena, sillä sovittelun tuoman hyvän julkisuuden lisäksi Yhdysvaltojen kiinnostuksen takana tulkitaan varsin suoraan olevan kiinnostus öljystä ja vaikutusvaltainen Armenian diaspora (joka luonnollisesti on potentiaalinen äänestäjäkunta). Toisin kuin muiden valtioiden kohdalla, Venäjän etupiirijattelun tyrmääminen on suomalaisten mukaan Yhdysvalloille toissijaista ja lähinnä hyvä lisä onnistuneelle öljypolitiikalle¹⁹⁹.

Sen lisäksi, että Suomen toimintaa rauhanvälittäjänä ohjasi konfliktin yksityiskohdat ja välitystoiminnan käytännöt, kansainvälinen tilanne ja kiinnostus Etelä-Kaukasiaan huomioitiin jatkuvasti rauhanvälitystoiminnan taustalla. Öljy, lähialueiden tapahtumat ja muiden maiden kiinnostus alueeseen muodostivat suomalaisten raporttien perusteella monimutkaisimman lähtökohdan rauhanvälitykselle. Raportoinnin perusteella voi todeta myös, että ainoastaan Suomen

---

¹⁹⁶ Talvitie/Nyberg YK-edustustosta New Yorkista 26.10.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁹⁷ Talvitien/Hakalan muistio 6.2.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁹⁸ Nyberg Etjy-edustustosta Wienistä 1.3.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

¹⁹⁹ Talvitie/Nyberg YK-edustustosta New Yorkista 26.10.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM; Talvitien/Hakalan muistio 6.2.19.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

ulkopolitiikka ei ollut 1990-luvun alkupuolella muutoksessa, vaan myös Venäjän ulkopoliitiikka etsi raportoinnin perusteella suuntaansa. Vuoristo-Karabahin rauhanvälitykseen vaikuttaa merkittävästi sen sijainti Etelä-Kaukasiassa, sillä juuri edellä käsiteltyjen valtioiden ulkopoliitiikka näkyy sitä kautta. Vaikka geopolitiikan merkitystä historian tutkimuksessa voi haastaa ja kyseenalaistaa²⁰⁰, suomalaisten raportoinnin perusteella se on merkittävä tekijä Etelä-Kaukasian kohdalla. Vaikka geopolitiikka vaikuttaa rauhanvälitykseen Vuoristo-Karabahissa, raportoinnin perusteella ei silti voi väittää pelkästään maantieteellisen sijainnin määrittelevän yksinään alueen tai sen tapahtumien kehitystä. Painoarvoa on myös ulkosuhteilla, historian kokemuksilla ja niiden käsittelyllä.

3.5 Ei sota, ei rauhaa

”Mitä sitten mahdollinen tilanteen jäätyminen saa aikaan ja kenelle lopulta jää Musta Pekka? Kaukasuksen eteläpuolella uskotaan vakaasti sen jäävän ajan mittaan Moskovalle. Kehityksen pyörän uskotaan menevän kuitenkin eteenpäin – hitaasti mutta varmasti. Taloudelliset ja poliittiset suhteet laajenevat eri puolille, yhtäkkiä Venäjä voi olla tilanteessa, jossa Etelä-Kaukasia on ikään kuin ’vahingossa’ lipumassa sen otteesta. Kaukasian historian valossa sekään ei olisi ensimmäinen kerta.”²⁰¹

Suomalaisten kokonaisarviot Vuoristo-Karabahin kriisin ratkaisemisesta ja rauhan solmimisesta olivat kautta Minskin prosessin ajan varovaisia tai suoran skeptisiä. Tilannetta kuvataan useasti jäätyneeksi – vertaus, jolla viitataan ratkaisua vailla oleviin konflikteihin, jotka eivät kuitenkaan ole myöskään sotatilassa. Suomalaisten korostavat sekä konfliktin sen hetkisen tilanteen että sen tulevaisuuden painottuvan juuri tähän arvioon, vaikka luonnollisesti myös toiveikkuutta pidettiin esillä. Liika pessimismi olisi vienyt merkityksen suomalaisten omalta työltä ja panokselta, mutta käänteentekeviä tai nopeita ratkaisuja ei pidetty kovin mahdollisina. Tutkimukseni viimeinen teema on suomalaisten näkemys rauhanvälityksen mahdollisuuksista, onko rauhan löytyminen mahdollista ja mistä se riippuu.

Jo paljon ennen Suomen puheenjohtajuuden alkua sodan alkuvaiheessa vuonna 1992 raportointi korosti sitä, että Vuoristo-Karabahin rauhanprosessista tulisi pitkä ja vaikea. Jo silloin suomalaisten mukaan pysyvän aselevon sopiminen olisi oleellista pysyvän rauhan kannalta.²⁰² Aselevosta sovittiin

---

²⁰⁰ Wallenius, Essee: Geopolitiikka ei ole tieteellistä. 31.3.2017.

²⁰¹ Hakala muistio 6.9.1996. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

²⁰² Tiilikaisen muistio 22.4.1992. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

vuonna 1994, mutta pysyväksi se ei lopulta jäänyt, eikä kestävää rauhaa ole saatu. Suomi ryhtyi Minskin ryhmän toiseksi puheenjohtajaksi tilanteessa, jossa osapuolet olivat tottuneet tilanteeseen, jossa vallitsi ”vakiintunut aselepo, joka sisältää kyproslaistumisen vaaran”²⁰³, kuten Nyberg siihen viittasi. Viittaus Kyprokseen, saareen, jota on leimannut etniset jännitteet ja konfliktit, kahtiajako ja YK:n lukuisat sovitteluyritykset yli 30 vuoden ajan²⁰⁴ jo Minskin prosessin alkaessa, ei ole optimistinen. Jo lähtötilanne Suomen rauhanvälitykselle oli mahdollisuus jäätyvään konfliktiin, jolle ei ehkä koskaan löydettäisi pysyvää ratkaisua. Nyberg arvioi tilanteen 1990-luvun alkupuoliskolla sopivan Armenialle ja Vuoristo-Karabahille, kun taas Azerbaidžan oli heikko ja tarvitsisi rauhaa. Asetelma ei kuitenkaan olisi Nybergin mukaan pysyvä, vaan paikalleen jääneet neuvottelut hyödyttäisivät Armeniaa ja Vuoristo-Karabahia vain lyhyellä tähtämellä²⁰⁵. Siinä missä tilanteen jonkin asteinen jäätyminen näkyi teemana läpi Suomen toimikauden, sen sijaan se, kuka siitä kulloinkin hyötyi, vaihteli.

Eniten toiveikkuutta rauhanvälitystä kohtaan osoitettiin vuoden 1995 aikana sekä alkuvuodesta 1996 – toisin sanoa suurimman ajan Suomen toimikaudesta. Tilanne muuttui vasta toimikauden loppupuolella, jolloin siirryttiin valmistelemaan myös Suomen irtautumista Minskin ryhmästä. Viittauksen konfliktin jäätymiseen olivat taka-alalla vuoden 1995 aikana, ja vaikka tilannetta ei kuvattu missään nimessä helpoksi tai nopeaksi, rauhan löytymiseen kohdistui suomalaisten mukaan painetta²⁰⁶ ja myös ulkopuolisten maiden, erityisesti Venäjän, intressinä oli edistää ”näköpiirissä olevaa NK-ratkaisua”²⁰⁷. Vastaavasti alkuvuodesta 1996 tilannetta kuvattiin:

”-- Minskin ryhmä työskentelee toivossa, että alkanut vuosi olisi ratkaiseva Vuoristo-Karabahin konfliktin osalta. Vaikka avainkysymykset ovat vielä auki on kuitenkin havaittavissa selvää poliittista tahtoa löytää ratkaisu.”²⁰⁸

Vain muutamaa kuukautta myöhemmin todettiin kuitenkin, ettei prosessi enää edennyt. Raportoinnissa on tämän jälkeen vain viittauksia väliaikaisratkaisuihin, mutta viime kädessä suomalaisten käsitys prosessista on se, ettei ratkaisua ole löydettävissä sen hetkisessä tilanteessa ja

---

²⁰³ Nybergin muistio 2.3.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM; Halonen 1997, 15.

²⁰⁴ Esim. Whittaker 1999, 52–53.

²⁰⁵ Nybergin muistio 2.3.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

²⁰⁶ Esim. Hakalan muistio 18.12.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM; Michelssonin muistio 11.12.95. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

²⁰⁷ Nybergin muistio 3.7.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

²⁰⁸ Michelssonin muistio 17.1.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

neuvottelut ovat umpikujassa.²⁰⁹ Samaan aikaan todettiin myös, että Suomen on tarkoituksen mukaista irrottautua siitä²¹⁰. Minskin prosessin yhteispuheenjohtajuudesta luopuminen on tämän jälkeen merkittävä teema raportoinnissa, lähinnä kuitenkin sen kannalta, kuka seuraa Suomea tehtävässä. Syitä Suomen lähdölle ei korosteta ja ne vaikuttavatkin perustuvan lähinnä sille, ettei Minskin prosessilta koeta enää saavan hyötyä nyt kun neuvotteluiden on todettu jääneen paikoilleen. Lieneekin aiheellista pohtia, paljastuuko tässä viimeistään Suomen alkuperäisenkin motivaatio ryhtyä Minskin ryhmän yhteispuheenjohtajaksi.

Siinä missä Venäjän alkuperäisen motivaation raportoitiin olleen konfliktin ratkaisun edistäminen, vuoden 1996 aikana se oli kääntynyt nimenomaan intressiksi jäädyttää konflikti. Tulkinnaiksi suomalaiset antavat Tšetšenian sodan²¹¹, jonka jo todettiin suomalaisten mukaan muuttaneen Venäjän Kaukasian-politiikkaa merkittävästi. Huomiota raportoinnissa saivat tämän jälkeen arviot konfliktin jääytymisestä ja sen merkityksestä niin yksittäisille valtioille kuin laajemmin tilanteen kehitykselle. Rauhanneuvottelujen jumiutuminen vaikutti suomalaisten arvioiden mukaan myös Etyjin rooliin:

"Pitäytymällä edelleen ääripositioissaan osapuolet osoittavat haluttomuutensa pikaiseen ratkaisuun. Samalla he riskeeraavat koko Etyjin mielenkiinnon; NK ei yhtäkkiä olekaan mikään testi Etyjille vaan päinvastoin – osapuolet tarvitsevat Etyjiä. Siis mikäli eivät halua jäädä pölyn laskeuduttua sopimaan asioista Venäjän kanssa. Vai haluavatko?"²¹²

Suomen aloittaessa Minskin ryhmän yhteispuheenjohtajana Vuoristo-Karabahin eteen tehty rauhanvälitys oli vielä ollut uskottavuuskysymys Etyjille. Yllä oleva lainaus kuitenkin viittaa asetelman muuttumiseen. Suomi vaikutti saaneen toimikautensa aikana Minskin ryhmän toiminnan sujuvaksi ja yhteistyö Venäjän kanssa oli hyvää, mutta osapuolet eivät suostuneet kompromisseihin eikä tilanne rauhanvälittäjien toiminnasta huolimatta edennyt. Suomalaisten arvio kiinnittyi tällöin Venäjään, sillä asetelma oli tavallaan palannut lähtötilanteeseen. Suomen tullessa Minskin ryhmän puheenjohtajaksi Venäjän pariin, huomio kiinnittyi siihen, saadaanko Venäjän toiminta sidotuksi Etyjiin. Niin länsimaat, Turkki kuin konfliktin osapuoletkaan eivät halunneet Venäjän saavan

---

²⁰⁹ Lyra Moskovasta 24.10.1996. Vuoristo-Karabahin tilanne, 21.50 AZE, UM.

²¹⁰ Esim. Talvitie Etyj-edustustosta Wienistä 6.3.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

²¹¹ Hakalan muistio 18.12.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

²¹² Hakalan muistio 21.3.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

toteuttaa politiikkaansa alueella yksin. Venäjän toiminta sidottiin Etyjiin, mutta tilanteen ratkaisemattomuus laski konfliktin merkitystä Etyjin silmissä. Vastaavastihan Suomikin päätti irtautua prosessista, kun se ei enää edennyt.

Suomalaiset arvioivat vuoden 1996 aikana kattavasti konfliktin ja sen ratkaisun tulevaisuuden mahdollisuuksia ja arviot keskittyvät Venäjään. Tilanne tekee rauhanlöytymisen Etyjin avulla vaikeaksi, jolloin Venäjä on se, joka jää alueelle. Kuten Hakalakin esitti, kysymys on, onko tämä osapuolien toiveena ja uskovatko nämä sen olevan itselleen edullisin vaihtoehto. Tämän suomalaiset jättivät kuitenkin vaille vastausta muuten paitsi Armenian osalta, jonka Michelsson toteaa olevan vallitsevassa tilanteessa osapuolista se, jolla on eniten menetettävää: ”jos/kun muu maailma väsy – Venäjä ei tätä tee. Nykytilanteessa annettuja lupauksia ei välttämättä tarvitse lunastaa.”²¹³ Venäjän suuri rooli oli suomalaisten mukaan Armenian etu tietyn aikaa, mutta asetelman ei uskottu kestävän. Selvää oli myös, ettei Venäjän kiinnostus alueeseen loppuisi ratkaisemattomankaan tilanteen edessä, mikä sinänsä on osoittautunut paikkaansa pitäväksi. Talvitien mukaan nykyään voidaan nähdä, että juuri Venäjä on ainoa todellinen jäljelle jäänyt ulkopuolinen toimija Vuoristo-Karabahin rauhanprosessissa²¹⁴, vaikka Etyj onkin edelleen nimetty rauhanvälittäjäksi.

Hakalan mukaan Vuoristo-Karabahin konfliktin jumiutuminen sopi Armenialle ja Vuoristo-Karabahille, sillä mitä pitempään *status quo* säilyisi, sitä vaikeampi Azerbaidžanin olisi saada Vuoristo-Karabaha takaisin hallintaansa.²¹⁵ Toisaalta jälkikäteen arvioituna juuri Azerbaidžan on se, joka on hyötynyt tilanteen jäätyemisestä, kun 2000-luvun entistä tehokkaampi öljyn valjastaminen on rikastuttanut sitä ja kasvattanut bruttokansantuotetta aina vuoteen 2014 asti lähes räjähdysmäisesti²¹⁶. Talvitien arvion mukaan Azerbaidžanin vaurastuminen öljyn avulla on merkittävästi kääntänyt sotilaallisen asetelman sen hyödyksi. Armenia sen sijaan nukkui 1990-luvulla onnensa ohi, jos olisi halunnut menestyä Vuoristo-Karabahissa²¹⁷.

---

²¹³ Michelssonin muistio 2.4.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

²¹⁴ Talvitien haastattelu 11.1.2022; Talvitie 2005, 205.

²¹⁵ Hakala muistio 18.12.1995. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

²¹⁶ de Waal 2013, 292; World Bank, Azerbaidžan.

²¹⁷ Talvitien haastattelu 11.1.2022.

Armenian presidentti Ter-Petrosjan erosi vuonna 1998 mielenosoitusten seurauksena ja hänen seuraajakseen valittiin aikaisemmin Vuoristo-Karabahin *de facto* presidenttinä toiminut Robert Kotšarjan. Sama linja entisten Vuoristo-Karabahin armenialaisten johtajien kesken jatkui Kotšarjanin jälkeen, kunnes vuonna 2018 syttyneen samettivallankumouksen seurauksena valta vaihtui. Armenia valitsi silloin maan ensimmäisillä kansainvälisesti vapaiksi ja reiluiksi arvioituilla ennenaikaisilla vaaleilla uuden parlamentin.²¹⁸ Kehityksestä huolimatta sotilaallinen ja taloudellinen tilanne ei kuitenkaan parantunut, vaikka Armenia on edelleen Venäjä-johteisen IVY:n sekä sen sotilasliiton (Kollektiivinen turvallisuusjärjestö, *CSTO*) jäsen.

Azerbaidžan kehitys on ollut ainakin taloudellisesti päinvastaista. Suomalaisten vuonna 1995 tekemä arvio Azerbaidžanin jatkamisesta ”tukevasti entisellä neuvostotyyppisen poliittisen kulttuurin tiellä” ei ole osoittautunut täysin virheelliseksi, sillä seuraavien vuosien aikana presidentin valta vakiintui, ja Aliyev pysyi maan presidenttinä vuoteen 2003, jolloin virka siirtyi hänen pojalleen. Bruttokansantuotteen kasvun lisäksi uuden vuosisadan hallitsevia piirteitä on sittemmin ollut myös pelko niin kutsuttujen värvallankumousten²¹⁹ leviämisestä Azerbaidžaniin. Pelko vanhan vallan vastustamisesta on näkynyt niin korruption kasvussa, median vapaudessa kuin vaalien toteutumisessa. Etyjin mukaan Azerbaidžanissa toteutuneet vaalit eivät ole kertaakaan vuoden 1995 jälkeen vastanneet kansainvälisiä standardeja vapaille ja reiluille vaaleille. Toimittajat ilman rajoja -järjestön kokoaman mittauksen mukaan Azerbaidžanin lehdistövapaus on heikentynyt merkittävästi viimeisen kymmenen vuoden aikana. Mittausten mukaan Azerbaidžanin sijoitus on vuonna 2021 peräti 17 sijaa alhaisempi kuin vuonna 2008.²²⁰

Suomen luovuttua Minskin ryhmän puheenjohtajuudesta 1996 vuoden lopulla, yhteispuheenjohtajiksi Venäjän rinnalle tulivat Ranska ja Yhdysvallat. Sen lisäksi, että Suomen todettiin hyötynneen itse toimikaudestaan Venäjä-suhteiden osalta²²¹, Talvitien mukaan Suomen toiminnan aikana neuvotteluille saatiin yhteinen päämäärä, joka myös mahdollisti uusien

---

²¹⁸ Adalian 2010, 85,385–386,522; Lanskoj & Suthers 2019, 93,98; Hille 2010, 252.

²¹⁹ Näitä väkivallattomia vallankumouksia on 2000-luvulla syntynyt useisiin entisen Neuvostoliiton maihin, esimerkiksi Georgian ruusuvallankumous vuonna 2003, Ukrainan oranssivallankumous vuosina 2004–2005, Kirgisian tulppaanivallankumous vuonna ja yhtenä viimeisimpänä Armenian samettivallankumous 2018. Värvallankumouksen ovat kaataneet pitkälti yhtäjaksoisesti vallassa olleet Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen nousseet hallinnot ja vastustaneet voimakkaasti korruptiota.

²²⁰ Altstadt 2017, 67–70,80; Reporters Without Borders, Azerbaidžan; Reporters Without Borders, Indeksit vuodesta 2008.

²²¹ Talvitie Etyj-edustustosta Wienistä 6.3.1996. Minskin prosessi, 21.50 AZE, UM.

puheenjohtajien toiminnan.²²² Kuitenkin rauhanvälityksen konkreettiset tulokset ovat jääneet pieniksi ainakin pitemmällä aikavälillä tarkasteltuna, sillä 25 vuotta myöhemminkään kestävä ratkaisua ei olla löydetty. Minskin prosessin onnistuminen tai epäonnistuminen Vuoristo-Karabahin sovittelussa ei kuitenkaan voida laskea Suomen puheenjohtajuuskauden tulokseksi, olihan kausi myöhempään kehitykseen verrattuna lyhyt. Hyvin harva erityisesti ulkomaisesta kirjallisuudesta edes mainitsee Suomen osuutta tarkastellessaan Minskin prosessia tai Etyjin osuutta Vuoristo-Karabahin konfliktin ratkaisussa.

Jäätyneeksi konfliktiksi Vuoristo-Karabahin tilannetta sen sijaan kuvataan usein. Konflikti oli jo suomalaisten yhteispuheenjohtajuuden aikana saavuttanut tilan, jota ei voinut kuvata rauhaksi, muttei myöskään sodaksi. Viittaukset ”jäätyneseen” konfliktiin olivat kuitenkin todenmukaisia lähinnä vain 1990-luvulla, sillä konflikti kyti koko ajan, kunnes syttyi uudelleen vuonna 2020. Suomalaisten arviota ”konfliktin jäätymisestä” tai sen ”kyproslaistumisen vaarasta” ei kuitenkaan voi tuomita täysin virheellisiksi, sillä ne kuvasivat tilannetta 1990-luvun puolivälin jälkeen. Kokonaiskuva Vuoristo-Karabahista viimeisen 25 aikana ei kuitenkaan ole ollut jäänyt, jopa ilman vuoden 2020 sotaa. Perustavanlaatuiset kysymykset – samat, joista neuvoteltiin Suomenkin johdolla – ovat olleet koko ajan läsnä konfliktin taustalla. Vaikka taustakysymykset eivät ratkeisi, konfliktin eri elementit ovat silti jatkuvasti liikkeellä²²³. Armenian Vuoristo-Karabah-taustaiset presidentit, vallankumous ja riippuvaisuus Venäjästä sekä Azerbaidžanin merkittävä vaurastuminen öljyllä yhdistettynä autoritääriseen hallintoon vaikuttavat kaikki myös Vuoristo-Karabahin asemaan. Sisäpoliittisen kuohunnan vaara tekee myös Vuoristo-Karabahin aseman epävakaaaksi. Sama pätee kansainväliseen politiikkaan. Niin kuin Suomen yhteispuheenjohtajuuden aikana alueelliset toimijat olivat merkittävässä roolissa, myös sen jälkeen muutokset kansainvälisessä tilanteessa ovat heijastuneet Vuoristo-Karabahiin. Esimerkiksi vuoden 2008 sota Georgiassa osoitti myös Vuoristo-Karabahin osalta, että ”jäätynet” konfliktit voivat syttyä helposti uudelleen²²⁴.

Vuoristo-Karabahissa näin kävi syksyllä 2020. Helsingin Sanomien mukaan suhtautuminen Vuoristo-Karabahiin oli kiristynyt pitkään sekä Armeniassa että Azerbaidžanissa, kunnes Azerbaidžan lopulta hyökkäsi Vuoristo-Karabahiin. Vaadittiin kolme tulitaukosopimusta, kuusi viikkoa ja tuhansia

---

²²² Talvitien haastattelu 11.1.2022; Talvitie 2005, 205.

²²³ de Waal 2013, 305.

²²⁴ de Waal 2013, 295.

kuolonuhreja, ennen kuin aselepo syntyi – jälleen Venäjän johdolla. Armenia kärsi raskaan tappion ja menetti pitkään hallitsemiaan alueita Vuoristo-Karabahissa, huolimatta Venäjän tuesta. Azerbaidžanissa Turkin avustamaa voittoa juhlittiin. Venäjä kuitenkin osoitti asemansa alueella onnistuttuaan pakottamaan osapuolet rauhaan. Länsimaiden tai läntisten organisaatioiden rooli ei korostu rauhansovittelussa enää juurikaan.²²⁵ Kuten Michelsson ennusti, muu maailma ja erityisesti Etyj vaikuttavat väsyneen, mutta Venäjä ja Turkki eivät. Muiden kolmansien maiden pelko siitä, että Venäjä sanelisi yksin asioiden kulun sen lähiulkomaillaan, ei sekään ole jäänyt taakse. Lisäksi voidaan arvioida, että Azerbaidžanin menestys vahvistaa myös Turkin asemaa alueella. Mitä tämä viestii muille entisen Neuvostoliiton maille erityisesti Keski-Aasiassa, jotka Azerbaidžanin tavoin ovat enemmistöltään turkinsukuisia?²²⁶

Entä millaisessa valossa nykyään voidaan nähdä Hakalan kuvaus Vuoristo-Karabahin tilanteen kehittymisestä, jossa taloudelliset ja poliittiset suhteet laajenevat ja Kaukasia saattaa lipua pois Venäjän otteesta? Viimeisen kahden vuosikymmenen kehitys ja viimeistään Venäjän sota Ukrainassa muuttaa myös Vuoristo-Karabahin tilannetta ja osapuolten suhtautumista liittolaisiinsa. Perustavanlaatuinen vastaus kysymykseen on kuitenkin kokonaan toisen tutkimuksen aihe.

---

²²⁵ Esim. Niemeläinen 28.9.2020; Niemeläinen 10.11.2020; Cutler 23.7.2021.

²²⁶ Niemeläinen 10.11.2020; Niemeläinen 28.11.2020.

4. Johtopäätökset

Tutkimuksessani suomalaisesta rauhanvälityksestä Vuoristo-Karabahin konfliktissa kävi ilmi laajasti rauhanvälitystyön edellyttämät lähtökohdat, mutta myös laajempi vallinnut kansainvälinen tilanne, valtioidenväliset suhteet ja Suomen ulkopoliittika. Tutkimus käsitti aikarajaukseen nähden laajan aineiston ulkoministeriön arkistosta sekä sitä täydentävät haastattelut. Tutkimuksen huomion kohteena oli rauhanvälityksen kautta esille nouseva suomalainen diplomatia ja sille annetut lähtökohdat. Huomio kiinnittyi sekä seikkoihin, joita suomalaiset nostivat esille raportoinnissa ja haastatteluissa, sekä siihen, miten asioita esitettiin ja minkä takia. Huomion arvoista erityisesti raportoinnissa olivat viitteet tulevaan, sekä haastatteluiden peilaaminen näihin tulkintoihin.

Tutkimukseni tarkasteli suomalaista rauhanvälitystä Vuoristo-Karabahin konfliktin kautta. Aihetta lähestyttiin siis yksittäisen tapauksen kautta sen sijaan, että tutkimuksen pohjalla olisi käytetty tiettyä teoriaa. Tämän lähestymistavan johdosta oli oleellista keskittyä suoraan myös itse konfliktiin, sillä se asetti tässä tapauksessa rauhanvälitykselle kaikkein selkeimmän lähtökohdan. Vaikka tutkimuksen aiheena oli rauhanvälitys myös laajempaan diplomatian ilmentymänä, tutkimuskysymykset kohdistivat aiheen Vuoristo-Karabahin konfliktiin niin, että konflikti asetti omat rajansa myös rauhanvälitykselle. Vuoristo-Karabahin konfliktia ja sen osapuolia tarkastellessa mielenkiintoista oli ennen kaikkea se, mitä huomioitiin ja tuotiin esille, mitä syitä asioille tai tapahtumille annettiin sekä mikä mahdollisesti vaikutti suomalaisten näkemyksiin ja tulkintoihin.

Tutkimuksen aikarajaus käsitti ulkoministeriön raportoinnin vuosilta 1992–1996. Ensimmäinen merkittävä huomio raportoinnista on sen tahti ja luonne, joiden molempien kohdalla Suomen ryhtyminen Minskin ryhmän toiseksi puheenjohtajaksi vuonna 1995 näkyi selvänä muutoksena. Vuoteen 1995 asti raportointi konfliktista oli ollut verrattaen suppeaa ja pintapuolista, mutta Minskin ryhmän puheenjohtajuuden myötä suomalaiset diplomaatit esittivät monipuolisia ja paikoin hyvin värikkäitäkin tulkintoja tapahtumista, niiden taustoista ja merkityksistä. Raportoinnissa oli tietyllä tapaa siis esillä sekä faktapitoiset kuvaukset ja raportit sanan perimmäisessä merkityksessä että tulkintojen tekeminen ja mielikuvien luominen. Ero ajoittuu vuoteen 1995, jota ennen raportointi tapahtui pääosin kolmansien maiden kautta tai niiden näkemyksiin viitaten. Onkin siis luonnollista, ettei kattavia analyysejä tai vilttejä tulkintoja voitu

esittää tällöin. Minskin ryhmän kautta raportointi muuttui ensikäden tietoon, kun raportit tuotettiin tavallaan rauhanvälityksen ytimestä. Diplomaatit, joiden raportteihin ulkoministeriön saamat tiedot perustuivat ennen vuotta 1995, eivät enää juurikaan raportoineet, vaan näkyvimät henkilöt olivat Minskin ryhmän suomalaiset diplomaatit. Kun Suomi oli tiiviisti mukana toiminnassa ja tarkastelemassa konfliktia, raportoinnissa oli tilaa tulkinnoille, mielikuville ja jopa arvioille seurauksista ja tulevasta. Raportoinnin tyyli ja sisältö kertoo myös jotain diplomaattien mandaatista: vaikka Minskin ryhmään oli nimetty jo pelkästään aikaisempien tehtävien puolesta korkean tason diplomaatteja, tulkinnan vapaudet ja tekstien värikyvyys viittaa kyseisiin diplomaatteihin kohdistuvaan luottamukseen.

Raportoinnin tyyli tietyllä tapaa ohjasi tutkimusta ja tutkimuskysymyksiä. Koska varsinkin vuosina 1995–1996 raportointi ei rakentunut neuvotteluiden käytäntöihin tai tapahtumien ja tulosten yksityiskohtaiselle selostamiselle, oli hedelmällistä tutkia juuri rauhanvälityksen teemoja ja lähtökohtia sen sijaan, että olisi keskitytty luomaan rauhanvälityksestä tai sen kulusta kokonaisvaltaista kuvaa. Tämä päti osittain myös itse konfliktiin ja sen osapuoliin. Armenian ja Azerbaidžanin kohdalla juuri mielikuvat maista olivat selkeämmin näkyvillä, kuin maiden historian, tapahtumien tai ajankohtaisen politiikan selostaminen yksityiskohtaisesti. Tämän voi tulkita johtuneen maiden kaukaisuudesta ja tietynasteisesta merkityksettömyydestä Suomelle. Vuoristo-Karabahin konflikti sen sijaan oli itsessään suuri kokonaisuus, ja paljon myös Armenian ja Azerbaidžanin tilanteista, politiikoista ja historiasta selitettiin sen kautta. Konfliktin tapauksessa raportointi pyrki siis selvästi ymmärtämään aiheitaan kokonaisvaltaisesti sen sijaan, että mielikuvat tai yksinkertainen käsitys siitä riittäisi. Armeniaan, Azerbaidžaniin ja Vuoristo-Karabahiin suhtautuminen kertoo osaltaan Suomen ulkopoliitikasta – tai sen puutteesta – Etelä-Kaukasiassa. Armeniaan tai Azerbaidžaniin ei kohdistu juurikaan kiinnostusta, mutta konfliktiin kohdistuu. Vuoristo-Karabahin konfliktin voi sen etäisyydestä huolimatta tulkita aiheuttavan huolta yleisellä tasolla, mahdollisuutena levitä alueelliseksi ja sen vaikutusten takia. Kolmansien maiden huomioiminen raportoinnissa on myös viite tähän: Suomea kiinnostaa luonnollisesti kansainvälisten järjestöjen, länsimaiden, suurten valtioiden kuten Turkin ja Iranin, sekä oleellisimpana naapurimaa Venäjän toiminta, vaikka konflikti itsessään olisikin kaukainen. Itse konfliktiin kohdistuva kiinnostus käy entistä oleellisemmaksi Suomen lähtiessä mukaan Minskin prosessiin.

Raporttien persoonallisuus korostuu Minskin ryhmän toiminnan myötä. Tämä teki tutkimuksen toisaalta hedelmälliseksi ja kiinnostavaksi, toisaalta jätti kuitenkin tulkinnan varaa. Esimerkiksi spekulatiot ja vertauskuvat kertovat paljon diplomaattien suhtautumisesta kulloiseenkin aiheeseen, mutta käytetyn menetelmän puitteissa kaikkia retoriikan keinoja ei ole otettu huomioon. Raporttien persoonallisuuden takia tutkimuksessa käytetyt haastattelut saavat entistä enemmän merkitystä, sillä niiden avulla osa raporttien tulkinnanvaraisuudesta hälveni ja tutkimuksessa päästiin ikään kuin raporttien taakse. Koska haastatteluissa ei viitattu suoraan raporteissa esille nostettuihin teemoihin tai tulkintoihin, haastateltavien kertomuksia oli mahdollista peilata raporteihin varsinkin niissä kohdissa, joissa raportointi oli jättänyt lukijalleen tulkinnan varaa. Haastattelut toteutettiin vuoden 2022 keväällä ja kesällä. Haastateltaville ei annettu varsinaista aikarajausta, vaan ainoastaan aiheeksi Vuoristo-Karabah ja Suomen osallistuminen Minskin prosessiin. Tämä toisaalta rajasi aiheen 1990-luvun alkupuoliskolle, mutta toisaalta mahdollisti laajempien yhteyksien huomioimisen ja kontekstin pohjustamisen.

Haastatteluiden yhdistäminen arkistolähteisiin mahdollisti tutkimuksen viemisen entistä laajempaan kontekstiin, sillä raporteissa esitetyt arviot saivat haastatteluissa usein vahvistuksen. Esimerkiksi suomalaisten raportoinnissa tekemät arviot Venäjän toiminnasta ja motiiveista osoittautuivat niin haastatteluiden kuin nykykehityksenkin valossa hyvinkin tarkoiksi. Tämä taas kertoo edelleen suomalaisten osaamisesta: vaikka oma käsitys itse konfliktin ja sen alueen tuntemuksesta ei ollut samaa tasoa kuin Venäjän, puheenjohtajakumppanin toiminta sen sijaan oli suomalaisille tuttua. Raportoinnista tämä on myös luettavissa, sillä sen lisäksi, että Venäjän toiminnan seuraaminen on selvä motivaatio Suomelle olla mukana Minskin prosessissa, tyyli ja tapa kuvata Venäjää ja venäläisten toimintaa kertoo siitä, että se on suomalaisille tuttua. Suomalaiset tekivät raportoinnissa myös arvioita, jotka eivät aina myötäilleet muita länsimaita. Oma tuntemus erityisesti Venäjään liittyen koettiin selvästi sen verran hyväksi, ettei arasteltu esittää muiden länsimaiden kanssa ristiriitaisia näkemyksiä. Vaikka raportoinnissa korostettiin paljon Suomen toimintaa EU-jäsenenä ja muiden EU-maiden tuella, tämä ei tarkoittanut, että Suomi olisi toiminut ainoastaan EU:n tai sen jäsenmaiden äänenä Minskin prosessissa. Suomalaisten raportointi kertoi hyvin itsenäisestä toiminnasta ja arviointikyvystä.

Käsittelin tutkimuskysymyksiäni kahdessa osassa, ensin Vuoristo-Karabahin konfliktin ja sen osapuolten kautta ja näiden jälkeen keskityin Suomen toimintaan Minskin prosessissa. Aloittamalla Armeniasta, Azerbaidžanista ja itse konfliktista, tarkoitukseni oli samalla myös pohjustaa aihetta. Vaikka Etelä-Kaukasia esiintyy yllättävissäkin yhteyksissä Suomeen, yleinen tuntemus alueesta on pientä – seikka, jota myös suomalaisten raportointi nosti suoraan esille. Raportoinnin yleiskuva myös korostaa tätä väitettä, sillä nykytilanteen lisäksi historia ja taustat saivat huomiota. Armeniaa ja Azerbaidžania käsiteltiin raportoinnissa myös hieman eri tavoin. Armenia itsessään oli hyvin vähän esillä, ja maan historiaa ja politiikkaa käsiteltiin lähes poikkeuksessa yhteydessä Vuoristo-Karabahin konfliktiin. Vaikka kysymys siitä, oliko Armenia ylipäätään osapuolena konfliktissa vai ei, oli merkittävä teema konfliktissa ja sen sovittelussa, raportoinnin perusteella voisi väittää suomalaisten käsittävän Armenian ja Vuoristo-Karabahin erottamattomina toisistaan. On perusteltua pohtia, missä määrin tämä käsitys lopulta vastaa todellisuutta, sillä alkuperäisestä asetelmasta, jossa Armenia käsitti konfliktin Azerbaidžanin ja Vuoristo-Karabahin välisenä, on tultu tilanteeseen, jossa Armenia ja Azerbaidžan neuvottelevat keskenään. Vuoristo-Karabah ei enää ole osapuolena edes muodollisesti. Sen lisäksi, että Armenian koko historia ja politiikka ovat yhteydessä konfliktiin, suomalaiset korostivat raportoinnissa diasporaa ja kansanmurhaa. Nämä teemat toisaalta tiivistivät käsityksen Armeniasta ja toisaalta liittivät sen konfliktiin, joka raportoinnin perusteella oli kaikkein määrittälevin osa Armenian tilannetta.

Azerbaidžan oli raportoinnissa selkeämpi kokonaisuus, jota toisenlaisten tutkimuskysymysten kautta olisi voinut tarkastella jopa konfliktista erillään. Suomalaiset pohjustivat valtion historiaa ja seurasivat sen politiikkaa. Vaikka konflikti sen rajojen sisällä oli luonnollisesti iso osa sisäpolitiikan tapahtumia ja valtion kehitystä, se myös erotettiin selkeämmin kuin Armenian tapauksessa. Erityisesti öljy ja sisäpoliittiset jännitteet ja vallanvaihdokset saivat raportoinnissa huomiota. Vuoristo-Karabah toki vaikutti näihin tai öljyn tapauksessa se vaikutti konfliktiin, mutta hallitsevana osana konflikti ei näissä teemoissa näkynyt. Vuoristo-Karabahin konflikti itsessään oli jo pelkästään raportoinnin määrän perusteella suurin teema käsittelemääni aihetta. Jos raportoinnin määrästä jättää pois vuodet 1995–1996, jolloin Suomi oli osana rauhanvälitystä, konfliktin alle arkistoituja raportteja oli silti määrällisesti noin 80 % kaikista Armeniaa, Azerbaidžania ja Vuoristo-Karabahia käsittelevistä raporteista. Konfliktin taustaa, sotilaallista tilannetta, sen eteen tehtyä rauhavälitystyötä ja kolmansien maiden kantoja raportoitiin perusteellisesti. On siis varsin selvää, mikä Suomea Etelä-Kaukasiassa kiinnosti. Kahdenvälinen ulkopoliittikka ei ollut oleellista, sillä maat

olivat kaukaisia, yhteydet niihin vähäisiä eikä ulkopoliitikalla ollut merkitystä myöskään sisäpoliittisesti. Konflikti sen sijaan kiinnosti sekä sen mahdollisten kansainvälisten vaikutusten että Venäjän roolin ja politiikan takia. Niinkin kaukaisessa konfliktissa kuin Vuoristo-Karabah on siis havaittavissa teemat, joihin Suomen ulkopoliitiikan tutkimus keskittyy muutenkin: pienen valtion alttius kansainväliselle politiikalle ja siitä seuraava kiinnostus kansainvälistä järjestystä horjuttaviin tilanteisiin, sekä naapurimaa Venäjän kehitys, politiikka ja intressit.

Nämä teemat ulkopoliitikassa näkyvät myös Suomen toiminnassa rauhanvälityksessä, jota käsittelemme toisena pääkokonaisuutena. Samoin kuin Armenian, Azerbaidžanin ja Vuoristo-Karabahin kohdalla, keskitymme raportoinnissa korostuviin teemoihin sen sijaan, että olisimme luoneet raportoinnin perusteella kokonaiskuvaa tapahtumista. Raportoinnissa rauhanvälitykseen Vuoristo-Karabahissa liitettiin itse konfliktin asettamien lähtökohtien lisäksi neljä pääteemaa, jotka olivat välittäjäorganisaatio, omat motiivit ja perusteet toiminnalle, yhteistyö toisen välittäjän kanssa ja alueellisten toimijoiden ja maiden huomioiminen toiminnassa. Viimeisenä teemana nostin esille vielä suomalaisten esittämät mahdollisuudet ylittää rauha Vuoristo-Karabahissa – Minskin ryhmän avulla tai ilman.

Etyjin ja Minskin prosessin vakiintuminen Vuoristo-Karabahin rauhanvälittäjäksi korostui jo ennen kuin Suomi aloitti Minskin ryhmän yhteispuheenjohtajana. Muut kansainväliset organisaatiot olivat tässä vaiheessa pitkälti jo suljettu pois ja yksittäisten maiden mahdollisuus toimia välittäjänä osoitettiin ongelmalliseksi läpi raportoinnin. Puolueettomuus ja alueellisten toimijoiden, erityisesti Venäjän, Turkin ja Iranin, huomioiminen olivat merkittäviä tekijöitä sopivan rauhanvälittäjän löytymiseksi. Erityisesti Suomen etuna toimia rauhanvälitystyössä nähtiin juuri puolueettomuus. Suomalaiset itse korostivat myös taitoaan toimia toisen puheenjohtajana Venäjän kanssa. Vaikka suomalaiset tiedostivat omat puutteensa Vuoristo-Karabahin ja Kaukasian perusteellisessa tuntemuksessa, Venäjän kanssa toimimiseen nähtiin hyvät edellytykset. Hyvin paljon Suomen motivaatiosta ryhtyä Minskin ryhmän puheenjohtajaksi myös perustui juuri Venäjän kanssa tehtävään yhteistyöhön. Kaukasiaan tai sen valtioihin ei kohdistu yksinään juurikaan ulkopoliittista kiinnostusta, mutta Minskin ryhmässä toimimisen vaikutukset ja mahdollisuudet Venäjä-suhteille olivat merkittävä intressi Suomelle.

Venäjän kanssa tehtävä yhteistyö ei kuitenkaan ollut yksinkertaista, vaan haasteena oli sen toiminnan sovittaminen Minskin ryhmään. Tämä teema korostuu koko Suomen toimikauden ajan.

Vaikka yhteispuheenjohtajuuden loppupuolella suomalaiset arvioivat saaneensa yhteistyön Venäjän kanssa toimimaan, näkyvillä oli edelleen Venäjän vahvat intressit Etelä-Kaukasiassa. Geopolitiikan vaikutus kokonaistilanteeseen olikin merkittävä taustatekijä rauhanvälitystyössä – yhtäläillä 1990-luvun puolivälissä kuin nykyäänkin. Venäjän ja Turkin intressit alueella ja niiden toiminta konfliktin taustalla ja osapuolten suhtautumisessa monimutkaistivat rauhanvälitystyötä, minkä lisäksi raportoinnissa huomioitiin Yhdysvaltojen ja Iranin roolit. Näistä maista kahden ensimmäisen rooli alueella ja Vuoristo-Karabahin tilanteessa ei sittemmin ole ainakaan vähentynyt.

Viimeinen teema rauhanvälityksen mahdollisuuksista mahdollisti erityisen hyvin aiheeni kytkemisen nykypäivään, kysymysten laajemman kontekstin esittämisen ja tilanteen kehitysmahdollisuuksien sivuamisen. Erityisesti yhteispuheenjohtajuuden loppua kohden suomalaiset tekivät varsin paljon arvioita tilanteen kehittymisestä, painottaen konfliktin mahdollista ”jäätymistä” ja erityisesti Venäjän Kaukasian-roolin tulevaisuutta. Osa suomalaisten arvioista on nyt 25 vuotta myöhemmin osoittautunut hyvinkin oikeiksi. Osa, erityisesti konfliktin jäätymisen, piti paikkaansa lähinnä vain hetken. Armenian ja Azerbaidžanin ajautuessa uuteen sotaan Vuoristo-Karabahissa vuonna 2020, moni suomalaisten raportoinnista nousseista teemoista 1990-luvulla osoittautuvat jälleen merkityksellisiksi. Nämä kaiken kaikkiaan viisi esille nostamaani teemaa konfliktin erityispiirteiden lisäksi ovat ne lähtökohdat, joiden puitteissa rauhanvälitystyötä tehtiin 1990-luvulla. Suomalaiset toimivat Minskin ryhmässä juuri näiden lähtökohtien varassa, jolloin teemat muodostavat perustukset diplomatialle rauhanvälitystoiminnassa. Jos niistä jokin olisi ollut merkittävästi toisin, olisi ehkä lopputuloksetkin toiset. Jossittelulle ei kuitenkaan ole syytä antaa enempää tilaa tässä yhteydessä, vaan hedelmällisempää on pohtia teemojen käyttöarvoa nykyään.

Suomen toiminta sai osakseen kiitosta ja arvostusta, vaikka rauhanvälityksen näkökulmasta se jäi tuloksiltaan vähäiseksi. Suomalaisille rauhanvälitykseen osallistuminen näkyi kuitenkin muualla ulkopolitiikassa, erityisesti Venäjä-suhteissa ja maakuvan luomisessa. Suomalaiset arvioivat luoneensa venäläisten kanssa toimivat suhteet ja luottamukseen perustuvan yhteistyön, joilla oli merkitystä kahdenvälisiin suhteisiin. Ulospäin Suomen toiminta esittäytyi luotettavana, puolueettomana ja rauhaan tähtäävänä, toisin sanoen juuri sellaisena, jollaiseksi yleisempi käsitys Suomesta kansainvälisessä politiikassa halutaan mieltää. Näistä kahdesta lopputuloksesta anti Venäjä-suhteille ilmaistiin selkeästi raportoinnissa, mielikuva Suomesta rauhanvälittäjänä vaati tulkintaa ja nykykehitykseen peilausta. Konkreettisilta tuloksilta suomalaiset arvioivat

diplomatiansa vakiinnuttaneen Minskin prosessin Vuoristo-Karabahin rauhanvälittäjäksi, mahdollistaneen Venäjän, Yhdysvaltojen ja Ranskan yhteistyön sen osalta. Tulokset ovat huomionarvoisia, vaikka konfliktin rauhan kannalta varsinaisia tuloksia ei olla nähty. Myöskään Etyjin todellinen rooli on nykyään konfliktin ratkaisun osana tuskin sitä, millaiseksi suomalaiset sen toivoivat 1990-luvulla.

LÄHTEET

I ARKISTOLÄHTEET

Ulkoministeriön arkisto, Helsinki

Halonen Tarja, *Suomi Karabahin konfliktin välittäjänä – ulkoasianministeri Tarja Halosen selvitys Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle Suomen toiminnasta ETYJ:n Minskin konferenssin yhteispuheenjohtajamaana 11.2.1997*. UM, Helsinki 1997.

Signum 18.41 NLO Suhteet Suomi–Neuvostoliitto, Suomen suhteet tasavaltoihin v. 1990–1991.

Signum 21.50 ARM Sisäpolitiikka – Armenia v. 1992–1996.

Signum 21.50 AZE Sisäpolitiikka – Azerbaidžan v. 1992–1995.

Signum 21.50 AZE Vuoristo-Karabah – Minskin prosessi v. 1995 ja v. 1996.

Signum 21.50 AZE Vuoristo-Karabahin tilanne 1.1.1992–31.12.1996.

Signum 21.50 NLO Sisäpolitiikka Neuvostoliitto, tasavaltojen asema ja suhteet v. 1989–1991.

Signum 21.50 GRU Sisäpolitiikka Georgia 1.1.1992–31.12.1995.

II HAASTATTELUT

Erikoislähettiläs Heikki Talvitien haastattelu 11.1.2022 Espoossa. Haastattelumuistiinpanot tekijän hallussa.

Suurlähettiläs René Nybergin haastattelu 10.6.2022 etäyhteydellä. Haastattelumuistiinpanot tekijän hallussa.

III KIRJALLISUUS

Adalian Rouben Paul, *Historical Dictionary of Armenia*. Scarecrow Press, Plymouth 2010.

Aggestam Karin, Diplomatic mediation. Teoksessa *The SAGE Handbook of Diplomacy*. Toim. Costas M. Constantinou, Pauline Kerr ja Paul Sharp. SAGE Publications, Lontoo 2016.

- Alasuutari Pertti, *Laadullinen tutkimus*. 3. uudistettu painos. Vastapaino, Vaajakoski 1999.
- Altstadt Audrey L., *Frustrated Democracy in Post-Soviet Azerbaijan*. Woodrow Wilson Center Press, Washington, D.C 2017.
- Bjola Corneliu ja Kornprobst Markus, *Understanding International Diplomacy: Theory, Practice and Ethics*. Routledge, Lontoo 2013.
- Black Jeremy, *A History of Diplomacy*. Reaktion Books, Lontoo 2011.
- Cheterian Vicken, *The Uses and Abuses of History: Genocide and the Making of the Karabakh Conflict*. Europe-Asia Studies, vol. 70, nro. 6, s. 884–903. Elokuu 2018.
- Coene Frederik, *The Caucasus - An Introduction*, vol. 17, Routledge, Abingdon 2010.
- Constantinou Costas, Kerr Pauline ja Sharp Paul, Introduction. Teoksessa *The SAGE Handbook of Diplomacy*. Toim. Costas M. Constantinou, Pauline Kerr ja Paul Sharp. SAGE Publications, Lontoo 2016.
- de Waal Thomas, *Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War*. NYU Press, 2013.
- Dehdashti Rexane, Nagorno-Karabakh: A case study of OSCE conflict settlement. Teoksessa *The OSCE in the Maintenance of peace and security*. Toim. Bothe M., Ronzitti N & Rosas A. Kluwer Law International, Haag 1997.
- Eckstein Ruth, *Ping Pong Diplomacy: A View from behind the Scenes*. The Journal of American-East Asian Relations, vol. 2, nro. 3, s. 327–342. Syksy 1993.
- Forsberg Tuomas ja Tapani Vaahtoranta (toim.). *Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan: Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen*. Gaudeamus, Helsinki 1993.
- Geukjian Ohannes, *Ethnicity, Nationalism and Conflict in the South Caucasus: Nagorno-Karabakh and the Legacy of Soviet Nationalities Policy*. Routledge, Abingdon 2016.
- Hakovirta Harto, *Johdatus kansainväliseen politiikkaan*. Gummerus, Jyväskylä 1981.
- Herzig Edmund, Politics in independent Armenia. Teoksessa *The Armenians: Past and Present in the Making of National Identity*. Toim. Herzig Edmund ja Kurkchian Marina. Routledge, Oxford 2005.

Hille Charlotte, *State Building and Conflict Resolution in the Caucasus volume I*. BRILL, Leiden 2010.

Hocking Brian, Diplomacy and foreign policy. Teoksessa *The SAGE Handbook of Diplomacy*. Toim. Costas M. Constantinou, Pauline Kerr ja Paul Sharp. SAGE Publications, Lontoo 2016.

Hyvärinen Matti, Kertomushaastattelu. Teoksessa *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Toim. Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander ja Johanna Ruusuvaori. Vastapaino, Tampere 2017.

livonen Jyrki, *Neuvostovallan viimeiset vuodet*. Gaudeamus, Jyväskylä 1992.

Iloniemi Jaakko, Dipolista Geneven kautta Helsinkiin. Teoksessa *Inhimillisemmän Euroopan puolesta: Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö 30 vuotta*. Toim. Erkki Mattinen, Piia Nikula, Merja Pentikäinen ja Nina Suomalainen. Gummerus, Jyväskylä 2005.

James Alan, Diplomatic Relations between States. Teoksessa *The SAGE Handbook of Diplomacy*. Toim. Costas M. Constantinou, Pauline Kerr ja Paul Sharp. SAGE Publications, Lontoo 2016.

Joenniemi Pertti, *Finland: a non-traditional peacemaker*. Canadian Foreign Policy Journal, vol 19, nro. 1, s. 53–59, 2013.

Jones Adam, *Genocide: a Comprehensive Introduction*. 3. painos. Routledge, New York 2017.

Kaiser Robert J., *The Geography of Nationalism in Russia and the USSR*. Princeton University Press, 2017.

Kembayev Zhenis, *Legal Aspects of the Regional Integration Processes in the Post-Soviet Area*. Springer-Verlag, Berliini 2009.

Kipling Rydyard, *Kim*. Bernhard Tauchnitz, Leipzig 1901.

Kissinger Henry, *Diplomacy*. Simon & Schuster, New York 1994.

Koivisto Mauno, *Historian tekijät: Kaksi kautta II*. Kirjayhtymä oy, Helsinki 1995.

Kurkchian Marina, The Karabagh conflict: from Soviet past to post-Soviet uncertainty. Teoksessa *The Armenians: Past and Present in the Making of National Identity*. Toim. Edmund Herzig ja Marina Kurkchian. Routledge, Oxford 2005.

Lamminen Tanja, Rauhanprojektista rauhanvälittäjäksi – EU matkalla kohti kokonaisvaltaisuutta. Teoksessa *Rauhanvälitys – suomalaisia näkökulmia*. Toim. Petter Nissinen ja Anisa Doty. Kansalaisjärjestöjen konfliktinehkäisyverkosto KATU, Helsinki 2014.

Lanskoy Miriam ja Suthers Elspeth, *Armenia's Velvet Revolution*. *Journal of Democracy*, Vol. 30, nro. 2, s. 85-99. Huhtikuu 2019.

Lehti Marko ja Saarinen Jenny, *Mediating Asymmetric Conflicts: A Survey on Nordic Studies on Peacemaking*. Teoksessa *Nordic Approches to Peace Mediation – Research, Practices and Policies*. Toim. Marko Lehti. Tampere Peace Research Institute TAPRI, Tampere 2014.

Lewy Guenter, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey: A Disputed Genocide*. University of Utah Press, Salt Lake City 2005.

Lindgren Laura, Rauhanvälitys Suomen ulkopoliitiikan painopisteenä. Teoksessa *Yhdessä enemmän – Kriisien hallintaa kokonaisvaltaisesti*. Toim. Roope Siirtola ja Anne Palm. Laajan turvallisuuden verkosto WISE ry, Helsinki 2018.

Martin Terry, *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939*. Cornell University Press, Ithaca 2018.

Nissinen Peter, Rauhanvälitys osana käsitteistöä. Teoksessa *Rauhanvälitys – suomalaisia näkökulmia*. Toim. Petter Nissinen ja Anisa Doty. Kansalaisjärjestöjen konfliktinehkäisyverkosto KATU, Helsinki 2014.

Palosaari Teemu, *Still a Physician rather than a Judge? The Post-Cold War Foreign and Security Policy of Finland*. *Swiss Political Science Review*, vol 19, nro. 3, s. 357–375, 2013.

Panossian Razmik, Homeland-diaspora relations and identity differences. Teoksessa *The Armenians: Past and Present in the Making of National Identity*. Toim. Edmund Herzig ja Marina Kurkchiyan. Routledge, Oxford 2005.

Pattie Susan P., Armenians in diaspora. Teoksessa *The Armenians: Past and Present in the Making of National Identity*. Toim. Edmund Herzig ja Marina Kurkchiyan. Routledge, Oxford 2005.

Popescu Nicu, *EU Foreign Policy and Post-Soviet Conflicts Stealth Intervention*. Routledge, Lontoo 2011.

Rantanen Tapio, Suomi rauhanvälityksen aktiivisena edistäjänä. Teoksessa *Rauhanvälitys – suomalaisia näkökulmia*. Toim. Petter Nissinen ja Anisa Doty. Kansalaisjärjestöjen konfliktinehkäisyverkosto KATU, Helsinki 2014.

Rentola Kimmo, *Stalin ja Suomen kohtalo*. Otava, Keuruu 2016.

Satow Ernest, *A Guide to Diplomatic Practice Vol. I*. Toinen painos. Longmans, Green & Co, Lontoo 1922.

Soikkanen Timo, *Wenäjän varjo: Turun Suomalaisen Yliopiston juurilla*. Kirja-Aurora, Turku 2012.

Suchkov Maxim, The Caucasus. Teoksessa *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*. Toim. Andrei P. Tsygankov. Routledge, New York 2018.

Suny Ronald Grigor, Soviet Armenia, 1921-91. Teoksessa *The Armenians: Past and Present in the Making of National Identity*. Toim. Edmund Herzig ja Marina Kurkchyan. Routledge, Oxford 2005.

Talvitie Heikki, Etyj ja Etelä-Kaukasian konfliktit. Teoksessa *Inhimillisemmän Euroopan puolesta: Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö 30 vuotta*. Toim. Erkki Mattinen, Piia Nikula, Merja Pentikäinen ja Nina Suomalainen. Gummerus, Jyväskylä 2005.

Teräs Kari ja Koivunen Pia, Historiallinen muistitietohaastattelu. Teoksessa *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Toim. Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander ja Johanna Ruusuvoori. Vastapaino, Tampere 2017.

Tiittula Liisa ja Ruusuvoori Johanna, Johdanto. Teoksessa *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Toim. Johanna Ruusuvoori ja Liisa Tiittula. Vastapaino, Tampere 2005.

Travin Dimitry ja Marganiya Otari, Resource Curse: Rethinking the Soviet Experience. Teoksessa *Resource Curse and Post-Soviet Eurasia: Oil, Gas, and Modernization*. Toim. Vladimir Gel'man ja Otari Marganiya. Lexington Books, Lanham, Maryland 2010.

Tuomi Jouni ja Sarajärvi Anneli, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 5., uudistettu laitos. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2009.

Whittaker David J., *Conflict and Reconciliation in the Contemporary World*. Routledge, Lontoo 1999.

Wuorimaa Aarne, *Mitä on diplomatia*. Otava, Helsinki 1949.

IV WWW-DOKUMENTIT

Verkkolehdet

BBC News, "Q&A: Armenian genocide dispute". 24.4.2021.
<<https://www.bbc.com/news/world-europe-16352745>> [Luettu 1.7.2021]

Cutler Robert M., "The Minsk Group Is Meaningless". Foreign Policy 23.7.2021.
<<https://foreignpolicy.com/2021/07/23/armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh-osce-minsk-group-meaningless/>> [Luettu 4.6.2022]

Haukka Inka, "USA:n edustajainhuone tunnusti Armenian tapahtumat kansanmurhaksi – Turkki raivostui odotetusti". YLE uutiset 30.10.2019. <<https://yle.fi/uutiset/3-11042685>> [Luettu 1.7.2021]

Kuronen Antti, "Vuoristo-Karabahin sota päättymässä Armenian tappioon – Suuri osa alueista Azerbaidžanille". YLE uutiset 10.11.2020. <<https://yle.fi/uutiset/3-11640498>> [Luettu 15.7.2021]

Niemeläinen Jussi, "Vuoristo-Karabahin konflikti on jatkunut 1980-luvulta – Miksi azerien ja armenialaisten väliset taistelut leimahtivat juuri nyt?" Helsingin Sanomat 28.9.2020. <<https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006651483.html>> [Luettu 12.6.2022]

Niemeläinen Jussi, "Armenia taipui tulitaukoon Vuoristo-Karabahista: Mitä uusi sopimus tarkoittaa sille, Azerbaidžanille ja Venäjälle?" Helsingin Sanomat 10.11.2020. <<https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000007610345.html>> [Luettu 12.6.2022]

Niemeläinen Jussi, "'Nöyryytys Putinin hallinnolle' vai 'uusi linja' – HS kokosi, mitä analyytikot sanovat Venäjän politiikasta entisen Neuvostoliiton alueella". Helsingin Sanomat 28.11.2020. <<https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000007647755.html>> [Luettu 12.6.2022]

Www-sivut

Reporters Without Borders, Azerbaidžan. Luettavissa: <https://rsf.org/en/azerbaijan> [Luettu 16.7.2021]

Reporters Without Borders, Indeksit vuodesta 2008. Luettavissa: <https://rsf.org/en/world-press-freedom-index-2008> [Luettu 16.7.2021]

UM, Rauhanvälityksen toimintaohjelma, 12/2011. Luettavissa: <https://um.fi/documents/35732/0/rauhanv%C3%A4lityksen+toimintaohjelma.pdf/b6a5a868-580a-2656-f9b9-2529b1f8254c> [luettu 24.6.2021]

UM, Rauhanvälitys ulkopoliittikan vahvistavana painopisteenä. Luettavissa: <https://um.fi/rauhanvalitys> [luettu 13.10.2021]

Wallenius Tomas, Essee: Geopolitiikka ei ole tieteellistä. The Ulkopolitist 31.3.2017. Luettavissa: <https://ulkopolitist.fi/2017/03/31/essee-geopolitiikka-ei-ole-tieteellista-2/> [luettu 9.8.2022]

Welin Saara, Kaukaisia nimiä. Kielikello 1999. Luettavissa: <https://www.kielikello.fi/-/kaukaisia-nimia-> [luettu 5.2.2021]

World Bank, Azerbaidžan. Luettavissa: <https://data.worldbank.org/country/azerbaijan> [Luettu 16.7.2021]

YK, Genocide. Luettavissa: <https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide.shtml> [Luettu 1.7.2021]

YK, United Nations Guidance for Effective Mediation. Heinäkuu 2012. Luettavissa: <https://peacemaker.un.org/guidance-effective-mediation> [Luettu 24.6.2021]

V MUU LÄHDEAINEISTO

Jalkaväen vuosikirja XXI 1995, Vesa Yrjölä (toim.). Jalkaväen Säätiö, Helsinki 1995

Kabanen Anna, *Kyproksen vyyhdin ytimessä: Sakari Tuomiojan tehtävä Yhdistyneiden Kansakuntien rauhanvälittäjänä Kyproksella vuonna 1964*. Poliittisen historian pro gradu -työ, TY 2019.

LIITE

Etelä-Kaukasian kartta, suuntaa-antava vuoden 1996 tilanteesta.

